

niid

szet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom

5

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁR-
SADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓ-
IRAT / ALAPÍTÁSI ÉV: 1934.
XXVI. ÉVFOLYAM 1962. 5. SZÁM
M Á J U S
FELELŐS SZERKESZTŐ: MAJOR
NÁNDOR

Jegyzetek a Karamazovokról

Josip Vidmar

„Ezeknek az ostobáknak fogalmuk sincs arról a határtalan istentagadásról, amilyen az Inkvizitor-ban szerepel, valamint az előtte lévő fejezetben, ami ellen íródott tulajdonképpen az egész regény.”

(F. M. Dosztojevszkij jegyzetfüzetéből.)

Dosztojevszkijnek ez a közvetlen bizonyítéka a Karamazov Testvérek alapvető ihletéről aligha szükséges az olyan ember számára, aki elgondolkodott alkotásainak indítékairól. Valamennyi eddigi nagy alkotása és nyilatkozatai műveiről ezt határozottan tanúsítják. Ihletettségét az eszme jelenti, az erkölcsi és eszmei szenvedélyesség. Ebben rejlik sajátosságának valamennyi alapvető jellege, amelyek miatt annyira eltérnek művei minden ellentétes típusú íróétól, akik ihletettségüket az élettapasztalatból, vagy a központi életrészéből merítik, egyszóval: személyesebb és konkrétabb szellemi területekről, mint amilyenek a gondolat és a világszemlélet.

Dosztojevszkijen kívül hasonló ihletettségű írók közé sorolhatók még Schiller, Ibsen, a szlovén irodalomból pedig részben Cankar, míg a másik tábor jellegzetes íróit Tolsztoj, Goethe és nálunk Tavčar képviselik. Ezek az élet és természet művészei, akik közvetlenül az élet tengeréből merítik anyagukat. Céljuk olyan műalkotásokat teremteni, amelyek életteljes, tartalmas, természetesen felépített és lüktető vérrrel telített szervezetek. Műveik gyakran önéletrajzi jellegűek és végső céljuk önnön természetükről tenni vallomást a szó legteljesebb értelmében. Velük szemben az erkölcsi ihletettségű írók olyan műveket alkotnak, melyeket erkölcsi problémák váltottak ki, amelyek erkölcsi problémát oldanak meg, és azokat az eszményért való etikai lelkesedés lángja hevít. Minden figyelmüket a megoldásra összpontosítják. Tehát ahelyett: ilyen az élet, műveik azt állítják: az

igazság ilyen és ilyen. Végső céljuk a meggyőzés. Ezért szentelnek kisebb figyelmet az élet és a természet megnyilatkozásainak, amely csupán eszköz számukra. Eszményeiket illetően műveik a végsőig céltudatosak, míg az ábrázolt élet gyakran groteszk, erőltetett, nekibuzdulásokkal teli és nem egészen meggyőző.

A két irányzat közötti különbség legkifejezettebben a lírában nyilatkozik meg. Ugyanis az erkölcsiséggel telített író is lehet lírikus. Mint költő ugyan szüntelenül a költészet határterületein mozog majd, a gondolati költészet területén, míg az igazi líra vallomásai idegenek tőle. Schiller ilyen költő volt és ilyen meditatív lírikus volt lényegében Ivan Cankar is, noha kevésbé kifejezetten retorikus, mint a német poéta.

A Karamazov Testvérek jellegzetesen a moralista író alkotása, amelyen Dosztojevszkij kivétel nélkül majd minden művében, különösen pedig valamennyi nagy regényében.

„... nekünk, sárgacsőrűeknek, nekünk első sorban örök kérdéseket kell megoldanunk, ez a mi gondunk... Éppen most, amikor az öregek meg hirtelen gyakorlati kérdésekkel kezdenek foglalkozni.”

(Karamazov Testvérek II. A testvérek megismerkednek.)

Az örök kérdések megfejtése az ifjúság előjoga, és jaj annak az ifjúságnak, amelyet nem nyugtalanítottak a végső kérdések titkai. Igaz, ezekről a kérdésekről nem csak az ifjúság vitatkozik, s noha nem is az ifjúság vitatkozik róluk a legalaposabban, bizonyosan állíthatjuk, hogy ő foglalkozik velük a legszenvedélyesebben. Sokan ugyanis, akiket később az élet megfosztott attól a fogékonyságtól, hogy behatoljanak az emberi és természeti jelenségek titkaiba, álmodoztak ezekről a kérdésekről ifjú korukban, megkísérelve, hogy felfedezzék a titkok nyitját. Ezért mondják, hogy az örök kérdések megfejtése a fiataltság előjoga.

Felvillanyozva ezek jelentőségétől, a fiatal lélek választ keres rájuk a könyvekben is. Az irodalom nem a művészet miatt, hanem a problémák felvetése miatt lesz vonzó számára, amelyek őt is nyugtalanítják. Az élet világos ábrázolása és a nyugodt kontempláció még idegenek is tőle. Az életet úgy kell ábrázolni, mint olyan történést, amelyet világos és határozott törvényszerűség célszerűen igazgat, s ebben magyarázatot kell lelnie a világ titkaira. Azok a művek, amelyek titkokat tartalmaznak, de nem igyekeznek azokat meg is fejteni, nem elégítik ki az ifjú embert. Amire szüksége van, azt számára csupán az erkölcsiség megszállottja és az élet kritikusa adhatja. Ő a serdülő ifjúság igazi írója.

A tizennyolcéves fiatal Dosztojevszkij, öccsének, Mihailónak ezt a jellegzetes vallomást írja: *„Schillert fejből tudtam, az ő szavaival beszéltem és az ő szókincsével dadogtam, s nekem úgy tűnik, semmi sem sikerült életemben olyan tökéletesen, mint hogy a sors lehetővé tette, hogy egy nagy költőt ismerjek meg életemnek éppen ebben a szakaszában”*. Schiller, mint lelkes és magávalragadó moralista közel áll minden ifjú szívéhez. Dosztojevszkijnek, aki művészi módszere alapján is rokon vele, egész életén keresztül kedvelt írója maradt. Nagyon sok hőse idézi majd, még az erkölcstelen és vén kéjenc, Fjodor Pavlovics Karamazov is ismeri.

És Dosztojevszkij rendszerint leverőbben hat az ifjúságra, mint az érett olvasóra. Ennek okát pedig jellemében kell keresnünk, amely nem önvallomásra, hanem inkább fejtegetésre hajlamos.

Az egyik alapvető elemét az irodalmi alkotásnak, s különösen az olyan kifejezetten drámai jellegűnek, amelyen Dosztojevszkij életműve, az egyé-

niségek, vagy ahogyan valamikor nevezték — a karakterek jelentik. Két egyéniség közötti viszony feszültségeiből megindul a cselekmény, folyik az élet, amely teljes egészében kifejezi az író elgondolását. Ami az alakok ábrázolását illeti, ezzel kapcsolatban egészen jellegzetes észrevételeim vannak. Egyik lényeges eszköze tulajdonképpen az ábrázolás, amely ellentétben áll az ő sajátos dráma-írói jellegével. Sok műve hosszadalmas leírással és a személyek kijelölésével indul, akiknek sorsdöntő életeseeményeit az eljövendő fejezetek örökítik meg. A leírás és a tárgyválasztás után a bonyodalom következik, majd a feloldás. Miután a lélektani fejtegetés túlságosan is éles és szuggesztív, gyakran úgy tűnik, mintha a személyek cselekedetei is a feltárt lélektani sajátságokból következnenek. Felvetődik a kérdés, hogy ezek a cselekedetek, önmagukban, leírások nélkül, kifejeznék-e az elképzelt személyeket? Tartok tőle, hogy ez sok esetben aligha lenne így. Úgy tűnik, mintha ilyen tekintetben Dosztojevszkij hatalmába kerítené valami fajta félelem. Ebből következik, hogy alakjainak cselekedeteit állandóan magyarázza és indokolja, noha szükségtelen, hogy ebből szabályt teremtsen.

Ez az eljárás, meggyőződésem szerint, nem jellegzetesen alkotói. A művész néhány odavetett vonással egyéniséget teremteni, amelynek nincs szüksége semmiféle magyarázatra és amelyet maga sem tudna lélektanilag megindokolni. És mégis élettellenesen, világosan és félreérthetetlenül állítja elének. Dosztojevszkijnél a személy kijelölése rendszerint konkrét, mint a jellemzés és a cselekedetek megindokolása. Vannak írók, akik egyéniségeket teremtenek anélkül, hogy teljes egészükben felfognák őket. Unamuno ezt még Cervantesnek is felrója. Dosztojevszkij olyan író, aki egyéniségeit jobban megérti, mint ahogyan alkotói módon meg tudja őket formálni. Egyéniségei gyakran csupán sémák és emberi árnyak. Különösen a fejtegető típusú jellemei homályosak. Iván Karamazov egészen homályosan áll előttünk, mint egyéniség, a *Lázadás* című fejezetben elveszti még a maradék egyéni vonásait is, míg a nagy inkvizitorról szóló poémában ezek a vonások teljesen eltűnnek.

*

„Ó, Aljosa, honnan tud maga ilyesmit? Ilyen fiatal és már tudja, mi van a lélekben.”

(Karamazov Testvérek. II. Az eljegyzés.)

Az alkotói folyamatot irányító leghatalmasabb erők egyike a kristályosodási ösztön. Az irreális, áttetsző és átszűrő élet megteremtésére irányuló hajlamosság ez. A dráma úgy éri el ezt a célt, hogy kirekeszt mindent, ami felesleges a párbeszédéből és a cselekményből. Ily módon elő áll a feszültség, bár az nem minden esetben elégti ki a nagy alkotó szellemet. Zsenijük, mániákusan hevülő szenvedélyességük a kikristályosodott élet megteremtésében, önnön természetük törvényei alapján olyan műveket sugalmaz, amelyek minden részletükben kidolgozottak. A kristályosodás szélsőséges eszményei alapján, a más-más irányból induló alkotók, eltérő eredményekhez jutnak.

Shakespeare egyéniségei, ami emberi tulajdonságaikat illeti, jellemzésükben céltudatosak, kifejezőmódjukban költőiek, ami lényegében nem természetes, de egy következetes alkotói szándék eredménye, amely nem hagy megmunkálatlanul egyetlen alkotóelemet sem. Ugyanezt állíthatjuk Corneille és Racine hőseivel kapcsolatban is. Csakhogy ezekben a művekben a párbeszédnek felépítése szónokiasan csiszolt. Dosztojevszkij hősei nem beszélnek ilyen fennkölt nyelven. De azért kivétel nélkül felsőbb régiókban élnek, s alkotójuk zseniális lélektani meglátásai alapján fedik fel

önmagukat. Úgy tűnik, valamennyiüket a rendkívüli lélektani látás jellemzi. Olyannyira megértik egymást, hogy a félreértés közöttük úgyszólván teljesen kizárt. Amennyiben mégis előfordul, csak azért történik, mert a mese így kívánja. Ilyen esetekben majdcsak alig hiszünk Dosztojevskijnek, bár alakjai nagyon sokszor és lélektanilag igen ravaszul csálnak.

Tolsztoj felröta Shakespeare-nek, hogy valamennyi egyénisége egyformán beszél. Dosztojevskij hőseinek közös vonása a műalkotás szervezetét illetően veszélyesebb. Gyakran úgy tűnik, mintha hősei csak ott és olyankor rendelkeznének átható lélektani látással, ha ez megfelel a szerzőnek és elképzeléseinek. Mégis, ez az eljárás alapvetőbben érinti a mű történetét, mint a mű minőségét, ahogyan ez a naturalista párbeszédék életességével vagy élettelenységével szemben érvényes.

*

„Voltaképpen álnok ürüggyel jött létre ez a találkozó.”

(Karamazov Testvérek. I. A sztarecek.)

Ezek a szavak Zoszima sztarecnél lejátszódó jelenetre vonatkoznak, amely egyúttal a regény első cselekménye is. Indokoltága szempontjából jellegzetes számomra, mind Dosztojevskij, mind előadómódjának kiegyensúlyozatlan és erőltetett jellege miatt, amelyről Tolsztoj igen elutasítón nyilatkozott: *„Mindez hát nehézkes és haszontalan, mert ezek a Féltkegyelműek, Fivérek és Raszkolnyikovok körül mindez nem így történt, hanem jóval egyszerűbben, érthetőbben.”* Ha ma veszem szemügyre ezt a jelenetet, amikor helyesen tudom értelmezni és jól ismerem a szereplőit, úgy tűnik, hogy a cselekmény fejlődése szempontjából értelmetlen és felesleges, s csak annyiban szükséges, amennyiben Dosztojevskij ezzel az előjátékkal ügyesen össze akarta hozni és be kívánta mutatni a legkiemelkedőbb szereplők javát, akik részt vesznek a későbbi eseményekben.

Az öreg Karamazov javasolja elsőnek ezt az összejövetelt, mégpedig félig tréfából. Ez a javaslat is egyike kópéságainak és ravaszágainak, Dosztojevskij vélekedése szerint. Mégis, noha jól ismered a viszonyt az öreg és Mitya között, még mindig egészen érthetetlen számodra, hogy tulajdonképpen mi is válthatta ki ezt a javaslatot. Mitya megjelenése indokolt. Ezzel szemben Miuszov részvétele teljes egészében érthetetlen, illetve elfogadhatatlan. Az ő jelenlétere különben is csak azért van szükség, hogy Dosztojevskij a maga epésségével türelmetlenül belekössön az orosz haladókba, s ez, abban a jelenetben, ahol előkészítette és főbb vonásaiban utalt a nagy eseményekre, szörszálhasogatásnak tűnik. Ilyen hát ez a látogatás, amely elgondolkoztat, ha teljes egészében ismered a művet. A regény elejére tette Dosztojevskij, ahol, magától értetődően bizalommal fogadod, különösképpen, mert olyan jelenetekkel kárpótol amilyen a kostonori szent tisztelgése Mitya előtt.

Az ilyen, bizonyos értelemben erőszakosan megteremtett jelenetek nem ritkák Dosztojevskijnél. Az indokolás erőszakoltsága és groteszk bonyolítása, azon a jellegzetességen kívül, amelyről már megemlékeztem, szem előtt tartva egyéniségeit, meglehetősen érthető összefüggésben van Dosztojevskij alapihletével: az erkölcsi és eszmei fanatizmussal. Ez az ihlettség törvényszerűen, bizonyos fokig, szem elől téveszti az életet és a természetességet.

*

„Az volt az alapeszme, hogy a tudatos istentagadást a végső lehetőségig ábrázoljam; az istentagadáson és az anarchián kívül feltárom az el-
lenérveket, amelyeket éppen most készíték a
haldokló Zoszima utolsó szavaiban.”

(Dosztojevszkij leveléből Ljubimovhoz 1879. május 10.)

*

Ez az alapgondolat, amelyet Dosztojevszkij az idézett levélben hangsúlyoz a Karamazov Testvérek ötödik könyvével kapcsolatban, láthatatlan fonálként behálózza az egész regényt, annak minden pillérét és valamennyi síkját. Még a legalapvetőbb meselemei is, szimbolikus jellegük alapján, elgondolásaikban összefüggésben állnak N. F. Fjodorov és Vlagyimir Szolovjev orosz gondolkodók vallási és misztikus filozófiai rendszerével, ahogyan a mű első vázlatai, valamint a többi történelmi adat alapján igen meggyőzően mutatta ki ezt V. Komarovics a *Die Urgestalt der Brüder Karamazov* című könyvében. De bármennyire is érdekes és tanulságosak ennek a szakembernek a megállapításai, mégis úgy tűnik, hogy mélyebben hatol a regény keletkezésébe, mint amennyire ezt egy átlagolvasó figyelme követni tudná és képes lenne erre, mert az olvasó a befejezett mű hatásosságát közvetlenül fogadja be, tekintet nélkül a titkokra és a szembeötölő jellegzetességekre, ami a szellemet és bármelyik filozófiai rendszer megállapításait illeti. A kritika dolga tulajdonképpen az átlagolvasóéval egyértelmű mindig, aki a Karamazov Testvérekben csak az alapvető eszmei irányt képes felismerni.

Aki alaposan megvizsgálja a Karamazov Testvéreket és figyelmét kizárólag a regény tulajdonképpeni jelentőségére összpontosítja, meglátja a legfontosabb vezéreszmék jelentős részét, amelyek a központi családi tragédiával csak látszólag vagy kizárólag eszmeileg függnek össze, de szervesen nem. Ez a kolostorról és Zoszima sztarecról szóló elbeszélésanyag, amely ennek a hatalmas remekműnek egynegyedét képezi. A szervesen ide nem tartozó anyag a legszembetűnőbben megmutatja a Karamazov Testvérek indítékát, amely eszmei szférákból származik. Zoszimára Iván erőszakos és lesújtó istentagadó érvelése miatt van szükség. „Nem fogom közvetlenül, szemtől-szemben megcáfolni azokat, hanem majd a haldokló utolsó szavaival!” — írja Dosztojevszkij 1879. május 19-én Pobjedonoszevnek.

A másik tény, amely magán viseli az alapeszme jegyét — a regény egyéniségei és az a mód, ahogyan megoszlanak a hívők és az istentagadók között az erkölcsi tulajdonságok. Az erkölcsi értékek ilyen önkényes felosztása a rokonszenves vagy az ellenszenves táborhoz tartozó egyéniségekre, a tendenciózus írók közismert fogása, s ebben a tekintetben Dosztojevszkij sem minősíthető ártatlannak. Zoszimán és Aljosán kezdve, Mityán, Ivánon, az öreg Karamazovon át egészen Szmergyakovig egész sor erkölcsi tulajdonság vonul fel, mindig párhuzamosan az ezek lelkét betöltő hittel. Még világosabban: erkölcsileg kisebb értékű típust képvisel a két hitetlen is a mellékszereplők közül: Miuszov és Rakityin. Ez a kép az érthetőség kedvéért némileg leegyszerűsített ugyan, mert Dosztojevszkij leírásában, elködsítve, fontos tulajdonságok kerülnek bemutatásra, de alapjában találó. A hitetlenség és a közönséges értéktelenség párhuzamossága, amely egyúttal sémánk alapja is, mindezzel szemben, vallási eszményen alapul, amelyről még szólni fogok.

Új bizonyítékoknak vehetjük a mű alapeszméjére vonatkozóan azokat a számos beszélgetéseket és vitákat istenről, amelyek állandóan ismét-

lődnek a regényben. Ide kell még sorolnunk azokat a burkolt, az óvatlan tekintet elől könnyen felfedezetlenül maradt vitákat a közönséges jelszavak ellen is, amelyek valamilyen módon — közvetlenül vagy közvetve — vagy az isten, vagy az örökélet, vagy a szabadakarat kérdését érintik. Ilyen például a túlságosan erőszakoltan közbeiktatott rész a „hatás”-ról a *Beteg lábacska* fejezetben, vagy Mitya vitája a Rakityin „agyában lévő kis farkocskákról”, a spiritizmusnak, a természettudományi pozitívizmusnak ez az ördögi ironizálása, valamint a világ és az emberiség története állandó ismétlődésének eszméje.

Mindezek, a művészet szempontjából elvéve hasznos tényezők, igazolják Dosztojevszkijnek azt az állítását, hogy „az egész regény az istentagadás ellen készült” és bizonyítják az alapihlet eszmei jellegét egész írói munkásságában. Tolsztojt is gyakran meghihlette a gondolatiság. Mégis, Tolsztoj művészi természete gyakrabban és erőteljesebben tudott ellenállni ennek, mint Dosztojevszkij; Tolsztoj a háttérbe tudta szorítani az elsődleges gondolatot, amelynek gyakran teljesen el kellett tűnnie a mű művészi értékének a javára, helyet adva a fesztelen és kötetlenül gondos összpontosításnak, melyek segítségével megalkotta ragyogó és mindig varázslatos művészi kristályait.

Iván: „Nincs erény, ha nincs halhatatlanság.”
(Karamazov Testvérek. I. Minek éi az ilyen ember.)

Zoszima: „Mert ha nincs Istened, hogyan lehetne akkor bűnöd?”

(Karamazov Testvérek. II. Zoszima sztarc beszédéből és tanításaiból.)

Dmitrij: „Rakityin azt mondja, hogy Isten nélkül is szeretni lehet az emberiséget. Nos, állíthatja ez a taknyos, de én nem tudom megérteni.

(Karamazov Testvérek. IV. Himnusz és a titok.)

Dosztojevszkij: „A lelkiismeret Isten nélkül szörnyűség, a lelkiismeret így a legnagyobb bajba kerülhet.”

(F. M. Dosztojevszkij jegyzeteiből.)

Az a gondolat, hogy az istenben és az emberi lélek halhatatlanságában való hit oka és feltétele az egész emberi erkölcsnek, állandóan és ismétlenül, a refrén makacsságával hangzik fel újra meg újra. Fejtegeti ezt Dosztojevszkij valamennyi regényhőse, aki valamiképpen közel áll hozzá. Félreérthetetlen vallomást tesz erről maga Dosztojevszkij is és nem csupán feljegyzéseiben. Állandó hangoztatása és hatása a döntő formai megoldásokban a regény egyik legfontosabb eszméjévé avatják, hacsak egyúttal nem a regény központi eszméjévé is.

Az a tévhit, amelyet magában foglal, nemcsak lélektani, hanem erkölcsi ismeretelméleti is egyszerre. Ennek a gondolatnak a lélektani következménye, s ezt Dosztojevszkij nem is leplezi — az a felfogás, hogy az erkölcs mindig okozati összefüggésben van a vallással. Legalábbis abban az értelemben, hogy nincs erkölcs hit nélkül. De ezt a gondolatot, közvetlenül és öntudatlanul, maga Dosztojevszkij veti el elsősorban a hívő aszkéta Ferapont alakját teremtve meg, aki erkölcsileg eltompult, romlott ember (magától értetődik, hogy Ferapont hite is igen nyers). Ugyancsak elveti ezt az általános élettapasztalat is, amelyet Tolsztoj a Vallomások-ban a következő módon fejezett ki: „A mi világunkban a hívők ... éppen olyan rosszul éltek, mint a hitetlenek, vagy tán még rosszabbul. Tetteik, amelyek

azt bizonyították, hogy az élet céljai ismertek előttük, és hogy a nyomor, a betegség és a halál, amelyek számomra borzalmasak, az ő számukra nem azok... ilyen tettekre a leghitелlenebb embereknel akadtam, ellenben soha azok között, akiket világunkban hívőknek tartanak.

Így hát a Karamazov Testvéreknek ez a jelentős eszméje ellentétben áll a valóságos élet tényeivel. A hit és az erkölcs valójában eléggé függetlenek egymástól, vagy pedig egymástól való függőségük olyan természetű, hogy a lelkiismeretes és az erkölcsi magaslaton álló ember kétség-telenül hisz — noha nem is istenben, vagy a lélek halhatatlanságában — a jóság értékében és szépségében, míg a hívőség önmagában semmiképpen sem szavatolja az erkölcsös és vigyázó lelkiismeretet. S bár Dosztojevszkij azt állítja, hogy a hit nélküli lelkiismeret veszélyes lehet, bizonyos, hogy a hit lelkiismeret nélkül valójában a legveszélyesebb és a legrútabb emberi erő a világban.

Még súlyosabb ez a gondolat a hitről — erkölcsi és erkölcsi-megismerés szempontjából. A halhatatlanságban és a túlvilági életben való hit, hit az ítélkező és jutalmat osztogató istenben Dosztojevszkij számára mindenfajta erkölcs feltétele, amely nem létezhetne és nem is volna lehetséges, ha nem állna fenn a halhatatlanság és a hit. „*Odanyújtani orcád bal felét is, szeretni felebarátodat jobban, mint tenmagadat. Kérem tisztelettel, de hát miért? Csak egy pillanatig élek itt, nincs halhatatlanság, jobb úgy élnem, ahogyan jólesik*” — jegyezte fel jegyzetfüzébe Dosztojevszkij, mint megsemmisítő ellenérvet Kavelin megjegyzéseire. Aki valaha nyugodtan elgondolkozott az erkölcs lényegén, ez a fajta bizonyítás nem tűnik valami felemelőnek. Jaj annak az erkölcsnek, amelyet az élet, hogy az embert jutalom vagy büntetés várja, illetve, hogy az ember e világi cselekedeteitől függ az öröklét, vagy életének akár a legkövetlenebb pillanata is, vagy általában, hogy az ember cselekedeteiért vagy azért, amit nem tett meg, másnak is felelősséggel tartozik nemcsak önmagának. Csak az igazán erkölcsös, amit a szív parancsára tesz az élet szépségei és igazsága iránti vonzódásból, tekintet nélkül az örökkévalóságra. Minden vallási sugallat, amely indítékaiddal ellenkezik, a cselekedet erkölcsi jelentőségét kisebbíti. Erkölcsös csupán a magad nevében lehetsz, az éber tudatosság s annak a jóságnak alapján, amely valójában él benned, de soha és semmiféle tökéletesség címén, amit tőled a hit számonkér. Aki az őt sértegetőnek oda nyújtja orcájának bal felét is, mert szíve ezt parancsolja, mert egész lénye ennek szükségét érzi, nem az erkölcs miatt cselekszik így, hanem engedelmességből teszi, ami még nem jelent egyúttal erkölcsöt is. Aki pedig csak azért nyújtotta oda orcáját, hogy ezzel örökéletet és túlvilági jutalmat nyerjen, az a felvilágosodott erkölcs meghatározása szerint legfeljebb hasonlós.

Ezzel ellentétben: nem hinni a halhatatlanságban, tudatában lenni annak, hogy csak rövid ideig élünk és csak halandó vagy, de ennek ellenére igazságos lenni és jó, és olyan mértékben kedves önmagaddal, mint felebarátoddal szemben — ez az erkölcs. S állíthatja-e valaki, hogy ez lehetetlenség? Vajon a szív, amely nem hisz istenben, nem lehet csordultig tele nagy és igazságos szeretettel minden élő iránt? Miféle vallás akkor a buddhizmus, amely tagadja az emberi lélek halhatatlanságát, s melyet az emberiség két erkölcsi tanítója közül az egyik alapított? Ki akkor Buddha, aki élesen visszautasított minden kérdést, amely istenre vonatkozik, az emberi lélek halhatatlanságára és valamennyi egyéb metafizikai problémákára? „*Meg kellene ismernie Konfucius vagy a buddhisták tanait, az megnyugtatóná*” — mondta Dosztojevszkijről Tolsztoj Leo.

Nem kezdeném ki Dosztojevszkijnek ezt a ferde felfogását, ha annak nem lenne olyan erőteljes alkotói következménye a Karamazov Testvérekben. De éppen ennek folytán Dosztojevszkij a regény valamennyi kiemelkedő hősenek esetében megszerkesztette a hibás és igaztalan parallelizmust a hősök vallását és erkölcsét illetően, amiről, már az előző bekezdésben szoltam és amelyet különösen szembetűnően alkalmazott Iván Karamazov személye kapcsán. Iván alakja nem egészen megmunkált és egészében homályos egyniség. A beteges kettősség meredélyei között — a hit és az istentagadás között — teljesen önmagába merülve, embertársaival szemben hideg, merev, ridegen önző és kedvetlen, noha nem minden esetben. Ez az ember olyasmint tesz, Dosztojevszkij szerint, amely lehet, hogy a legborzalmasabb a regényben bemutatott valamennyi cselekedet között. Ez pedig a moszkvai útja. Iván pontosan tudja, hogy mi fog bekövetkezni, ha oda utazik, de ennek ellenére mégis útrakel. Eljárása nemcsak romlott, hanem borzalmas és aljas is. De valóban aljasnak mondható-e Iván Karamazov?

Itt kell emlékeztetni Iván erkölcsi felfogására, amit Miuszov Zoszima előtt körülbelül így jellemez: „... az olyan emberek számára ... akik nem hisznek sem istenben, sem halhatatlanságukban, a természet erkölcsi törvénye a régi vallási törvény teljes ellentétévé változik át, s hogy a gonoszságig fajuló önzés nemcsak megengedhető az embernek, hanem szükséges, észszerű, szinte nemes kivezető út az ő helyzetében.” Iván távozása az atyai házból lényegében egybevág ezzel a megsejtéssel, de vajon legfontosabb tetteinek rugóját valóban a nézet jelentené? Úgy tűnik, hogy itt mélyebb hatóerők működnek közre, mint amilyen a megismerés. Az aljas tetteket nem az aljas megismerés ösztönzi, hanem a konok lelkiismeret és a gonosz szív. Iván valóban gyűlöli apját és Mityát, de a látnok Zoszima személyesen azt mondja neki, hogy „adjon hálát a Teremtőnek, hogy magasabbrendű szívet kapott tőle, amely ilyen kint tud szenvedni.” És arról sem szabad megfeledkezni, hogy ateizmusának gyökerei abban a magasztos elkeseredésben keresendők, amelyeket az emberi szenvedések, különösen a gyermekek szenvedései iránt érez. Úgy tűnik előtte, hogy Iván távozásával kapcsolatban a sorsdöntő pillanatokban csupán két megoldás lehetséges: vagy aljasnak minősíteni, vagy ezt a tettet meg nem történtnek tekinteni. De mivel az eddigi történések során, egészen eddig a pillanatig egynisége valamiképpen belevésődött tudatunkba, de semmiképpen sem aljas emberként, szembehelyezkedünk Dosztojevszkij megállapításaival, nem hiszünk neki, bár Iván elhatározásának lélektani megindokolása mesterien sikerült, ha eltekintenénk attól, hogy egyniségét a maga teljességében szemléljük. A regény legérzékenyebb helye ez, egyszerismind a legfontosabb és a leg-sorsdöntőbb esemény, olyan esemény, amely alaposan összecsomózza a regény valamennyi szálát.

Ha magam előtt felvetem a kérdést, hogy mi fosztotta meg az európai irodalom legnagyobb lélekismerőjét attól, hogy világosan átlássa ezeket a történéseket, akkor nem találok rá más feleletet, mint azt, hogy annak az alapgondolatnak a fanatizmusáról van szó, miszerint isten nélkül nincs erkölcsiség. Semmi más okot nem találok, mint azt, hogy Dosztojevszkij éppen Iván példáján kívánta bemutatni, hogy „milyen bajba sodródhat a lelkiismeret hit nélkül”. Ugyanis, ha hit nélkül nincs erkölcs, akkor érthető, hogy Ivánban, a nagy istentagadóban, nem élhet szilárd erkölcs sem. De ez csak abban az esetben foroghat fenn, ha az erkölcs és a hit összefüggéséről szóló gondolat igaz, ezt pedig megcáfolja mind a tapasztalat, mind a közönséges emberi értelem. A fanatizmus ingerelte fel Dosztojevszkijt e két régi, megbízható tanúval szemben. Nincs egyetlen olyan ok sem, amely megnyugtató módon hitelessé tudná tenni Iván elhatározását.

Iván egyénisége összetört, s így sérülést szenvedett a legfontosabb ízület, amely egybefogta a regény döntő eseményeit. Ismét az isteni eszme hatása a mű megalkotásában.

„Ez már világosabb Rakityinnál.”

(Karamazov Testvérek IV. Hímnusz és a titkok.)

Érdekes összevetni a Karamazov Testvérek alakjait olyan szempontból, hogy Dosztojevszkij milyen érzéssel viseltetik irántuk. Legtöbb alakját összpontosított objektivitással munkálja meg, s csak időnkint fordul elő, hogy egyik-másikat irónikusan kipellengézezi. Irónikusan viszonyul a mellékszereplőkhöz. Két egyéniséggel szemben azonban kíméletlenül és maróan ellenséges indulattal viseltetik. Ezek az öreg Miuszov és Rakityin. Mindketten csak látszólag illeszkednek a regény szervezetébe, és tulajdonképpen feleslegesen. Miért van rájuk a regényben egyáltalán szükség? Attól tartok, nem tévedek, ha megállapítom, hogy csupán azért, mert ateisták. Miuszov körülbelül az orosz nyugatosok régi iskolájának típusát képviseli. Ateizmusa dilettáns és tehetetlen. Dosztojevszkij különben is kicsúfolja és megszégyeníti (még az öreg Karamazov is kedvesebb előtte), de ugyanakkor sok mindenben elnéző is. Egészen másként jár el Rakityin esetében. Ő az új idők ateista-szocialista típusa. Ezért irgalmatlan hozzá. Erkölcsi tompultság, hideg spekuláció mindennel szemben, ami emberi, kegyeletsértő, aljas, ravasz és leplezett törtetés, gyávaság és egyéb — ezek azok a tulajdonságok, amelyeket Dosztojevszkij nyugodt, látszólag őszinte gesztussal — amelyek ugyanakkor fanatikus gyűlölettel telített — lépésről lépésre feltár a volt kispapnövendék és kolostori talpnyaló jellemében. Amennyire szembetűnő ez a gyűlölet, annyira kirívó az a tény is, hogy Dosztojevszkij Rakityint nem aljas emberi tulajdonságai miatt gyűlölte meg, hanem ateizmusa miatt. S csak az ateizmus iránti gyűlöletből mutatja be Rakityint, mint az aljasság megtestesítőjét.

Ez az annyira átlátszó viszonyulása Miuszovhoz és Rakityinhez csak megerősíti bennem Iván egyéniségének problematikusságát.

Az ideológiai irodalomban — ahogyan erről már szoltam — ilyen érvelés, amely kirívó az említett személyekkel kapcsolatban is — megszokott jelenség. A fanatikus gyűlölettel szemben azonban mindig tartózkodó voltam. Ebben az esetben is. A Karamazov Testvérekkel és Dosztojevszkijvel kapcsolatban általában, talán még inkább, mint másokkal szemben. Schiller gyűlöletére a zsarnokokkal szemben, s mindarra, ami mögötte lappang. Ez a gyűlölet érthető és elviselhető, mert természetes. Schiller a szabadságról énekel. Dosztojevszkij — a szeretetről prédikál.

„Az istentagadás ellen nem fogok közvetlenül, szemtől-szemben érvelni...”

(Dosztojevszkij leveléből Pobjedonoszevhez. 1879. május 19.)

Az istentagadó személyekhez való viszonyulás után, vizsgáljuk meg az ateizmussal szembeni viszonyt is. Mindaddig, amíg Iván ateizmusáról van szó, mint a Felkelés című fejezet esetében, amely nem az istent, hanem az isteni világ értelmét tagadja — Dosztojevszkij ridegen tárgyilagos, mert Iván érvelése, ahogyan a regény egyik oldalán meg is jegyzi

„tiszteletre érdemes”. Másként jár azonban el, amikor ennek a gondolkodásmodornak határozottabb alakzataival kerül szemben.

Sohasem voltak inyemre a világ végérvényes és eszményi formájáról szóló fantáziák és elképzelések. Mindig zavaró volt az eszmény célszerű megközelítése, ami állítólagosan az emberiség történetének lényege, valamint az a naiv gondolat, hogy a világ fizikai megsemmisülése és az eszmény beteljesedése egyazon időben következik be. De küzdjük le ellenállásunkat és vizsgáljunk meg néhány ilyen gondolatot a Karamazov Testvérekben.

„Ha egyszer az emberiség általánosan elfordul istentől, akkor magától... megbukik az egész eddigi világnézet, s ami a fő, az egész eddigi erkölcs, és valami új jön. Az emberek összefognak, hogy elvegyenek az élettől mindent, amit adni tud, de csakis e világi örömet és boldogságot... Mindenki megtudja, hogy halandó, és feltámadás nem vár rá, s büszkén és nyugodtan fogadja el a halált, mint valami isten. Büszkeségében megérti, hogy nincs miért zúgolódnia, amiért az élet csak egy pillanat, és most már minden ellenérték nélkül szereti felebarátját. A szeretet nem tart tovább, mint a pillanatnyi élet, de éppen ennek a pillanatnyiságnak a tudata úgy felszítja lángját, ahogy azelőtt szétfolyt a siron túli és végtelen szeretet reményében...”

‘ Mi van ebben az eljövendő ateista világképben rossz, aljas és emberhez nem méltó? Vajon ez a kép rosszabb és utálatosabb, mint annak a világnak a képe, amelyben Iván és Zoszima véleménye szerint az állam egyetemes egyházzá alakulna át? Visszataszítóbb-e minden hasonló álmodozástól? Az ördög látomása, amelyet Iván önmaga nyomorult, aljas és tisztátalan részének nevez. De ő sem veszi ezt az utópiát komolyan. Ez a galád sem hisz benne, hanem elkeseredett ironizálással beszél róla, mintha maga Dosztojevskij ihlette volna meg: „Az ember isteni és titáni büszkeségű lesz, valóságos emberisten... De mivel az emberi butaság nagyon meggyökeresedett, ezer év múlva sem fog megtörténni, és ezért mindenkinek, aki már most megismerte az igazságot, szabad úgy berendezkednie, ahogy neki tetszik, új alapokon. Ebben az értelemben van „minden megengedve”. Mi több: még ha ez a periódus soha nem is jön el, de Isten és halhatatlanság nincs, az új embernek szabad emberistenné válnia, akár egymagának az egész világon, s ebben az új minőségben persze könnyű szívvel ugorhatja át a régebbi rab-ember erkölcsi korlátait, ha szükség van rá.” Ezzel Dosztojevskij, aki megveti ezt a szép emberi ábrándot, olyan végső következtetésig jut el, amilyenre szüksége van: az ateizmus erkölcstelenséget és lelketlen zsarnokságot eredményez; az ateizmuson alapuló életnek önmagától kell megsemmisülnie és elpusztulnia. Hogyan hangzana a megállapítás ennek a végső következtetésnek a helytállóságáról — ezt aligha szükséges megismételnem.

Ezek a jegyzetek, ez természetes is, még közelelről sem merítették ki a regény hatalmas anyagát. Meglehetősen egyoldalú esztétikai vélekedés formájában sorakoztattam fel azokat és elsődleges céljuk az volt, hogy ebből a remekműből kiragadjam mindazokat a jellegzetességeket, amelyek alkotójukra, az eszmei ihletettségu írora vonatkozólag jellemzőek. Érthető, hogy ilyen eljárás során a mű egyes jellegzetességei kerültek előtérbe. A valóságos kép némileg torz, de ez elkerülhetetlen következménye minden kritikai vizsgálódásnak.

A döntő különbséget a tiszta művészi írótypus és az ideológus írótypus között az írói szándékban és akaratban kell fellelnünk, abban, hogy miért alkotnak. Az ideológus így vélekedik: Így gondolkodom, így hiszek, íme a bizonyíték, hogy ez a gondolat igaz, higgyetek és gondolkozzatok ti is úgy,

ahogyan én gondolkodom. A művészi alkotás azonban az alkotója nevében szól: Így érzek, így élek, ez vagyok én, így érzem a világot és az életet, éljetelek hát együtt velem, mert, íme, nézzétek, milyen csodálatos a világ! A Karamazov Testvérekben, élesen megfogalmazva, a tanulság így hangozhatna: Higyetek istenben, mert hit nélkül nincs élet. Győződjétek meg erről saját szemeitekkel! — Viszont a Hamlet lényege ennyi lehetne: Ilyen volt az én szerencsém ezen a világon. A sötétség utálja a világosságot. De az élet gyönyörű. Ez a kiegészítő rész jellegzetes vonása az igazi művésznak: az élet gyönyörű. Az ideológus csak az igazságot látja. Lényege a bizonyítás, azaz: az erő. A művész lényege: megtermékenyülni a szépség által, ami egyenértékű a szerelemmel.

Ebben az alapvető különbségben rejlik valamennyi különbség eredője. A művész az életet a leggyengédebb megnyilatkozásáig szereti. Az ideológusnak azért van rá szüksége, hogy magyarázza és igazolása legyen gondolatainak és meggyőződésének. Ezért nem viszonyul hozzá gyöngéden, hanem elszánt keményfejűséggel alakítja. Nem véletlen, hogy Schiller legszívesebben olyan anyaggal foglalkozik, amelyek miatt E. Friedell német kultúrtörténész „rikkancs-zseni”-nek nevezte el; úgyszintén aligha véletlen, hogy Dosztojevszkij Schillerre hasonlít abban, hogy regényeiben ismétlődnek és állandóan visszatérnek a botrányok, ütlegelések, rablások, a hisztérikus és epilepsziás rohamok, a részegség, a kilengések legkülönbözőbb fajtái, a betegség borzalmi, a perverzítások és az örület. Aki képtelen megragadni szépséggel, annak meg kell félemlíteni és megráznia, hogy állandó feszültségben tarthassa az olvasót.

Ahogy az erőszak és a szépség iránti rajongás a megnevezett két fajta ihletettségből következik, ebből erednek az irodalmi alkotások legbensőbb szerkezeti megoldásai is, amelyek közösen hozzák létre a remekművek befejezett hatásosságát. A tiszta művészi alkotások szervezetek, az ideológiai alkotások végső fokon szervezetek, amelyeket sajátos emeltyük mozgatnak. Schiller drámáiban ezt a mozgó erőt a kigondolt intrikusok testesítik meg. Ilyen szempontból Dosztojevszkij finomabb és elmélyültebb, noha művészetében akad valami a *diabolus ex machina*-ból, mint például Verhovenszkij a Megmételezettekben és Szermdjakov a Karamazov Testvérekben. Ezen felül Dosztojevszkij minden alkotása könnyen érthető és nehézség nélkül magyarázható. Mindig és minden részében pontosan megmondhatod, hogy miért, mi okból és mi célból történik valami. Egyéniségei úgy hatnak, mintha hatalmas lélektani ismerettel és meglátással alkották volna meg őket, noha inkább szerkesztett és körülírt, ritkábban megalkotott alakok is. Éppen olyanok, mint remekműveinek összessége: érthetőek, de nincs titkuk.

És mégis, ezzel az ideológiai és az élet iránti kritikai viszonyulásával, Dosztojevszkij zseniális jelenség, és már ötven esztendeje ámulatba ejti a világot gondolati mélységeivel és lélektani meglátásaival. Ilyen tulajdonságai révén Dosztojevszkij az európai kultúrában jelentősen elmélyítette az emberi lélek ismeretét és kiterjesztette az írásművészet határait. Olyan alkotók a tanítványai és követői, mint Nietzsche és Siegmund Freud, de tőle nyert ihletet sok nemzet számtalan írója is.

(1931.)

B. Szabó György fordítása

A szerző válogatott tanulmányait a noviszádi Fórum kiadásában látunk majd napvilágot. A készülő fordításból közlünk.

A játék

Major Nándor

Egy kis levegőre vágytam, hajborzoló fuvallatra. Élvezet után mindig némán támolygok a csömör ablakához, szélesre tárom, párkányára könyökölök, bódultan szedem a levegőt, bambán nézem az utca hétköznapi hullámzását, s hagyom, hogy egy-egy magasra hágó hullámtaraja arcul fröcsköljön, amikor pedig ismét visszafordulok, már hordalék szálkásodik szememben: hozzáfoghatok körmöt nyírni vagy fogat mosni, újságot böngészni vagy cipőt tisztítani. Az iroda mindkét ablaka nyitva volt, az asztalomon álló ventillátortól várhattam csak fuvallatot, amikor megnyomtam a gombot, az volt az érzésem, hogy szélmalom indul, s önkéntelenül megragadtam az ollót, hogy ne álljak üres kézzel előtte. Elnevettem magam, nem szúr-tam vitorláiba.

Az iroda tele volt léggel, s ez idegesített. Mégsem rontottam rájuk. Felkelhettem s kidobhattam volna a padlón hervadó virágot; szára már nyálkásodni kezdett a vízben, s most, hogy napvilágra került, ellepték a gyászruhás legyek. Behajthattam volna kissé az ablakot, hogy a fénynyalábot ne a falon függő olajnyomatra tükrözze, melynek romantikus színezete kissé a fellegekbe emelte a szobát, a puskázó vadász és a husángmancsú, vicsorgó medve viszont brutalitást árasztott; a színpad reflektora is feloldja a feszültséget, ha a falon függő törrel átkúszik egy virágcsokorra s ott megpihen. Behajthattam volna kissé az ablakot, ám amikor sorra vettem a tárgyakat; nem tudtam választani: talán a füstvirágos kályhára vessem a fényt? talán a poros feledés szekrényére, melynek agyhasogató csikor-gását máris hallja az ember, mihelyt rátekin? talán egy írógépre, mely tüstént az agyalágyult üzleti levelezést juttatja eszünkbe? talán a bánat szemétkosarára, melyben Emil az imént turkált? talán a foghíjas fogásra, melyen Irén könnyű nyári kabátkája, megtépázott galambocska, gubbasztott Emil otromba munkakabátjának mohó árnyékába kuporodva? Nem

volt választásom. A villamos csörögve robogott el ablakunk alatt, kedvetlenül felálltam, a napra mentem, s behunytam a szemem.

Emil a megvesztegethetetlenek önérzetességében tetszelgett, egyre patogott, hogy nem osztozik senkivel, de már egyikünk sem törődött vele. Azon járt az eszem, hogy ilyen bágyasztó napsütés után esős napok következnek, ezt a délutánt nem szalaszthatom el, s máris feltűnt szemem előtt a szép remények autóbussa, amely a hegyekbe vagy a folyó felé dőcög, s benne, egymáshoz préselve, konzervdobozba élve került halak, levegőért tátogunk és fulladozunk, a verejték sűrű olajként folyik szemünkbe, szánkba, végig a hátunkon, lágyékunkon, s kezünk, ezek a fürge uszonyok, tehetetlenül simulnak párolt testünkhöz.

Megkérdeztem Irént, kijönne-e velem a strandra, azt válaszolta, szívesen, s nyilván azért nézett rám kettős arccal, mert elcsodálkozott: a három év alatt, amióta együtt dolgozunk, sohasem hívtam sehova; arcának egyik felére fény verődött, szeme ráncokba rejtőzött, a kifürkészhetetlen kalmár pislogott rám alig észrevehetően, másik felére árnyék vetődött, bársonyosan feszült a bőre, szeme rejtélyes, hullámzó tó volt, kincseket ígért annak, aki bátorságot vesz magának, hogy belemeryljön.

Emil azonban továbbra is kötözködött a lánnyal, asztalára dobott néhány törött üvegdarabot, felelősségre vonta irigykedése miatt, valami fényképeket emlegetett, melyekkel ismét kiharozta a béketűrésből a lányt, én pedig egy szót sem értettem a dologból. Végül fölkapta a kályha mellől a piszkavasat, azzal kopogtatta a lány orra alatt az asztalt, s mintha elérkezett volna a számonkérés falféher pillanata, megkérdezte tőle, ha most a szívét, a viharvert szatyrot, kifordítaná ide az asztalra a lány, mi minden kacatot nem találnánk itt?

Azt hittem, a játék már befejeződött: s ha ádáz pergőtűzünket Emil a maga módján vissza is verte, most, hogy békén hagyjuk, reméltem, csigaházába húzódik pihegni kissé, s józanul fontolóra veszi, hányadán állunk, majd egyszer csak szép lassan örölni kezdenek benne a kétkedés ama kéllelhetetlen férgei. Csodálkozva néztem rá: úgy festett, mint akinek teljes mértékben rendben a szénája, s épp arra készül, hogy selymes boglyáit tető alá hozza. Eltűnődtem: vajon lehetséges-e hogy mégsem hajtott tüskéket a gyanú benne, hiszen ez az égzengés túlságosan látványos volt, semhogy valódinak vehetné az ember? Nem érezte ki a lövöldözésből, hogy nem fegyverek, hanem csak petárdák durrogtak? S vajon Irén levonulásában csupán a hiúságában megbántott, visszautasított nő törését-zúzását látta, most pedig éppen azon fánadozik, hogy sirögörccs is tetézzé diadalát?

Emlékeztettem, hogy a dobozokat én hoztam, s hogy ő nem is kért aktacsiptetőt. Értésére adtam: mondhatnám azt is, hogy mindkét dobozt Irénnek hoztam, s ő, Emil, elsajátította az egyiket. S hogy jóindulatomról meggyőzzem, hozzátettem még: Ezt mégsem mondom.

Szavaimmal éppen csak fel akartam hívni a figyelmét a kezemben simuló dorongra, hogy felfogja, lesújthatok vele, ha éppen kedvem kerekedik, ezért legjobb lesz behúznia csigaszarvát s visszacompolyognia saját portájára, hiszen hagyom, hogy feltűnés nélkül megtegye.

De egy tapodtat sem volt hajlandó hátrálni, bükkfa fejről úgy peregnek le érveim suhintásai, mintha csak susogó, lombos ágacskával legezetném. Kikérte magának, hogy ő bármit is elsajátított: ha Irénnek hoztam a dobozt, mért hevert az asztalán? Nem volt érdemes vitába szállnom vele, s megkérdeztem, hogy került a vonalzóm épp ebben a pillanatban az ő kezébe, s mit keresett az előbb Irén vázája az ő asztalán. Hallgatnom kellett, mert láthatóan rám sem hederített, hömpölygő szóáradattal fröcskölt be és hengerelt le, elmondta, úgysis tudja, hogy turkáltunk dobozában,

de máskor nyissuk ki jobban a szemünket, akkor majd megtaláljuk, amit keresünk: a doboz alján volt a plomba, legalul, a hajtóka alá szorulva. S míg ez a lavina hatalmas robajjal zúgott el a fejem felett, azon töprengtem, lehetséges-e, hogy a kezemben szorongatott dorong, miután elhajítottam, hólabdává változzék, aztán odafenn a hegytetőn megcsúszsék, és ekkora lavinát zúdítson a nyakamba. Míg elképedve bámultam magam elé, Emil az orrom alá dugta a plombát, majd magasra emelte, mint a póp a szentséget, és ránk kiáltott, hogy persze, a kézet felfalnánk, aztán becsapta a kaput előttünk, sanda tolvajok előtt, fölényesen kinevetett bennünket, elővette zsebkendőjét, és törölgetni kezdte szemüvegét.

Derengeni kezdett, hogy közbejött valami, amire nem számítottunk. Úgy sétált fel-alá előttünk, mintha főnökünk volna, szemüvegét is szakasztott úgy törölte, mint ő, szögletes karmozdulatokkal, aki pedig nézte, azt gyaníthatta, valami szelep van a hóna alatt, s pumpálja saját magát, s félő volt, hogy nem tart majd mértéket, s a túlságosan nagyra fújt léggömb egyszer csak szétpukkad a mohó gyerek száján. Mindössze abban különbözött tőle, hogy szarvasbőr helyett használt zsebkendőjével dörzsölte, jóval feltűnőbbben azoknál a ragyogó fickóknál, akiknek — kiváló képességeik miatt — sok mindent elnéz az ember, s akár harisnyájuk szárával is törölgethetik szemüvegüket, mindenki hanyag eleganciának veszi, nem pedig lomposágnak. Most már kétségtelenül Emil is, szürke kisfiúnk, azok közé számította magát. Hangnemben is messze túltett főnökünkön. Ő ugyan mindig kertelés nélkül elmondja, ami a szívéet nyomja, de mérsékelt hangon és válogatott szavakkal. Leginkább azokra emlékeztetett Emil, akik egymás után többször üstökön ragadták a főnyereményt a sorsjátékon, s ezt személyes érdemüknek tartják, vagy akik váratlanul három lépcsőfokot ugrottak át karrierjükben, s ez — mikor visszapillantottak maguk mögé a mélybe — elszedítette őket, kezükből kihullott a mértéktartás sétabotja, s most elvárják, hogy tegnapi főnökük keménygalléros főnöke, akinek színe elől évekig csak hátrálva merészelték távozni, jó előre kalapot emeljen nélik, s ha ez nem történik meg, összeráncolt, csukott szájjal elmennek mellette. Ha pedig egykori kartársaik, e porszínű fickók közé kerülnek — így volt Emil most velük —, akkor úgy tesznek, mintha nem jegyezték volna meg a nevüket, fanyalogva emlékeznek vissza közös kicsinyes tréfáikra, s ízetlenségnek veszik, hogy emlékeztetik őket rájuk, elfelejtik, hogy velük együtt ők is könyökvédőt viseltek, részint, hogy fel legyenek vértelve a hétköznapi könyökléseiben, részint, hogy kabátjuk ujját kíméljék a kopástól, s természetesen az is elmosódik emlékezetükben, hogy nemegyszer ketten-hárman közösen szívták el egy-egy, a kifogatott zsebükből előkotort soványka, elgyötört cigarettát, s némi dohányport szórtak bele, hogy húsosabb legyen; vagy hogy egyazon pohárból ittak, bár használat előtt többnyire meglötykölték kissé a csap alatt.

Amint néztem Emilt, egyre inkább éreztem: kezébe adtuk ezt a plombázott aktacsíptetőt, s ezzel — úgy látszik — magunk fölé emeltük. Fölénk emeltük, még ha egy kibicsaklott értékrend szerint is: a silány cipőt előkelőbb lábbelinek tartják a legfinomabb szandálnál, s a hulladék vattából készült ócska paplant különb takarónak a legkiválóbb gyapjú pokrócnál; a plomba értéke mit sem nyomott itt a latban, se a valódié, se a hamisítványé; a plomba magát a szerencsét jelentette, azt, amit birtokosa kiválasztott; sem jobb, sem gazdagabb nem lett nálunk, de a pokrócot paplannal cserélte fel, a szandált cipővel. Míg ezen töprengtem, kissé árnyaltabb színben tűnt fel előttem az előbb még homályosan látott jelenet — alkonyulatkor megpillantunk egy virágot, s megállapítjuk, hogy piros, amikor pedig kigyúlt a fény, látjuk már, hogy cinóber, s nem kármin —, derengeni kezdett:

akkor vette fejébe, hogy ezzel a plombával egy lépcsőfokkal fölénk került, amikor Irént, habár szemmel láthatóan olvadozott a lány karjaiban, legnagyobb csodálkozásomra mégis lerázta magáról: a lány mohó felkiáltása, az a bizonyos *felezzünk, Emil, felezzünk*, eszébe juttatta, hogy van mit felezznie, ha ugyan hajlandó rá. Csakhogy magát a szerencsét kellett volna felezznie, ami viszont oszthatatlan, s csakis őt illeti, a kiválasztottat. Egyben ez volt az a pillanat, amikor kijózanodott: nem danázott már, nem ugrabugrált, nem sugárzott az arca, nem vigyorgott, ehelyett tiszta fejűnek, megvesztegethetetlennek, önérzetesnek mutatkozott.

Csakhogy ingoványon állt a tiszta fejével, s épp ezt nem vette észre. Úgy láttam, önkívületi állapota voltaképpen tovább tart, az történt csupán, hogy a tomboló jókedvből átsiklott a tomboló józanságba. Átsiklott, s közben fölborította az asztalt, melyen mindent oly szépen elrendeztünk: itt a só, ott a kenyér, s amott a pohár, üdítő vizet sejtess benne, de ürm rejtőzik fenekén. Fölborította az asztalt, most majd új teríték kerül rá, de ki tudja, milyen elrendezésben, s ki tudja, melyikünk hol foglalhat helyet. Kisiklott a kezünk közül, s most úgy sétifikált előttünk, mint aki a szerepek osztására egyedül hivatott. Ez volt a nyitja annak is, hogy az imént nem volt hajlandó meghallgatni szavaimat: a *felsőbbek* magatartásának tógáját öltötte fel, azokét, akik szentül hiszik, az érvek súlya attól függ, ki milyen éles hangot engedhet meg magának, s eszükbe sem jut, hogy a lapos érvek még nem súlyosbodnak, ha valaki fennkölt haraggal magából kikelve mennydörghi őket.

Beláttam, ebben az állapotában sziszüphoszi kísérlet megértetni vele a helyzetet, lemondásom azonban azt jelentette, hogy elfogadom Emilt egy lépcsőfokkal magam felett. Ez kissé megdöbbenett: elég volt, hogy *higygyen* magáról valamit, még ha hite hamis volt is, s máris kénytelenek voltunk fejet hajtani néki, elfogadni az új terítéket, s őt magát az asztalfőn, bár tudtuk, amit tudtunk. Ez már csodaszamba ment: fegyverünk töltve, ujjunk a ravaszon, ám nem süthettük el, csupán azért, mert ő páncélinget *képzelt* magára; az egyetlen dolog, amit tehetünk: várni, hogy ezen a levegőpáncélon rés támadjon, ha rámelegszik és feszelegni kezd benne.

Kínomban s tehetetlenségemben elnevettem magamat, a kenetlen verkli nyekergése volt ez: dalol ugyan, de kihallik belőle a csikorgás; szemem behunytam, lehajtottam fejemet. Ijesztő volt ebben a groteszk helyzetben látnom Emilt, s most már magamat is: ijesztő kinn a búzamezőkön a karókra aggatott kabát meg kalap, amitől messze menekülnek a verebek, ijesztő nem azért, mert önmagában véve esetlen és rút, hanem azért, mert láthatóan nem az, amire hasonlít: a kabátujjból kéz helyett bot kandikál elő, a kalap alatt arc helyett görcsös ág boga mered a világra; úgy hatott rám ez a szőrborzó játék, mintha világhírű hipnotizőr mintaelőadásán lettem volna, a szájjátí médium nem más, mint Emil, s a mester táncoltatja irlgalmatlanul, nyelvlogatásig; ám benne ázom a pácban magam is, mert jelen vagyok, de mit sem tehetek. Kétszer is jártam évekkkel ezelőtt ilyen hipnotizőr agyzsibbasztó estjén, nagyot nevettem — rendre is utasítottak —, amikor az emberek parancsszóra szép sorjában fejük fölé emelték kezüket s megadták magukat, mint a berezelt katonák, összekulcsolták kezüket, karjuk az égnek meredt, bármennyire is erőlködtek, hogy leengedjék; aztán pedig ropták a táncot a porondon az átszellemültek méltóságával, misztikus rendezvények tömjénfüstjeként szállt a por a recsegő deszkákról a magasba, s fesledező palástként lengte körül őket. Csakhogy itt ezúttal nem volt hipnotizőr. Hát igen, gondoltam magamban, hipnotizőr helyett megtette egy csillogó, plombázott aktacsiptető is.

Ez az észrevételem célba talált. Hirtelen ébredt sivatagi szomjúság sanjargatott, de tudtam, hiába is innék, nincs az a hús forrás, mely szomjamat csillapíthatná. Sötétben fának ment ember voltam, ki tántorogva kap szikrázó fejéhez, s egy pohár vizet kíván, amikor másra van szüksége; hirtelen üressé vált valómmal egyre sóvárogtam, hogy tüstént belém költözön valami, amiből erőt, magabiztosságot meríthetnék, belém hatoljon és áradjon szét bennem egyszerűen, miként a víz, ha egy pohárral felhajt az ember. Tudtam, hogy hasztalan feltennem a kérdést: miért is kíván ösztönösen valami anyagot az ember, ha bármiféle erőre van szüksége?

Igen, elegendőnek bizonyult egyetlen csillogó aktacsíptető, nyelvöltögető képességével vaksi homályba vetette a leghíresebb hipnotizőrt is. A tárgy jobban elvégezte a feladatot, mint ahogy az embertől várhattuk volna. A tárgy nem tévedhet, nincs lelke, s nincsen tulajdonsága. Az asztalra tettem, levettem róla a kezemet — a sofőr is a kocsí volánjáról, s az a kanyarban elgázolt mindent, ami útjába került, s magával ragadta őt is a mélybe.

Még fülemben csengtek szavaim, melyekkel Emilt az előbb jobb belátásra akartam bírni, s a szóáradat is, mellyel elsöpört, amikor Irén példálózni kezdett arról, hogy vannak az életnek fratlan törvényei, s legalább azzal meg kell feleznünk szerencsénket, aki megajándékozott bennünket vele.

A gumilabda visszapattan a kézhez, mely a földhöz vágta. Emil épp ilyen volt: bármerről üthetted, rugalmasan visszapattant, nem fáradt bele, és nem érte sérülés. Ott állt előttem, tátogó szája önállósult az arcán, az önteltség milliő izmocskája mozgatta ficánkolva, apró ráncokat vetett rajta, az öblös, kioldott erszéyeny, s most aztán gurultak, peregtek belőle végeleáthatatlanul a tallérok, értelmetlenül csengve-bongva.

Kezét méltóságteljes pózban összekulcsolta a hátán, s elhadarta, mit képzal a világ, felezen velem, mert én igényeltem a dobozokat, a raktárossal, mert ő utalta ki, a sofőrrel, mert ő hozta a papírkereskedésből, az áruossal, mert ő kapta a gyárból, kivel felezzem még? Előredőlt, kígyó szemét kidüllesztette áldozatára, megbabonázott gyíkcocská módjára összekuporodtam, aztán előrelöktem az öklömet, talán védekezésből be akartam tőmni vele a száját, hogy leharapja, s miután kielégítettem, futni hagyjon, vesszen csak a gyíkcocská farka; de előre meredő öklöm a rokkantak égneke emelt fenyegető kézcsonkja volt egyben, s ez megállította Emilt, rám nézett felhúzott szemöldökkel, s kissé visszahőkölt.

Nem kell vele ellenkezni, villant fel bennem, magunkhoz kell édesgetni, s ha biztonságban érzi magát, leveti majd páncélját, igen, ez az egyetlen járható út. Azt mondtam neki: ne is felezzen senkivel, ez a jutalom kizárólag őt illeti. Láttam: nem akar hinni a fülének. Gyanakodva vizsgálgatott, a vesémbé szeretett volna látni: gesztusom csalárd csel csupán, hogy annál könnyebben törbe csaljam? Zavarában tévővázva eldűnynyögte, hogy igenis kizárólag őt illeti, közben néhányszor rám pillantott: ha veszélytelennek látszó láncra vert kutya vert mellett haladunk el, egyszeregyszer mégis rásandítunk, hogy meggyőződjünk róla, valóban elég rövid s elég erős-e a lánc. Jól álltam tekintetét, de az asztalra könyököltem, és tenyerembe rejtettem államat, hogy ne láthassa szájam szögletében azt a kaján mosolyt, melyet nem tudtam elfojtani, látván, milyen szorgalmasan bólogat nekem, s ezzel jóváhagyja ítéletemet, sőt ragaszkodik hozzá, hogy beteljesüljön rajta.

Egy ideig még felénk vetett egy-egy mondatot, efféléket: jó, hogy néha az ész is szóhoz jut, én meg örültem, hogy Irén sem válaszol neki. Pillanatok alatt nagyon is belemerültünk munkánkba, s már-már aggódni

kezdem: félelmetes ez a hirtelen csend, ez a váratlan fordulat. Emil aztan megnyugtatta, látszott ez abból is, ahogy izzadt homlokát törölgette zsebkenőjével. Ennek okát is hamarosan megértettem: ha a jövevény lehajol egy jókora göröngyért, a vicsorgó csahosok tüstént behúzzák farkukat, visszaspolyognak odújukba, s úgy tesznek, mintha bolháikon kívül soha életükben semmi sem foglalkoztatta volna őket. Csak képzelődj, fiú, képzelődj, gondoltam magamban pengevékonyra összehúzott szemmel. Arcán felháborító elégedettség honolt. Annak az embernek az öntelt, leereszkedő elégedettsége ez, aki meg van győződve róla, hogy buzogány érveivel sikerült leteríteni ellenfelét; Emil nem is gondolt arra, hogy talán hirtelen szélvészként kerekedett baráti érzésből vagy borzas szeszélyességből, vagy pusztán azért hagytam rá a zsákmányt, mert már untam ezt az epés osztozkodást. Meg volt győződve róla, hogy sarokba szorított, mint valami patkányt a félelmetes kandúr, egyebet már nem is tehetek, vinyogva bele kell nyugodnom a változtathatatlanba, máris érzem kell, hogyan fogja összeszabdalni bársonyos irhámát a nyakamon, derekamon, combomon, noha ebben a pillanatban még ép s oly jól tapad húsumhoz, s erről meg is győződhetek, ha mancsommal végigsimítok rajta, ám néztem csak meg jól tühegyes fogaikat, tüstént összeroppant velük. Ez a hit még inkább növelte Emil felsőbbrendűségi érzését. A macska azonban meg is kegyelmezhet: játszadozik velem, majd futni hagy, hiszen tudja, jövök én még az ő utcájába. Ily módon a helyzet nemhogy javult, hanem rosszabbodott kissé: Emil nem jött egy lépcsőfokkal lejjebb, inkább jól megvetette a lábát, s megengedhette magának azt a nagylelkűséget, hogy most már, mivel ártalmatlanná tett, jóindulatú legyen hozzám: a betörendő lovat is csak addig ostorozzák, míg meg nem szelidül, aztán megpaskolják feszülő nyakát és tajtékos temporát. Magabiztos, komoly, fölényes arckifejezést öltött, a kardnyelők járnak olyan egyenes derékkal, ahogy ő lépkedett asztalához, fintorogva körülnézett, sorra beletúrt fiókjába, egyikből szurtos újságpapírt szedett elő, erélyes mozdulattal letörölte asztaláról a nyálkás vizet, mely fakó nyomot hagyott maga után, lába alatt egyszer csak ropogni kezdett az üveg, lenézett hát, majd felemelte lábát, s megvizsgálta, nagy kárt tett-e cipője talpán a törmelék, fancsali képet vágott, mint aki rajkszögbe ült, de nem kutatja, hogy barbár környezetéből ki követte el ezt a kisszerű lélekre valló újabb alattomossgát, odalépett ahhoz a két szál virághoz, mely közvetlenül asztalánál hevert, egy-egy lábmozdulattal a sarokba pöccintette őket, majd fojtott szenvedéllyel azt mondta, hogy a kisasszonyka pedig az igazgatónál fog kimagyarázkodni ezért az esetért.

Irén füligszáj mosollyal végigmérte Emilt, csínytevésében élvező fityfirittynek láttam, farkat ragasztott kabátodra, vagy szarvasbogarat tett gyufásdobozodba, az meg belesimpaszkodott ujjadba, de hiába is ijesztgeted, hogy beáruol szüleinél, ő, hol van még a világ vége! S mi volt az: nyelvét ráöltötte Emilre, vagy csak az ajkát nyalta meg? A kétértelműség játékosága. A gyerekes csúfolódást azonban egy mellékes mozdulattal inceselkedő kihívással változtatta: jobb kezével puhán végigsimított duzzadt keblén, egy pillanatra tenyerében pihent, meg is remegett benne, nyomhatta az asztallap, melynek nekidőlt kissé; engem azonban zavart, hogy Irén máskor egy hét alatt sem lobogtatta meg előttünk a vörös kendőt ennyiszor s ily térdremegtető módon. Főként pedig az keserített el, hogy nem tudom, kinek szól kihívása. Emilnek vagy nekem; az volt az érzésem, a nap folyamán nem először, hogy hiába meresztgetem szememet, sok minden történik itt, amit én nem látok, nem értek: a múltban a gyökere s magyarázata, s kívülem kellene a gyökeret s a magyarázatot kutatni. Úgy tűnt fel, hogy a szemem előtt lezajló esemény igen sok síkon fut, s közü-

lük csak egyet-kettőt látok én, egyet-kettőt Irén, s hasonlóképpen Emil is, de teljes egészében a történet minden síkjába egyikünknek sincs betekintése, a cselekmény önállósult. A magam módján szubjektív cselekményt látok itt, hasonlóképpen Irén is, Emil is, s ha módomban lenne mindhárunk szubjektív cselekményét csokorba fűzni, az még csak relatív cselekmény lenne, de hol van még az objektív cselekmény, a mindenek összessége, száz szövevényben, a dolgok kölcsönhatásában, felölelve mindazt és mindazokat, akik e cselekménybe valami módon perdöntően befolytak, Irén vagy Emil révén, miként az én esetemben háziasszonyom kifizia azzal, hogy ébresztőmet babrálta, ha ugyan babrálta. Hol vagyok én ennek az objektív történésnek a felismerésétől? Hatalmas sövény állja el utamat, nem látok át felette, s ha a tüskék között óvatosan tapogatózva átlesek a réseken, újabb sövényeket látok csupán, azután kerülgetem őket jobbról és balról, s beleveszek a gyereklapok élő labirintusába: egymást keresztező vonalak buktatóján át kell a macskának eljutnia az egérhez. Szárnya kell hogy nőjön az embernek, ha messze kíván látni, szárnya, s felülről kell néznie a labirintust, ha könnyebben el akar igazodni, belőlem azonban még ha szárnyam nő is, legfeljebb dongó lesz, mely az üveget levegőnek nézi, de rést nem üthet rajta. Hiába lendülök neki újra és újra, fogva tart ennek az irodának a négy fala.

Fogva tart, dűnnyögtem magamban, s arra gondoltam: belefáradtam ebbe a zajos játékba, s most egy hörpintésnyi csendet s nyugalmat kérek. Mindig a szöges ellentétek vonzottak, s talán épp ez a vesztem: szállna is, maradna is a madár, s hogy mindkét vágya teljesüljön, épp hogy csak felröppen, máris visszaszáll, ezzel pedig csak rejtekhelyét árulta el, s hát bajszát pödörgetve s félkézzel lövi le a vadászt; mindig szerettem a lármát, a zsvajt, a nagy murikat, de sohasem tudtam annyira felmelegedni, hogy nekigombolkozzak, egyszer csak áhítózni kezdem a csendet, habzsolni szeretném, betelni vele, ilyenkor felkelek a társaságból, félrehúzódok, nézem a szűrő csillagokat, figyelem a seprő szelet, vagy kezembe veszek egy izzadt ujjaktól pecsétés könyvet, gyűrött újságot, belelapozok anélkül, hogy akár egy sort is elolvassék; lakásomon viszont a néma csendben hangosra csavarom a rádiót akkor is, ha nincs velem nő, beleremegnek az ablakok, a szomszédok dörömbölni kezdenek a papírvékony falon, háziasszonyom pedig benyit hozzám, lecsavarja a rádiót, s csak annyit mond: bocsánat. Mindig az ellentétek vonzottak. Ma is gyakran hazakívánkozom, s hetente egyszer haza is utazom falura, ahol öcsémmel, emberrnyi emberek, ketten alszunk egy szalmaágyon, reggel a kútnál mosdok, szivárgó vödörből, itt viszont — bármily nagy is a lakásínség — nem tudok meglenni fürdőszoba nélkül, s álmodom nem nyugodalmas, ha a lepedő összegyűrődik alattam. Kívánom a családi életet, az utcán barackot nyomok egy-egy ismeretlen durcás gyerek fejére, torkomon gombóc akad, amikor egykori pajtásaimat látom hazamenni, nékik otthonuk van, nekem csak lakásom, ők élnek, én hányódok-vetődök s elpangok, mint a rossz pénz; viszont szeretnék magányos, reznált családként felelőtlenül barangolni egész életemen át, asszonytól asszonyig, baráttól barátig, lakástól lakásig, magányos csatalóként, senki gondját sem a nyakamba venni, de a magamét sem máséba varrni, csak ágyba kívánkozó háziasszonyokkal, gőzölt testű mosónőkkel, pénzcsörgető éttermi pincérekkel akadjon dolgom, összes holmimat is bármikor két kofferban magammal vihessem, így vonuljak be annak idején rogyadozó térdrel az aggok házába is, ki-kiülök majd a napocskára, szótlanul sütkérezem heteken át, az asztmával küzdök, és várom az orvost, majd pedig egy reggel, éppoly közönséges lesz, mint a többi, jobbélre szenderülök. Valahányszor ide érkezem gondolataimmal, felüvöltök: mi-

csoda zagyva romantika! Úgy kell élni, mint a madár, célszerűség nélkül, s halni is úgy: mily ritkán találunk madártetemet!

Írógépem szinte önműködően kopogott, az üzleti nyelv néhány szabványból áll csupán: ha valami folytán elveszteném emlékezőképességemet, ujjaim akkor is tudnák, mikor hova kell leütniök, önmagamtól is kialakulna a lehetséges öt-hat szabvány szövege; megszoktam, akár a távirás: nem emberien artikulált hangot hallatt és hall, b hangot, ú hangot, g hangot, hanem egybefolyó, zagyva sípszót, az ő füle azonban éppoly tökéletesen felfogja és megfejtí ezt, mint másoké, ha azt mondja valaki: ember. A válaszok az ujjaimban voltak, fejemben pedig öle menő érvék: amit eltemettek, csak az ábránd hantolja ki újra. Tetemmel már csak a hullarablónak lehet dolga. Az a boksoló nem támad fel soha többé, akinek a kezdés szívdagasztó hónapjaiban úgy felragyogott a csillaga, s véresre vert mindenkit, de épp ez volt a veszte: ha vért látott vékony csíkban lefolyni valaki arcán, bele a szemébe, a szája szögletébe, amit a következő ütés szétkent az arcon, keze megbénult, hányinger környékebe és szédelegni kezdett, túlságosan sok véres fejű holtat látott a frontokon zöldfülű korában, támolyogni kezdett a szorítóban, s végül keserű szájjal búcsút mondott néki örökre. Újrakezdeni semmit sem lehet. Soha többé nem támad föl a boksoló, s ha mégoly nagy színésztehetség is Irén, sohasem lehet támasza, hogy együtt vigyék még valamire, s lábrakapjon az, ami egyedül nem tud megállni. A kör rég bezárult, a világ összezűkült: nézz ki az ablakon, ez a való világod, ez vesz körül, a tárgyak világa, érzékelheted. Lökд félre írógépedet, nézz ki a háromszárnyas ablakon. Az udvarra nyílik. A kaszárnyáké ilyen: négyszögletes, ki van betonozva, és kínosan tisztára van mosva, két hársfa ácsorog rajta, körös-körül épület szegélyezi, az irodák egymás mellett sorakoznak udvarra nyíló ajtóval s ablakkal, az utcai épület hosszában folyosó szeli ketté, a raktárakba torkollik, körös-körül ott tátongnak a raktárak nyitott ajtókkal, egy méter húsz centi magas, téglából emelt rakodólépcsőkkel, melyekről simán adódik a ki- és bejárás az odafarolt tehenautókba. Ezúttal csak egy frissen festett, élénk sárga színű Dodge-on rakodnak az udvar mélyén, a sofőr meg, gumicsizmával a lábán, mossa a kocsit, játszadozik a fecskendővel, szívárványt ló a levegőbe.

Néztem a lődörgő embereket, anélkül, hogy láttam volna őket, Emilre is csak akkor figyeltem fel, amikor többen összeverődtek körülötte, holott előtte is láttam, hogy sorra járja az irodákat, s az udvaron ténfergők közül is el-elcsíp egyet-egyet, élénk arcjátékkal s karmozdulatokkal magyarázgatott nagy hévvel, jobb keze mutató- s hüvelykujja közé csípve időnként felmutatott valamit. Jól tudtam, hogy mit. Viselkedésével elárulta, hogy irigylésre méltónak tartja magát, s elvárja az emberektől, vegyék ezt tudomásul és méltányolják. Észre sem vettem, mikor távozott irodánkból: tovább bonyolódik hát az ügy, gondoltam fásultan, kikerült ennek az irodának a négy fala közül, megindult, hahaha, világkörüli útjára!

Az ablakhoz mentem, a falnak dőltem, megkergült ez az Emil, mondtam halkán s legyintettem, benne volt az is, hogy levezem róla a kezemet. Irén is odajött, kihajolt az ablakon, fekete hajkoronája kékben játszott a napon, halkán felnevetett. Micsoda nagyszerű tréfát agyalt ki maga, ilyesmit mondott, hangja bársonyos volt, olyan, amilyennek a szemének kellett volna lennie. Félig háttal állt felém, néhány lépésre volt tőlem, vállán át egy pillanatra rám nézett, majd ismét az udvart vizsgálta, izgő-mozgó játékos lábát figyeltem egy ideig. Azt mondtam neki, sohasem hittem volna, hogy ilyen ragyogóan játszik, mondhatom, hogy pályát tévesztett, s hangomban szinte csodálat volt, szívemben pedig kaján gúny. Hozzátettem

még: pályát tévesztett, de még mindig nem késő, s álltam ott a kifosztottak mozdulatlanságával.

Fürkészve nézett rám, meg akart győződni róla, vajon komolyan beszéllek, vagy csak csipkelődöm, álltam a tekintetét, s erőt vettem magamon, hogy cinkosan összemosolyogjak vele, a levegőben lógott, hogy tennem kell valamit, felszállni a csillagok közé vagy alá a pokol fenekére, amikor Irén a helyére indult, az utolsó pillanatban elébe álltam, szinte a karomba lépett, vonakodás nélkül beadta a derekát, de csak úgy álltam ott, mintha a kajánság tövises bokrával ölelkeznék, nevetni s üvöltöni szerettem volna, se csillagok, se pokol, ez az én büntetésem: máskor, ha nő lépett a karomba, mindig lecsillapodtam, végtelen nyugalom kerített hatalmába, a perceket teljes egészükben, hosszúra nyújtva, sietség nélkül élveztem, szép lassan felemeltem a fejemet, kissé hátravettem, úgy fürkésztam az arcát, végtelen nyugalommal, némán, az örökkévalóság érzésével, amit oly ritkán érezhet az ember, oly nagyon ritkán: a szántóvető érez ilyesmit, amikor a kora tavaszi napocska a fagyos hónapok után az élet ébredését sejteti vele egy kihalt tájon, az életet ígéri, de váratlanul kifordul az eke alól egy emberi koponya s néhány podvás csont; az örökkévalóság érzését épp az élet és a halál együttes élménye adja, a mindig bekövetkező halál, s a mindig újraszülető élet váltakozásának határtalansága, egy életem, egy halálom, csak ez a pillanat kell, ez a mostani, az élet örökkévaló, s a halál is az, de engem már nem érinthet sem az egyik, sem a másik, mert ebben a pillanatban leélem az örökkévalóságot. Lehajtott fővel néztem Irént, arcát kissé fölfelé tartotta, de nem nézett rám, hanem a semmibe, merev és kismilvt volt az arca, mint a szép halottaké, szeme sem rebbent, szája sem mozdult, csak az ujjai, arasznyi tövisek táncoltak a nyakamon, fejemen, végigfutott velük a számon és a homlokomon, a fülelmen és a halántékomon, nem a szájával, sem a szemével, hanem az ujjával beszélt, hallgattam, néztem, micsoda komédia, nem sötétül el a nap s nem nyílik meg a föld. Ekkor Irén azt mondta: szinte már látom, hogy megnyúlik majd az ábrázata, ha megtudja az igazat. Harsogó nevetésben törtem ki, s otthagytam az iroda közepén, az én karomban volt és őrá gondolt, állt még ott egy pillanatig megkövülten, majd sértődötten s fáradtan vánszorgott a helyére, miközben nevetve mondtam neki: csillagok, drágám, már csak a tisztetek válpántjain vannak, a pokol tüze pedig csupán a takaréktűzhelyekben lobog, nem érti, ugye, nem érti; az intelligenciát bizony drágán mérik, drágám, kegyednek tehát maradnak a konkrétumok: elmondok Emilnek mindent, mielőtt bejön, ha pedig kegyed lélegzethez akar jutni, viseljen nagyobb melltartót, drágám. Köszönöm, hogy a vonalzózt hozzám vágta, épp kölcsön akartam kérni, rettentő szükségem van rá: elhatároztam, hogy mindent egyenesbe hozok. Nézze csak, épp itt jön Emil, hadd lássuk, mire megyünk!

Emil arcáról lehervadt a mosoly, mielőtt benyitott, de mégsem ült ki rá mordság vagy nyomottság. Levegőnek nézett bennünket, azért is mozoghatott oly feszélytelenül. Asztalához ült, maga elé húzta a számológépet, és kopogni kezdett rajta. Első pillantásra észrevettem, hogy túl van az önkívületi állapoton: nem mutatkozott már főnökünknek, nem hozott magával feszültséget, a maga módján újra beilleszkedett köznék. Jót tett néki, hogy másokkal érintkezett: visszatért a hétköznapi világába. Mégis idegen maradt számomra. Megmondtam neki, vessünk véget ennek a komédiának, egy fabatkát sem ér a nyerevénye, mert én tettem a plombát a csíptetőre. Közömbös, száraz, kiábrándító hangon szóltam, elcsodálkoztam rajta, hogy akaratom ellenére is káröröm csendült ki hangomból. Most, amikor végre szembe kellett néznem azzal, amit tettem, nem éreztem lelki-

furdalást, noha úgy festettem, mintha az egykedvűséggel, nyerseséggel és hübelebalázs magatartással épp azt palástolnám. Pedig már elmetszettem a megbánás torkát: aki semmit sem vár, nem is veszíthet, bátran végigmehet bármelyik úton, nem érheti meglepetés. Végigmehet érdektelenül, valaki egyszer végre véges-végig — s még csak a kíváncsiság sem kísérte, noha az útmenti bokrok között már épp fel kellett tűnnie a nagy összeomlásnak, látványa kiábrándítóan és visszatetszőnek ígérkezett annak, aki érdekelt volt a dologban, ezért fázhatótt is volna tőle, de mégis, többféle módon bekövetkezhetett, s ennek lehetősége elegendő is ahhoz, hogy felkeltse az ember kíváncsiságát. Érdektelenül figyeltem Emilt, első pillanatban összeráncolta homlokát, egy árnyalatnyi zavar suhant át arcán, aztán a ráncok szigorba feszültek két szeme között, majd kényszeredett, megvető mosoly ült ki szája szögletébe, s az enyémtől is közömbösebb hangon ilyesfélért mondott: Most meg ezt sütöttétek ki? Így akartok kibabrálni velem? Ne küldjem be a gyárba a plombát, ugye? Dobjam el! Irigy kutyák vagytok!

Elképedtem. Elöntött a meleg, éreztem, hogy izzani kezd a fejem, túlságosan önérzetes gyerek módján elvörösödtem: már az is szégyen, ha hazudozást feltételezhetnek az emberről. Pedig az, hogy mit feltételeznek rólam, nem érdekelt. Azon ütköztem meg, hogy Emil előlta az utamat, pedig én tántoríthatatlanul végig akartam menni rajta: most már mindenáron meg akartam érteni vele a helyzetet, meg, meg, meg! Ültem asztalomnál, Emillel szemben, láttam, végtelenül nyugodtan tesz-vesz a számológép körül, felfoghatatlan volt számomra, hogy semmibe vette leterítő erejű szavaimat, úgy festett a dolog, mint amikor az ember magabiztosan tartogat egy golyót, hite szerint bármikor beleröpítheti ellenfelébe, s akkor az majd menthetetlenül összecsuklik, amikor pedig elérkezettnek találja a pillanatot, valóban el is süti fegyverét, jól látja, hogy a golyó becsapódik a testbe, áthalad rajta, s mögötte belefűrődik a vakolatba, ám az ellenfél nem omlik össze: sebezhetetlen levegőtesttel szembe fordul az emberrel, s kiüti kezéből a füstölő fegyvert. A fölényes vizsgálóbíró szólt Emilből, amikor hozzám, a megrögzött bűnőshöz beszélt; meg volt győződve róla, hogy átlát rajtam, ismeri minden gondolatomat, összes indítékait az elkövetett és a jövőben elkövetendő tettemnek; irodánk négy fala között hatalmas bankba tévedt senkinek éreztem magam, filléres takarékbetétnek, aki óvatosan mozdul, hiszi, érzi, hogy egy láthatatlan szem figyelni valahonnan, egy láthatatlan lencse talán filmre veszi minden mozdulatát, mint egy esetleges eljövendő bankrablót, s ennek feltételezéséhez elegendő volt az is, hogy a bankban egyáltalán megjelent. Pedig saját pénzét hozta. De hozza holnap is, noha ugyanezt érzi majd. Hát nem! Az úton végig kell menni! Megértettem, hogy Emil már kétségtelenül magához tért, de így is, értelmével is elutasítja a valót, s emellett nagy aljaságot feltételez rólam. Nem gondoltam arra, hogy ez egyben azt is jelenti, hitelem veszítettem előtte, hiába is bizonygatok néki bármit is. Talán az zavart meg, hogy Irén váratlanul nevetőgörcsben tört ki, combját csapkodta, és ültében toporzékolni kezdett. Asztalára borult, rángott a válla, és azt nyögdécselte, hogy örület, mit ki nem talál! s nem volt világos, Emilnek szólt-e, vagy az én szavaim hitelét rontja. Kétértelműségével ő is utamba állt, ez már felháborított, megvetéssel fordultam hozzá, rendre utasítottam, ám szavamnak alig volt foganatja: kérdésemre, hogy mondja meg félreérthetetlenül, ki tette a csíptetőre a plombát, fulladozva nyögdécselte, hogy maga, maga, de nevetési rohama újabb erőre kapott. Megfordult az eszemben, hogy talán ki kellene támogatni a szabadba, s vizet kellene itatni vele, mert még valami baja eshet, hát essen, essen! elfordultam tőle, az ablakhoz léptem, s a mérleges mestert szólítottam. Jött is

nyomban súlyos, döngő léptekkel, a munkások ujjatlan nyári trikójában, mellén verejtékek folydogáltak, lejjebb már bizonyára patakokká duzadtak, fölfelé futott a szemem az erecskék mentén, végigkísértem őket a nyakán, az arcán, a homlokán, itt azonban belebotlottam kalapjába anélkül, hogy az erecskék forrásához jutottam volna; az a képzetem támadt, hogy a kalap alatt, a hajgyökerek tövében, bugyogó forrásra bukkannék, ahogy a satnya füvek feszegette kövek közül odafenn a hegyek fejebűjában bugyog a mindent magával sodró folyam forrása; ott állt a mérleges mester, mintegy képkeretben, az ablakunkban, természetellenesen hatott, örültem, amikor fújtatva az ablakpárkányra könyökölt, keze pár centire becsúszott az irodába, s ezzel kilépett a keretből. Amikor megkértem, mondja meg igaz-e, hogy én tettem a plombát a csiptetőre, hangomon érződött, hogy sokat várok válaszátl. Mélyről, pocakjából, hordóból kongott a hangja, s ugyanakkor ő is heherészni kezdett, behízott kis szeme keskeny csíknak látszott a nevetéstől, úgy hatott, mintha hunyorogna. Tanácsalannak látszott, nem tudhatta mire vélni a képet: Irén nevetőgörcsben rángatózik, Emil a távol-keleti szerzetesek rendíthetetlen nyugalomával, rezenéstelen arccal üldögél, föl sem pillant, mintha semmi sem történne körülötte, földöntúli nemtörődöm lassúsággal kopog a számológépen, én pedig ott állok az iroda közepén, s izzadó buzgalommal igyekszem kiszedni belőle valamit, holott nagyon jól tudom, miként állunk azzal, amiről faggatom. Látszott rajta, nem tudja, hogyan is kellene viselkednie, mit is kellene mondania, hogy el ne rontsa a játékot, hja, a világért el ne rontsa! Igenlő válaszában ezért nevetéssel adott bizonytalan színezetet, s habozva, tétován állt ott, egyben kíváncsian is, ugyan hogyan bontakozik majd ki az a bizonyos tréfa. Közben többször is rám kacintott. Elkese-rede néztem, de haragudni nem tudtam rá. Szinte csodára várva szóltam újra, hogy komolyan beszélék, ismételje csak el még egyszer választ. Kedélyesen dörmögte: mondtam már, hogy maga, s az előbbi, bizonytalanságot keltő mosoly kíséretében ismét rám kacintott, majd jámborul, derűsen nevetégt. Megértettem: nem kívánja beleártani magát dolgunkba. Irén elcsendesedett végre: kimerülten borult az asztalra, feje félrecsavarva hevert a barnára festett asztallapon, mint a vágásra szánt bárányoké, melyeket összekötözött lábbal fektetnek a piac betonjára húsvét táján, erőtlennül pihegett, s tehetetlenül túrte, hogy arcán kiapadhatatlanul folydogáljanak a könnyek. Tehetetlen voltam.

Kissé rekedten, a kellelénél hangosabban szóltam rá Emilre, nézzem ránk, ha hozzá beszélünk, s megkérdeztem tőle, hallja-e, hogy mit mon-dunk? Egy pillanatra sem állt meg az ujjá, kopogott tovább, futó fintort vágott, s ballagó nyugalommal, hogy még csak ellenszenv, de egyéb érzés sem volt hangjában, ezt dűnyögte: irigy kutyák vagytok.

Fölháborított ez a csökönyös, földöntúli nyugalom, s hirtelen ráébredtem, milyen szánalmas vagyok balga igyekezetemben. Megmászhatatlan falba ütközött az utam, s ki tudja, hol a vége. Fojtogató dűhbe gurultam, pőröly öklömmel legszívesebben szélölktem volna a falakat, hogy szemfedélként rogyjon ránk a tető, elszabadult bűsz bikaként bömbölve futkoztam volna körös-körűl az irodában, bambán hűrűgve törtem volna bele szarvamat a falba, hogy aztán ajtóra találva, pozdorjává zűzzam, kivágód-jam rajta, s elvakultan toporzékoljak odakinn a szabadban; úgy is vágód-tam ki az ajtón, csaknem üvöltöttem, enyhe szellő vágott mellbe, miként tagló a birkát, mihelyt kidugta fejét az ajtón, támolyogva visszahűköl tehát, majd észhez tér, és lehűlve, megszelűdűlve botorkál végig az udvaron a vályúhoz, hogy pár kortynyi víztől kissé felfrissűljön, s még inkább, hogy kiűblítse a szájában felgyűlemlt keserűséget. Szinte vonszoltam magam

a hársfa alá, nekitámaszkodtam hatalmas törzsének, a fa éppen virágzott, méhek döngicséltek körülötte, gyermekkoromban ilyenkor hetekig a fákat másztam, kurta zsákocskával a nyakamban, házikónk udvarán mindenütt hársfavirág száradt, majd a padláson gyűlt-gyülemllett, hogy a süveges téli napokon házaljak vele; a lombos hársfákon majd mindennap megcsipett egy-egy méhecske, évente egyszer-kétszer a szemem is bedagadt tőle, most is legjobb lenne se látni, se hallani, s mire újra felnyitnám a szememet, a zsenge fűszál ártatlanságával vethetném a környező világra, ha ugyan ártatlan a zsenge fűszál. Így álmodoztam, s merő öncsalás volt ez a balga álmodozásom, gyáva igyekezet, hogy ne kelljen arra gondolnom, amit akkor már világosan láttam: a játék túlságosan jól sikerült, olyannyira belefeledkezünk, hogy valahol megszűnt játék lenni, valahol téves kapcsolat történt.

Nekidőltem a fának, és sokáig álldogáltam ott. Aki már semmire sem vár, annak egyre megy, végigjárja-e útját, vagy megáll valahol. S játszik hát, de megcsalja a játék is, tudnia kell jól. A sodródás még nem sodrás, de kissé mégis az: játszani, míg veled játszának. Í-i-igy. Csak döngicséljenek körülöttem a fulánkos méhek. Tőlem két lépésnyire mozdulatlanul, összeszorított szájjal hever egy kutya, előttem, raktárunkon túl, ötemeletes épület ácsorog lehúzott redőnyökkel, balkonjain szemetesvödrök, virágok, tűzifa, s egyikükön egy gyerek fáradhatatlanul nyergeli hintalovát, mögöttem pedig, délre eső raktárunkon túl, a kelmefestő üzem drótgömbben vergődő rozsdás, kipányvázott kéménye ontja a füstöt. Belengi a hársfát, s tovaúzi a méheket. E két tömb közé feszülve, a fa alatt álldogálok én, szememben szivárványt játszik a lég. Apám tétlenkedett így egyszer, még gyerekkoromban, egy álló napig a nagy eperfa alatt, a faluvégi házikó udvarának mélyén, szótlanul, étlen, csontosan, rongyosan a nyári munka-időben, hetyke öntudattal, messze kerültük mindannyian, az udvar végéről néztem egész nap szótlanul és étlen magam is, másnap börtönbe vitték.

A munkások és alkalmazottak rég hazamentek már, amikor kisétáltam a kapun. Hatalmas, csikorgó vaskapu, a börtönöké csukódik így. A portás tette be mögöttem.

A szerző Büntetés című készülő regényének első könyve A játék címet viseli. Első részét a múlt számban közöltük, befejező része itt lát napvilágot.

Párbaj

Saffer Pál

— Szeretnék a mai estéről mesélni, vagy talán egy régi délutánról — mondta bennem a hang.

— Miért a délutánról? — hördültem fel. — Az régen, nagyon régen volt.

— Igaz, de bennem szinte egygé vált a kettő. Az ember a szeretett asszonyt szívesen hasonlítja az édesanyjához.

— Na ne mondd!?! Akkor miért kergetted el?

— Nem kergettem. Ő maga ment.

— De te hagyta, hogy elmenjen és tekintetében magával vigye a meg nem érdemelt sértés bánatát, te eszelős — vicsorogtam keserűen, és kezem oly szorosan fonódott a pohárra, hogy belefehéredett.

— Ne bánts, nem így akartam — sikoltotta a hang, de én kíméletlenül folytattam. Minden szónál legszívesebben kalapáccsal vertem volna a fejét — ha lett volna feje, de ő csak hang volt a bensőmből, és oda nem ér el a kalapács.

— Soha többé. Érted? Soha többé nem lehet jóvátenni. Tanuld meg, hogy soha semmit sem lehet jóvátenni.

Halkan nyöszörgött, mint egy haldokló. Talán meg is sajnáltam volna, ha nem látom azt a megüresedett széket az asztal túloldalán, és nem fojtogat úgy a keserűség.

Valaki az enyémhez koccintotta a poharát. A költő volt, aki titokban jógázik, hogy fiatalos maradjon:

— Mit írsz mostanában — kérdezte, és felém fordította fiatalosan öreg, szenvedő Krisztus-arcát.

— Mikor hogy — mondtam —, leginkább levelet.

A krisztusarcú szomorúan elmosolyodott. Az a fajta volt, akit már nem lehetett megsérteni. Sok gyereke van, és túl sok pofont kapott már.

— Igyunk — mondta.

Felemeltem a poharam, de nem ittam. Résen akartam lenni, mert a hang nyöszörgött bennem, és valami alattomosásra készült. Végre megszólalt:

— Hidd el, hogy nem így akartam.

— Mi hasznod abból, ha elhiszem? — vágta rá. — Elment, itt hagyott úgy, ahogy megérdemelted. Ha esze van, vissza sem jön soha.

— Nem igaz! — sikoltotta, majd szinte könyörögve, alkudozva hozzátette: — Az nem lehet igaz! Azt te sem hiszed!

— Én? — nyögtem, mert talált a visszavágás. — Én ettől félek, ettől reszketek miattad, te szadista lélekgyilkos! De tudj meg, hogy most nem menekülsz. Ma este kiteplek magamból, megfojtalak, megsemmisítelek!

— Hm! Ezt megteheted — gúnyolódott, mert érezte, hogy fölénybe került —, de nagyon tévedsz, ha azt hiszed, hogy ezzel visszaszerezheted. Ha kitepsz magadból, akkor neki sem érsz semmit. Helyetted nyugodtan elővehet egy elemista számtankönyvet. Az is érdekesebb...

— Azt hiszed talán, hogy a te apró kínzásaidat különösen élvezni?

— Én nem kínoztam — lihegte —, nem akartam... senki mást, csak önmagamat. De te ezt nem érted. Te csak azt érted, amit spirítuszba raksz, gombostűre tűzöl és beskatulyázol. Ezek is itt az asztal körül, csak arra valók neked. De megérteni nem vagy képes egyiket sem.

A sarokba pillantottam, ahol a hosszú hajú szatirikus egy csitri lánynak szomorkás, hosszú monológot tartott. A hang felnevetett. Észrevette a pillantásom:

— Már őt is beskatulyáztad?

— Be. Alattomos. A lány védtelen. Ő sokkal erősebb nála!

A hang most már valósággal hahotázott:

— Hát még ezt se érted? Nem látod, hogy vergődik a nyomorult? Még azt sem tudod, hogy egy ilyen csitri előtt felsajoghatnak az elfutott évek, és az ember beszél, beszél, és csak a végén jön rá, hogy nem is a lánynak, hanem önmagának mondta...

— Úgy néz rá a lány, mint nyúl a kigyóra.

— Csudát, inkább mint egy Mars-lakóra, vagy mint egy okos bolondra, akit legszívesebben kinevetne, de nem meri, mert annyit még ő is lát, hogy amannak az arca nagyon, nagyon szomorú. Mit tudja az a gyerek? Fel sem tudja fogni, hogy ő pillanatnyilag egy örök ábrándot, az örök elérhetetlenséget testesíti meg.

— Állj! Elég! Most már értem. Így akarod becsempészni a tudatomba, hogy te is áldozat voltál ma este. El akarod velem hitetni, hogy nem értelek. El akarod mondani eszelős történeteidet, hogy zavarba hozd velük, hogy ne lássalak józanul, és megkegyelmezzek. Hát csak mond! Mondd el őket még egyszer, utoljára. De vigyázz, mindezt én is ismerem...

És a hang elkezdte:

— Engedd előbb a mai estét. Olyan régen vártam. Olyan szépen megálmodtam; minden mosolyát, minden pillantását, azt a jó mosolyát, mert tudod, az ő arca néha a megtestesült jóság...

— Térj a tárgyra, és ne magyarázz — förmedtem rá, mert magam előtt láttam az arcát, de láttam az üres széket is, és ez kibírhatatlan volt. Elakadt a lélegzetem.

— Jó — mondta —, folytatom: Én egyebet nem is kértem tőle, csak annyit, hogy itt legyen a közelemben.

— Barom!

— Ne szakíts félbe. Meg is ígérte. Örömmel ígérte. Láttam az arcán. S hogy este lett, azt mondta, el kell mennie. Láttam a szemén, hogy fél. Ő csak addig játszik, amíg nem válhat veszélyessé a játék. Most tőlem félt. Ez megalázott.

— És te egyszeriben a sértődöttség szobrává váltál.

— Csak megfagytam, megmerevedtem...

— Hazudsz! Te büntetni akartál. Bosszút akartál állni bemocskolt-nak vélt álmaidért!

— Bevallom. Igaz — mondta a hang.

— Milyen jogon? Ki vagy te, hogy ilyet merészelsz őellene?

— Senki. Most már tudom. De akkor azt hittem, hogy vagyok va-laki is, önmagamnak is. Azt hittem, hogy nekem is lehet önérzetem.

— Mióta van a koldusoknak önérzetük?

— Ha koldus vagyok — hörögte —, az vagy te is!

— Az vagyok — bólintottam, és tudtam, hogy győzött. — Az va-gyok. Együtt koldulok veled.

— Úgy! Akkor hát mit tettél volna te a helyemben, azzal a szörnyű tudattal, hogy hiába minden, úgyis elmegy.

— Simogattam volna a szememmel, a szavammal, hogy örüljön és nevéssen, míg el nem megy, hogy örömeiben kicsorduljon a könnye, hadd higgye, hogy engem is a nevetés ráz. A jó koldus elfogadja és meg-köszöni az alamizsnát. Minek befelhőzni azt a néhány ajándék-percet úgy, mint az ott, a nyavalygásaival — és a sarokba, a hosszú hajúra mutattam, aki épp akkor vett Csitrinek virágot.

— Látom — mondta a hang. — Ne hidd, hogy csak te tudtad ezt. Én is ezt akartam.

— Miért nem tetted?

— Nem bírtam. Vártam valamit. Magamban könyörögtem, követe-lődztem. Csak egy pillantást, egy szót. Csak annyit, hogy: ne haragudj. Egyszer, egyetlenegyszer kapni akartam anélkül, hogy kérnék...

— Úgy. És mi volt az a hülyeség azzal a nótarendeléssel?

— Nem tudom. Azt is megtettem. Mindenre képes voltam, legszíve-sebben hangosan rákiáltottam volna mindezekre a bamba tökfilkókra itt, hogy takarodjanak. De megbénított a tudat, hogy múlnak a percek, és neki mindegy, ő elpocsékolja őket akárhivel. És egyre nőtt, nőtt bennem a bántás, a keserűség.

— Ismét hazudsz, hiszen megkérdezte, hogy mi bajod!

— Így kérdezhetné a hóhér is, amikor az embere nyakán megszorul a hurok. Nem az kellett nekem akkor. Egy másik, egészen más szóra vártam.

— Azt is kimondta, amikor a kocsi felé haladt, de nem akartad meghallani, csak hogy dacolhass tovább...

— Igaz — tört össze hirtelen. — Akkorra már bennem is nagyra nőtt a dac, a torkomat fojtogatta, megfeszültem belé. Szó már nem is segíthetett. Csak akkor csuklottam meg, amikor felém nyújtotta a kezét. A kocsi elindult, és én csak álltam ott...

— Udvariasan és hidegen, ahogy bamba regényekben tanultad, ahelyett, hogy szétvertél volna a két öklöddel, széttéptél volna a tíz körmőddel körülötte mindent, mindent, ami tőle elválaszthatott... „A szó nem segíthetett.” Hát mi segíthetett volna?

A hang nem válaszolt. Meghökkenem. Valaki észrevett volna valamit? Az öreg akadémikus magára maradtan, büszkén a messzeségbe nézett, arca feszült volt, mintha hallgatta volna szótlan párbeszédemet. A hosszú hajú épp csokorba fonta a csitrinek a szegfűket, a helyi irodalmi szerkesztő szünet nélkül ivott, és kaján, önmarád mosollyal egyre csak azt mormogta, hogy nem tudjátok ti, fővárosiak, mi a robot. A krisztusarcú szeliden mosolygott, és a kövér kritikus az asztal fölött verítékeztve irodalomtörténeti órát adott a helybeli tanárnőnek.

És közöttük üres volt egy szék. Ismét előntött a kétségbeesett düh. Ismét ütöttem.

— És mi köze annak a régi gyerekkori délutánnak ehhez a nyomorúsághoz? — förmedtem rá. És a hang szeliden válaszolt:

— Emlékezz csak! Akkor is ilyen szép napos délután volt, mint ma. Anya délben azt mondta, hogy kimegyünk a temetőbe, és elültetünk néhány virágot.

— És te akkor azt mondtad, hogy itthon maradsz.

— Péter hívott játszani, tudod...

— És anya azt mondta, hogy ha akarsz, jössz, ha nem akarsz, maradsz.

— És én úgy vártam, olyan kétségbeesetten vártam, hogy még egyszer, csak egyetlenegyszer hívjon. De nem hívott többé.

— Miért nem ajánlkoztál? Miért nem hízelegtél?

— Nem engedett a dac.

— És azután fáj nagyon...

— Éppenúgy, mint ez.

— De aztán kisírtad magad.

— Igen. Anya tudta, hogy mit kell tenni, ha dacos a gyerek.

— Amikor hazajött és fáradtan leült a székbe...

— Ott a tornácon. Emlékszel?

— Igen, szépen odahívott magához...

— Azután nem szólt egy szót sem.

— Csak ölébe vonta a fejem.

— Az én fejem...

— Az enyémet is...

— Mindkettőnkét...

— És sírtunk...

— Csak ő tudta, hogy mi ketten vagyunk. Mert szeretett. Nagyon.

— Állj! — hördültem fel. — Mégiscsak lépre csaltál! Mit akartál ezzel az utolsó szóval mondani? ... Nem, az nem igaz, az nem lehet igaz... nem akarom...

— Kimondjam? — kérdezte a hang szelíden. — Kimondjam? Hiszen te szereted, ha mindennek megvan a helye és a neve...

— Ne — vinnyogtam —, ne mondd ki! Kérlek! Most az egyszer. Hadd meg nekem ezt az álmot!

— Meghagyom — mondta a hang. — Meghagyom neked és nekem. S aznap este többé nem jelentkezett.

Ránéztem a krisztusarcúra, a hosszú hajúra, az akadémikusra, a szerkesztőre, a kritikusra, a tanárnőre. Gyűrött volt előttük az abrosz, mert mindegyikük kiszórta rá az álmait. Most szedegették össze őket. Gyűröttek voltak azok is.

Feléjük emeltem a poharam, és azt mondtam: proszít!

Ők abbahagyták azt, amit csináltak (az álmaikat csomagolták), fel-emelték a poharukat és visszaköszöntek: proszít!

Csak Csitri nézett ránk gúnyos, kissé bamba mosollyal. Nem koc-cintott. Mert ő koktát ivott, és nem volt mit csomagolnia...

Azután kimentem, és nem volt körülöttem semmi. Csak szél és sötétség.

A pisztoly

James Jones

I.

Amikor 1941. december 7-én az első bombák fénye felvillant Wheeler Field környékén, Richard Mast őrzető éppen reggelizett. Oldalán pisztolyt viselt. A kis katonai étkezde, ahol Mast lehajtott fejek, fojtott dörmögés és az evőeszközök csörömpölésének halk hangjai között ült, a Schofield Barracks kaszárnya egyik négyszögletes udvarán volt, mely mintegy mérföldnyire lehetett Wheeler Fieldtől, úgyhogy néhány másodpercebe telt, amíg a robbanások hangja, amely a földlökéseket követte, eljutott a füléhez. Amennyire Mast tudta, az Egyesült Államok még békében élt, bár a tények arra vallottak, hogy a háború éppen ezekben a pillanatokban kezdődött meg. Ezekben a percekben Mast még egyáltalán nem gondolt arra, hogy megtartsa a pisztolyt, amelyet az oldalán viselt.

Részben szokatlan volt, hogy békeidőben reggelizés közben egy katona pisztolyt viseljen, másrészt azonban ebben semmi különös sem volt. Egy nappal előbb, szombaton Mastot és még három embert a szolgálati beosztás alapján belső őrszolgálatra rendelték. Az őrszolgálat délután négytől másnap délután négyig, azaz huszonnégy óra hosszat tartott, s az emberek, akiket az egyes századokban erre a feladatra naponként kijelöltek, a raktárból pisztolyt, hozzávaló övet, karszalagot és rohamsziját kaptak, s miután mindezekért alá kellett írniok egy elismervényt, egész idő alatt, hacsak nem aludtak, viselniök kellett őket, majd huszonnégy óra múlva, amikor az őrég ideje lejárt, mindent

azonnal vissza kellett adniok. Ez szigorú szabály volt. Ez alól senki, semmiféle formában sem lehetett kivétel. Ennek igen nyomós oka volt.

Hadseregünkben egykor, a már rég letűnt időkben, a pisztoly jutalomnak számított. A negyvenöt kaliberes, szolgálati automatapisztoly gyönyörű dolognak számított, s egyben igen hatásos kis hatósugarú fegyver is volt. Ami azonban még ennél is fontosabb, elég kicsi volt ahhoz, hogy el lehessen lopni. Egy leszerelő katonának igen nehéz lett volna egy puskát ellopnia, még akkor is, ha teljesen szétszedi. A pisztollyal azonban nem így állt a dolog, s minden ember szívesen rá is tette volna kezét egyre, ha nem kellett volna elismervényt aláírni értük. Így azonban majdnem lehetetlen volt. Nemcsak azért, mert nagyon vigyáztak rájuk, hanem mert a gyalogságnál nagyon kevés is volt belőlük, csupán a törzsnél lévő személyzet, a tisztek és a gépfegyveres osztag tagjai viselték őket. Közöséges gyalogos kezébe, mint amilyen Mast is volt, csak arra a huszonnégy órára kerülhettek, amikor őrszolgálatot teljesített.

Ezek után érthető, mennyire örült Mast még annak is, hogy végre huszonnégy órán át egy pisztolyt viselhetett, kezelhetett és úgyszólván a magáénak mondhatott. Mast számára, aki tizenkilenc éves volt és élénk képzelőtehetséggel rendelkezett, egy dolog még külön örömet jelentett. Ha oldalán pisztolyt viselt, sokkal inkább igazi katonának érezte magát, mintha közvetlen szálak fűznék a vadnyugat korának hadseregéhez, Custer lovasságához; jobban érezte, hogy valóban a hadseregbe tartozik, olyan érzés volt ez, amit a nehéz, otromba felszerelés viselése különben nem tudott kiváltani belőle. Mindez majdnem elég volt ahhoz, hogy a vasárnapi őrszolgálat miatt elromlott hétvégéért kárpótolja.

Miután az első bombasorozat felrobbant és hangja megremegettette a kis századétkezdét, majdnem egy teljes perc döbönt csend következett, mialatt valamennyien egymásra meredtek. — Robbantanak? — kérdezte valaki. Ekkor újabb sorozat hullott le és robbant fel, ugyanakkor az első repülőgép is megjelent szirénázva a zárt, négyszögletes udvar fölött, gépfegyverei tüzet okádtak. Most már semmi kétség nem maradhatott afelől, mi történt, s az egész étkeзде felugrott és kirohant.

Mast, aki volt olyan óvatos, hogy felkapja vasárnapi félpint tejadagját, nehogy valaki ellophassa. szintén a többiekkel ment, pisztolya megnyugtatóan verődött a csípőjéhez. Bár a pisztoly nem mondható hatásos fegyvernek a géppuskázó repülőgépek ellen, mégis jó érzés volt, hogy nála van. Valami fesztelenül fölyenes önbizalmat kölcsönözött Mastnak. Amikor az újabb közeledő repülőgépet meglátta, szinte vágyakozva kívánta, bárcsak ne kellene leadnia estére, amikor a szolgálat végét ér.

A kaszárnyán kívül, az utcán nagy volt az izgalom. Nagy, fekete füstoszlopot lehetett látni Wheeler Field felől felszállni a tiszta reggeli levegőben, arrafelé bombáztak a gépek. Jól lehetett látni, amint testük megcsillan a napfényben. Ártatlanoknak tűntek fel, mintha az alattuk végbemenő romboláshoz semmi közük sem volna.

Minden két-három perben egy-egy vörös napkoronggal ékesített szárnyú és törzsű vadászgép húzott el fülsüketítő, sivitő zúgással fölöt-

tük, gépfegyvertűzzel árasztva el az utcát. Ilyenkor mindenki visszafordult az épületbe. Amint a gép eltávolodott, az emberek újra kiáradtak az utcára, álltak és nézték a füstoszlopot, mintha felelősek volnának érte, az ő művik volna, és büszkéek volnának teljesítményükre. Úgy nézték, mintha az egészet szívesen magukra vállalnák, hogy a dicsőségből a japánoknak semmi se maradjon.

Maston, aki a többiekkel futkosott előre-hátra, az az izgatott érzés lett úrrá, hogy benne van a történelemben, születésének pillanatában látja a történelmet, és szerette volna tudni, vajon a többiek is hasonlóképpen éreznek-e. Mast kétkedett ebben. Legtöbbjük nem volt sem túlságosan okos, sem túlságosan iskolázott.

Mast egyike volt századában annak a három embernek, akinek teljes középiskolai végzettsége volt, ez sokszor különböző módon hátrányt jelentett számára. A másik kettő közül az egyik századírnok volt, a másik pedig technikai tiszthelyettesi rangban különleges megbízatással a zászlóalj felderítő szolgálatánál dolgozott. Mast azonban állhatatosan elutasította, hogy hasonló dolgokba bevonják. Ha írnok akart volna lenni, akkor a légierőkhöz iratkozhatott volna. Így aztán Mast volt az egyedüli közönséges gyalogos, aki középiskolát végzett, s egy ilyen században, ahol a legtöbbnek még teljes elemije sem volt, szinte senki sem szeretett olyan valakit, vagy bízott meg olyan emberben, aki teljes középiskolai végzettséggel rendelkezett.

Izgalmában Mast egy pillanatig arra gondolt, hogy kirántja pisztolyát, és néhány lövést ad le az alacsonyan húzó repülőgépekre, de félt, hogy lehetlenné és nevetségessé válik, ezért mégsem tette meg. Különben is értett annyira a pisztolyhoz, hogy tudja, sohasem találna el egyet sem. — De istenem! — gondolta Mast. — Mi lenne, ha mégis eltalálna egyet? Ha félkézzel egyetlen pisztollyal le tudná teríteni? Micsoda hős lehetne, tizenkilenc éves fejjel! Az ördögbe is, tán még kitüntetést is kapna! Miközben hagyta, hogy társai visszafelé taszigálják, amikor egy újabb gép húzott el fölöttük, képzeletében maga előtt látta az egész eseményt, a tábornokot, az ünnepséget a hadosztály gyakorlóterén, s a rezesbanda játszik; az egész ügyet. Te fiú, mit szólnának ehhez azok otthon Myseryville-ben? Ennek ellenére túlságosan zavarodott volt, és túlságosan félt a nevetségességtől, hogy tényleg előrántsa a pisztolyt.

Pillanatnyilag Mast volt az egyedüli ember, akinek fegyvere volt, mert a másik három embernek, aki őrszolgálaton volt, az őrházban kellett maradnia és ott is aludnia. Mastnak is ott kellett volna lennie, ha tegnap az őrségváltás során nem őt szemelték volna ki ügyeletesnek. Miközben attól a kívánságtól vezérelve, hogy pisztolyát előrántsa, kezét az oldalán nyugtatta, és a pisztolytáska fedőlapját simogatta, Mast arra gondolt, hogy estére meg kell válnia tőle. Elkör egy súlyos kéz nehezedett a vállára. Mast zavartan megfordult, és Wycoff törzsörmestert pillantotta meg, egy nagy darab, harmincas éveiben járó embert, aki dühös szemmel s egyben ugyanazzal a kifejezéstartalammal, buta és félig vigyorgó arccal nézett rá, amelyet ezekben a percekben mindeki, őt magát is beleértve, magán viselt.

— Mast, ön ma az ügyeletes?

— Hogyan? Ja persze, igen, én vagyok.

— Akkor szedje a lábát, menjen a parancsnokságra és jelentkezen! — mondta a törzsőrmester nem éppen barátságosan. — Esetleg szükségük lehet önre, üzeneteket közvetíteni.

— Oké — felelte Mast. — Igen, uram — és keresztülfurakodva a tömegben, újra bement, út közben itta meg maradék tejét. Miért is nem jutott ez neki magának eszébe? — tűnődött.

Benn az udvarban, amikor visszatért, eszeveszetten rohángáló embereket látott. Valahányszor egy bömbőlön zúgó repülőgép húzott el felettük, szétfutottak, mint a tekebábok, melyeket telitalálat ért. Azután újra előjöttek, és tovább futkostak összevissza. Mast látta, amint az egyik katonát találat éri a lábán. Ez szinte hihetetlen volt. Egyszerűen elesett, s úgy maradt ott fekvve, fejét fölemelte, öklével verte a földet, dühében-e vagy fájdalomában, azt Mast nem tudta megmondani. Amikor a gép elhaladt fölöttük, két ember feltámogatta és kivezette, egyik lábát húzta; az egész kép olyan volt, mint amikor egy sérült futballistát levezetnek a pályáról.

Az épület tetején katonák jelentek meg gépfegyverekkel, és viszszalítotték a repülőgépekre, amikor azok ismét közelbe kerültek; innen, ebből a nézőpontból, a tornác alól nézve, Mast nagyon megirigyelte őket. Neki egész nap őrszolgálatot kell teljesíteni, s ennek tetejébe még őt tették meg ügyeletesnek is.

Mast már jó néhányszor volt őrségen, de ügyeletesnek eddig még sohasem kellett lennie. Ennek az volt az oka, hogy mindig zavarba jött, valahányszor a Szolgálati Szabályzatból feltett kérdésekre kellett válaszolnia. Őrszolgálat alkalmával mindig kifényesítette felszerelését, akárcsak a többiek, sőt még a Szolgálati Szabályzatot is bevágta, valahányszor azonban az ügyeletes tiszt kérdéseket tett fel neki, mindig kirázta a hideg, és agya egyszerre felmondta a szolgálatot.

És mégis, gondolta Mast sajnálkozva, ma az egész napot mint ügyeletesnek kell eltöltenie. Máskor ez a legirigyelésreméltóbb feladatnak számított, mert az embernek egész nap más dolga sem volt, mint hogy az ezredes irodája előtt üldögéljen, s egész éjszaka pihenni lehetett, míg a többieknek két órai őrködés után négy óra pihenő járt, aztán újra előlről kezdődött az egész.

No, ezt aztán jól kifogta magának, gondolta Mast szomorúan tűnődve. Ez az ő szerencséje. Ügyeletesnek lenni pont azon a napon, amikor ezek a koszos japánok megrohanják Oahu szigetét.

Amíg a fedett tornác védelme alatt állt, s az előtte lejátszóó jelenetet nézte, szomorú, keserű melankólia kerítette hatalmába Mastot. Olyasmit érzett, hogy még a leghosszabb élet is tulajdonképpen rövid, s a végén jön a halál, a kialvás, a rothadás, s hogy az ember élete során nem találhat egyebet, mint pusztulást, keserűséget, hamisságot mindenben és gyűlöletet.

Méltóságán alulinak érezve, hogy szaladjon, mint a többiek, Mast fölényesen megvető mosolyt kényszerített arcára, s bár akarata ellenére bizonyos idegességet érzett, kilépett a tornác védelme alól, és lassan megindult az udvaron át. Pisztolya dacosan verdeste csípőjét. Amíg ment, a lángot köpő repülőgépek kétszer is elhúztak fölötte, a becsa-

pódó golyók kettős porcsikot vertek fel a fűvön, visszapattantak a téglafalakról. Mast érezte, amint hátán összerándulnak az izmok, mégsem volt hajlandó meggyorsítani lépteit.

A harmadik zászlóalj épületének tornáca alól egy tiszt ráordított, haragosan, sértődötten, felháborodottan: — Hé, te tökféjú! El onnan! Megőrültél? Mozgás! Rajta! Ez parancs!

Mast feléje fordította fejét, de nem állt meg, és nem is változtatott járásmódján. Egy hirtelen felbukkanó hangulat úgy öntötte el, mint valami sebből váratlanul kibuggyanó vér. — Eredj a pokolba! — kiáltotta boldogan, tudva, hogy ezúttal még egy tiszt számára is sérthetetlen. Csak amikor a harmadik gép is ott dübörgött fölötte, akkor kezdett szaporábban pislogni, mintha ez a mozdulat önmagában is elég védelmet nyújtott volna. Azután ez a gép is eltűnt az udvar fölül, akár csak az előbbieik. Valami különös módon, a pisztoly birtokolásának érzése, az a tudat, hogy itt van nála, segített Mastnak összeszedni bátorságát. Határozottan kívánta, bárcsak ne kellene leadnia estére. A puskájával másként áll a dolog. Az egyáltalán nem okoz hasonló érzést. Az az átkozott kormány minden katonának puskát is meg pisztolyt is adhatna, amint azt a lovasságnál teszik.

Fenn a parancsnokságon az ezredes irodája körül, amikor Mast odaérkezett, teljes zűrzavar uralkodott. Tisztek futkostak le-föl, egymásba ütközve, egymás útját keresztezve. Valamennyiük arcán, akár csak Mast századában, ugyanaz az üres, buta és izgatott kifejezés ült, ugyanaz, amit Mast a saját arcán is érzett, úgyhogy újra hatalmába kerítette az az érzés, hogy születni látja a történelmet.

Amikor végre meglátta a szárnysegédet az „öreg” irodájából kilépni, jelentkezett nála, és megmondta, miért van itt.

— Hogyan? Ja úgy, értem már — mondta a középkorú főhadnagy, miközben tekintetében zavart izgatottság és egyben bosszúság is tükröződött. — Rendben van, csak maradjon itt. Lehet, hogy lesz valami dolga. Üzenetek meg ilyesmi. — Elrohant. Mast visszaült a helyére. Ily módon kell eltöltenie Hawaii bombázásának napját. Kinn a japán vadászok tovább keringtek gépfegyverezve a kaszárnya fölött, benn a magas rangú tisztek tovább rohanguáltak egymásba ütközve. És Mast csak ült.

A támadás után jó néhány óra telt el, míg a szárnysegéd végre időt tudott szakítani magának, hogy felmentse Mastot a további szolgálattól, és visszaküldje századához. Nem volt többé szükségük rá. A közbeeső időben különböző üzeneteket vitt az ezredestől egyes zászlóalj- és századparancsnokokhoz az indulásra vonatkozólag, két ízben pedig a szárnysegéd küldte el a szállító egységekhez, hogy megtudja, mi az oka a teherautók késésének, ennyi volt az egész.

Mast lassan visszasétált a kaszárnyaudvaron keresztül, amely most rajzott a lázas tevékenységtől. Nemcsak az volt a baj, hogy szinte az egész támadás során távol volt, hanem az is, hogy mivel felmentették az őrszolgálat alól, ez egyben azt is jelentette, hogy le kell adnia a pisztolyt, s Mast most csak arra tudott gondolni, hogy ha a japánok partra szállnak (vagy tán már partra is szálltak), milyen kitűnő fegyver lenne ez a pisztoly. Különösen a japán tisztek szamuráj kardja ellen, melyről

oly sokat olvasott már. Ha a másik három, őrségen lévő embert is visszarendelték már, mindannyioknak le kell adniuk a pisztolyukat, amelyért aláírták az elismervényt. Bosszúsan belerúgott egy göröngybe, melyet a japán gépfegyverek tüze szakított fel a gyeptől.

Amikor századához visszatért, az első dolog, amit a tábori konyha rakodásánál segítkező, rossz kedvű katonák egyikétől megtudott, az volt, hogy az őrszolgálatot teljesítő másik három ember továbbra is szolgálatban maradt. Az egész belső őrség, az ügyeletes kivéve, aki természetesen ő maga volt, parancsot kapott, hogy maradjon a helyén, amíg csak leváltásukról nem gondoskodnak.

Mikor ezt meghallotta, Mast egy pillanatig arra gondolt, hogy felmegy és csomagjába rejti a pisztolyt. Ezt senki sem venné észre, talán hosszabb időn át sem ebben a zűrzavarban. Talán sohasem. De mi hasznát venné a pisztolynak, ha a japánok már a parton vannak, az pedig a csomagjában lapul. Különbén is, gondolta megsemmisülten, aláírta érte az elismervényt. Mastot gyermekkori nevelésének maradványai, valami vele született idegenkedés attól, hogy a fegyelem ellen tegyen valamit, és attól a megszegyenüléstől való félelem, ami akkor várt volna rá, ha rajtakapják, megakadályozta abban, amit megtenni vágyott. Na és ha nem írta volna alá a nevét? Az ördögbe is, ez nem csupán becsületesség, dühöngött magában Mast, ez egyszerűen gyávaság.

De mégsem tudta rászánni magát. Ehelyett csak húzta az időt. Továbbra is magán viselve a pisztolyt és az összes többi őrszolgálati felszerelést, bement az ügyeletes szobába, hogy jelentkezzen az őrmesternél, és meglássa, mi is fog történni. Az őrmester talán észre sem veszt semmit.

— No, mi az? — nézett fel Wycoff törzsőrmester bosszúsan. Íróasztala mögött állt, és az aktákat meg a jegyzőkönyveket csomagolta össze. — Visszaküldték? Rendben van, akkor adja le a felszerelést, aztán menjen fel és csomagoljon be, Mast — mondta nem éppen barátságosan. — Tábori egyenruha, telt hátizsák és katonaláda.

— Igen, uram. — Mast lelkében minden összeomlott. Megfordult, hogy elmenjen.

— Mast — szólott utána Wycoff törzsőrmester élesen.

Mast visszafordult, szíve a torkában dobogott a büntudattól. Visszahívták. — Parancsára, uram.

— Az idő miatt ne izgassa magát — mondta a törzsőrmester keserűen, s fel sem nézett. — Lesz elég istenverte ideje a csomagolásra. — A reggeli riportkönyvet egy akztatáskába lódtította.

— Igenis, uram.

Kinn Mast megpróbálta felmérni a helyzetet: A törzsőrmester meghagyta neki, hogy adja le a felszerelést. Rendben van. Ez többé-kevésbé parancsnak számít. Másrészt azonban Wycoff nem említette külön a pisztolyt, talán észre sem vette. Ez esetleg azért volt, mert ő maga mindig viselt egyet, ha a század kinn volt a gyakorlótéren. A puskája mellett, gondolta Mast keserűen. Sajnos, a többi holmit aligha adhatja le a pisztoly nélkül. Kelletlenül, miközben szeretettel simogatta kezével a pisztolyt, melynek viselése most megnyugtatóbb érzés volt,

mint eddig bármikor, különösen, ha a szamuráj kardokra gondolt, Mast megindult a raktár felé.

A helyzetet a raktárban dolgozó írnök mentette meg. Ez a katona, egy magas, sovány olasz altiszt, aki már legalább tizenkét éve szolgált a hadseregben, véletlenül más, sokkal fontosabb és bosszantóbb dologgal volt elfoglalva, a teherautók rakodására felügyelt. Az utcán állt, a tábori konyhát szállító autó mögött. Egyszerűen ráförmedt Mastra.

— Az isten szerelmére, Mast! Ne zavarjon most azzal a nyavalyás pisztollyal és karszalaggal! — kiáltotta, miközben meglóbált egy harmincas kaliberű gépfegyvert, melyet éppen a kezében tartott. — Most fontos dolgokkal kell törődnöm. A partokat talán éppen most özönlí el az az átkozott japán gyalogság.

— Rendben van, sajnálom — felelte Mast, miközben minden erejével azon volt, hogy váratlan boldogságát a sértett hiúság látszata alá rejtse.

Megszabadulva az erkölcsi felelősség terhe alól, megkönnyebbülve, bár nem minden idegesség nélkül a partokat előzőnlő japán gyalogság gondolatával kapcsolatban (előzőnlő, azaz: mindent ellepve, mint a hangyák), felment, hogy becsomagoljon. A pisztoly még mindig az oldalán volt, a sűrített erőtől súlyosan, a személyes biztonságérzet homályos szimbólumaként. Kétségtelenül mindenki szeretett volna pisztolyt szerezni, ő pedig most megtarthatja anélkül, hogy lopással vádolhatnák: hiszen ő megpróbálta visszaadni.

II.

A második szakasz szállásán nagy volt a sürgés-forgás, a térdelő emberek a hátizsákok szíjait húzták feszesre, katonaládák fölé görnyedtek, melyekbe az extra egyenruhákat csomagolták. Tehát indulás! Csomagolás közben Mast újra arra gondolt, hogy ha most hátizsákjába rejtene a pisztolyt, senki sem venné észre. Ha megtenné, talán *soha* senki sem gondolna többé rá. Ha azonban a japánok már a parton vannak, akkor talán rögtön hasznát veheti. Ha pedig a század eldobálja a hátizsákokat, amikor tűzbe vetik, s minden bizonnyal így lesz, a pisztoly pedig a hátizsákban marad...

Annak tudatában, hogy még idejekorán megpróbálta leadni a raktárba, Mast elhatározta, megkockáztatja a dolgot, és mindenképpen továbbra is magánál tartja. Mi haszna lehet belőle, miféle védelmet nyújthat neki, ha a katonaládjában vagy a hátizsákban hever? A pisztolytáska szerencsére egészen közönséges pisztolytáska volt, nem olyan, mint amelyet a tábori rendőrség tagjai viselnek. Csupán le kellett szednie az eredeti derékszíjról és a saját töltényövére erősítenie, a tartalék tölténytárat pedig a tölténytáskába tönnie. A karszalagot, a rohamszíjat azután a pisztoly tartószíjával együtt a katonaláda fenekére rejtette. Miközben valami különös hetykeséggel viselte fején acélsisakját, s úgy érezte, most már semmitől sem félne, bármi történjen is velük, Mast mindent lecipelt az udvarra, ahol a század lassan már felsorakozott. Wycoff törzsőrmesternek igaza volt az időt illetően. Teljes

másfél órát kellett még várniok, s már majdnem három óra volt, amikor a csapatszállító autók útnak indultak.

A partokra vezető út során Mast csupán egyetlen észrevételt hal-
lott a pisztolyra vonatkozólag. Egy nagy darab kékre borotvált arcú ír,
aki más szakaszhoz tartozott, de most ugyanarra a teherautóra került,
s O'Briennek hívták, látható irigységgel megkérdezte, hol szerezte a
pisztolyt.

— Ezt? — válaszolt Mast hűvösen, miközben agya sebesen dol-
gozott. — Ó, ez már régóta az enyém. Vettem egy pasastól.

O'Brien némán csóválta fejét, széles homlokát ráncolta, és nyelvével
megnedvesítette ajkát, majd néhányszor összekulcsolta térdén hatal-
mas sonkaszerű kezét. Éhesen, mondhatni vágyakozón nézett a táskába
rejtett pisztolyra. Aztán elfordította nagy, sötét hajú, halványzöld
szemű fejét, s a gépfegyverrel sebtében felszerelt vezetőfülkéjű teher-
autó hátuljáról a tenger felé nézett. Amióta a századhoz került, Mast
többször látta, amint hatalmas, szinte herkulési ökölvívó küzdelmekben
vett részt, most azonban nem keltett fenyegető benyomást. Újra Mast
felé fordult. — Eladod? — kérdezte fojtott hangon.

— Eladni? Dehogyan adom. Akkor miért vettem volna.

O'Brien felemelte vastag ujjú kezét, és kigombolva ingzsebét, egy
bankjegyköteget húzott elő. — Az éjszaka némi pénzt nyertem a koc-
kán — mondta sóváran. — Ötven dollárt adok érte.

Mast meglepődött, és úgy rémlett neki, nem hallotta jól. Fogalma
sem volt, hogy új szerzeménye valaki szemében ilyen értékes lehet,
kivéve természetesen saját magát. De most itt volt O'Brien, és itt volt
a pénz. Az autóban senki sem figyelt rájuk.

— Nem eladó — felelte Mast. — Sajna. Nekem is kell.

— Hetvenet adok érte — mondta O'Brien majdnem könnyörögve.
— Ennyi az egész pénzem.

— Ne licitálj! Mondtam már. Azért vettem, mert nekem is szük-
ségem van rá.

— Hát jó — mondta O'Brien reménytelenül, és pénzt visszacsúszt-
tatta zsebébe, majd begombolta. Szomorúan szorongatta puskáját, és
széles, sötét arcát elfordítva, halványzöld szemével újra a tenger felé
nézett.

Más ezenkívül nem is történt. Nyilván senki más nem látta meg
a pisztolyt, még Mast rajparancsnoka sem. Mindannyian arra gondoltak,
ami a parton vár rájuk. Mast nem tehetett róla, de bizonyos önelégült
szánalmat érzett O'Brien iránt, valami olyasmit, amit az üdvözülni vélő
hívó érezhet olyan személy iránt, akinek mindebben nem lehet része.
Mast azonban nem tudta, mit tehetne. Csak egy pisztoly volt, amely
a sors, a szerencse és egy csomó előre nem látott esemény révén az ő,
nem pedig O'Brien kezébe került.

Nem csupán Mast és O'Brien voltak azok, akik minduntalan a ten-
ger felé tekingettek. Ha az ezredes tudta, hogy a japán csapatok nem
szálltak partra, akkor ezt nyilván megmondta a századparancsnoknak,
ez azonban, úgy látszik, nem tartotta szükségesnek, hogy ezt emberei
tudomására hozza. Lehet, hogy az igazságot senki sem tudta. Az autók-
ban ülő emberek semmi esetre sem tudták. Amint a hosszú járműoszlop

minduntalan meg-megállva előrehaladt és a kanyargó úton lefelé ereszkedett a szigetek központi platójáról a tengerpart felé, a dombok közül egyes pontokról az emberek egészen jól elláthattak Pearl Harbor és Hickam Field füstölgő romjai felé. A látvány még inkább elgondolkoztatotta őket. Ameddig csak a szem ellátott, mérföldhosszú autósorok kígyóztak, az egyes autók ütközői szinte érintették az előttük haladók hátsó részét; lassan, lépésben haladtak Honolulu felé. Ennél többet senki sem tudott.

Mégis, jóval a városba érkezés előtt már mindenki tudta, hogy a japánok nem szálltak partra. A hír, melyet autóról autóra kiáltottak hátra, sokkal gyorsabban ment visszafelé a maga útján, mint ahogy ők maguk előrehaladtak. Ez az értesülés azonban senkit sem nyugtatott meg. Ha ma nem szálltak partra, majd megteszik holnap vagy holnapután. A városba érkezve az autókban ülők csak igen kis mértékben viszonzták a polgárok széles mosolyát, azokét a polgárokat, akik csupán egy éjszakával ezelőtt, a katonáktól még semmi egyebet sem vártak, mint hogy a pénzüket elvehessék tőlük.

A csapatszállítást még Schofieldben egy jó előre elkészített terv alapján úgy szervezték meg, hogy az egyes parti állások legénységét és felszerelését előre összeállítva ugyanarra a teherautóra vagy teherautókra rakták fel. Ennek következtében a konvojnak az a kis szakasza, amelyhez Mast százada is tartozott (és amelynek előre kijelölt helye Wailupe-tól keletre, Koko-Headen át húzódva, Makapuu Headig terjedt), letért a főútról, s a mellékutcákon át haladt keresztül a városon, majd egyedül találta magát a kelet felé, Kamehameha irányába vezető országúton; rendeltetési helyükre érkezve, az egyes autók egymás után váltak le az oszlop éléről, míg végül már csupán négy kocsi maradt a század legnagyobb védelmi állása, Makapuu fok számára, ezek egyikén ült Mast is. A hatás ijesztő, úgyszólván végsőkig csüggesztő volt. A hatalmas, erőteljes, számtalan emberből és járműből álló oszlop négy árva teherautóra apadt le, amelyek harmincöt vézna emberrel és tizennyolc ösztövérről gépfegyverrel megrakodva haladtak a hegyek és tenger közt húzódó úton; az egész úgy hatott, mintha nekik egyedül kellene felvenniök a harcot az egész japán imperialista hadigépezet ellen. Ők legalábbis így érezték. Mast a pisztoly felett érzett öröm ellenére sem tudott úrrá lenni borzongásán.

Makapuu Head közismerten a legrosszabb hely volt a század egész szakaszán. Először azért, mert, ellentétben a század állásainak többségével, környékén mérföldes körzetben nem volt semmiféle emberi lakhely, és semmiféle civil népség, hogy megcsodálja az embert, s ami sokkal fontosabb, hogy élelmet lehessen szerezni tőlük. Másodszor azért, mert az egész század vonalán ide jutott el utolsónak a kaja, úgyhogy mire a konyhát szállító kis teherautó megérkezett, a nagy alumínium fazekakban lévő étel már anynyira kihűlt, hogy tetején megfagyott a zsír. Harmadszor azért, mert az egész szakaszon Makapuu volt az egyetlen olyan állás, amely elég nagy volt ahhoz, hogy tényleges autonóm parancsnoksága legyen; az állások nagy részében ugyanis nem volt több, mint négy, öt, legfeljebb hét ember, akiket csupán egyetlen őrmester vagy káplár vezetett, Ma-

kapuuban ellenben harmincöten voltak, külön hadnaggyal, hat szakaszvezetővel és négy káplárral, azt pedig minden katona tudja, mennyire más egy altiszt, ha valami tiszt szemmel tartja, s mennyire másként cselekszik, amikor a maga feje szerint járhat el.

Negyedszer az volt a baj, hogy Makapu Point a szigetnek azon a felén volt, amelyet a szigetlakók Oahu szeles oldalának neveznek. Messze, magányosan nyúlt ki a tengerre, úgyhogy közte és San Francisco között semmi sem volt, a szél itt egyenesen nekizúdult a Pali hegynek, ahol aztán arra kényszerült, hogy függőlegesen felfelé fújjon, s éppen elég erős volt ahhoz, hogy valami leugró öngyilkosjelölt esését lelassítsa úgy, hogy az illető, a több mint száz lábnyi esés ellenére, lábtörésen kívül aligha érhetett volna el egyebet. A szél azonban, eleven, száguldó levegőáradatként, a hegyen túlra is elhatolt. A „szél” szó túl szelíd meghatározás volt arra, ami itt megállás nélkül fúj, különösen, ha valakinek szüntelenül itt kellett élnie. Makapuuban az ember valójában sohasem szabadulhatott meg a széltől. Sohasem állt el. A még novemberben sziklába vajt bunkerekbe is behatolt, és jeges örvényeket kavart a didergő emberek körül, akik ott aludni próbáltak.

Ha mindez nem elég, akkor volt még egy ötödik dolog is, ami miatt Makapu a „világmindenség s... lyuka” elnevezésre rászolgált: sehol semmiféle épület sem volt, ahová be lehetett volna húzódni, sőt a sziklák felületét még annyi föld sem borította, hogy sátorkarót lehetett volna bele verni. Ez volt Richard Mast parti állásának helye, melyet, mint megjegyezte, szokott szerencséjével kifogott magának. Ez volt az a hely, amelyet az autokról lekászolódba, először katonailag védhetővé, majd lakhatóvá kellett tenni.

Az első hét során mind az egyik, mind a másik dologra irányuló kísérletek, tekintve, hogy a japánok támadását mindennap várták, igen vérszegények és egyben nevetségesek is voltak. Szolgáltatuk főleg abból állt, hogy (miután a bunkerekben előzőleg felállították a géplegyveleket) egész nap drótakadályokat emeltek, melyeket legtöbb esetben elmosott a tenger, vagy fél éjszakán át őrt álltak, az éjszaka másik felét pedig azzal töltötték, hogy a ponyvára meg a két takaróra vigyáztak, amelybe csavarták magukat, nehogy elragadjon a szél. Ennek következtében alvásra nemigen maradt idő. Bármilyen szorosan és gondosan csavarta is be magát valaki, a szél hol itt, hol ott próbálkozott, amíg csak valahol egy szabad sarokot nem talált magának, hogy véget nem érő es őrdőgi harcát megkezdhesse. Bent a „fedél alatt”, ha ugyan a bunkerként szolgáló, sziklába vágott fülkék rászolgáltak erre az elnevezésre, kevés hely volt, úgyhogy az emberek nagy részének kint, a teljes erővel fújó szélben kellett feküdni a köves talajon. Még csak meg sem kísérelte senki, hogy az emberek számára valami alvásra alkalmas menedékhelyről gondoskodjon.

Mindez a kényelmetlenség a várható japán partraszállással kapcsolatos izgalommal és a Fülöp-szigetektől érkező rossz hírekkel egyetemben, korántsem keltett akkora érdeklődést Makapuuban, mint Mast pisztolya, amikor létezése mindenki előtt ismeretessé vált. A támadás után következő első öt nap során Mast nem kevesebb mint hét, egymástól független árajánlatot kapott, s ezenkívül még két kísérlet is

történt, hogy alvás közben ellopják tőle. Nem emlékezett, hogy az alatt az év alatt, mióta századánál tartózkodik, valaha is ennyi figyelmet szenteltek volna neki.

Teljesen világos, hogy O'Brien szája járt el. Csakis ő beszélhetett a facér, számba nem vett pisztolyról, amely Mast birtokában van. Érte való sóvárgásában és afeletti elkeseredésében, hogy nem tudja megszerezni, nyilván ő mesélt róla valakinek, ha ugyan nem mindenkinek. Különbön hogyan tudta volna meg mindenki. Mast most kezdte csak érteni, milyen hibát követett el, amikor azt hazudta, hogy vette. Ez teljesen ösztönös cselekedet volt, mert nem akart a raktárról beszélni, ahonnan tulajdonképpen szerezte, s a hadseregben eltöltött két év után Mast nagyon is jól tudta, hogy nem egy ember szívesen beköpné a dolgot, egyszerűen csak azért, mert a pisztoly nem az ő birtokában van. Ezért hazudott, és a hazugság meggyőzőnek bizonyult. A raktárban, úgy látszik, tökéletesen elfeledtek arról, hogy egy pisztoly hiányzik. A hazugság sikere azonban új problémákat vetett fel, s Mast pisztolyát valójában szabad prédává tette; aki megszerezte, magáénak mondhatta.

Mast az adott körülmények ellenére a pisztolyt a magáénak tekintette, sőt bármiféle más körülmény ellenére is annak tekintette volna. Miután a támadás napján valami különös módon nála maradt, s azóta is öt napon át mindig magánál hordta, gondját viselte, valami olyan érzés lett úrrá rajta, amit azon a vasárnapon, amikor tudta, hogy vissza kell adnia, még egyáltalán nem érzett. Most már csupán egy lépés választotta el attól, hogy maga is elhiggye, vette a pisztolyt, csak egy logikusnak látszó lépés hiányzott ahhoz, hogy az egész mesét megtörtént ténynek tekintse. Ha nagyon megerőltette emlékezőtehetségét, még akár az arcára is emlékezett annak a 8. tábori tüzérségi úteghez tartozó katonának, aki a pisztolyt eladta neki. Így, érdekes módon, a pisztoly tényleg azzá vált, aminek mindenki hitte. Mast pedig ezen az alapon kész volt arra, hogy megvédje. Megvédje minden fenyegető veszedelemmel szemben.

Az árajálatok húsz és hatvan dollár között mozogtak, a hetven dollárt, amit O'Brien az első nap hevében ígért neki, sohasem érték el. O'Brien ezúttal nem vett részt az árverésben, mert az egyik bunkerban hetven dollárját szinte teljesen elvesztette egy pókerjátszmán. A póker volt úgyszólván az egyetlen szórakozási lehetőség, ami még számukra megmaradt, s miután pénzüket itt alig használhatták egyébre, akinek csak volt, játszott; a felettesükként szereplő fiatal hadnagy pedig képtelen volt ennek gátat vetni. Valahányszor aztán valaki nagyobb összeget nyert, rendszerint Masthoz fordult, és felajánlotta a pisztolyért. Mast természetesen valamennyi ajánlatot visszautasított.

Ami a két lopási kísérletet illeti, Mastnak szerencséje volt, hogy mindkettőt idejében meg tudta hiúsítani. Egy alkalommal, amikor Mast úgy aludt, hogy töltényövét a táskában lévő pisztollyal együtt hevenyészett párnaként a feje alá tette, nyugtalan álmából a szüntelen szélben egyszerre arra ébredt, hogy az övet a pisztollyal együtt valaki lopva kihúzza feje alól. Utánkapott, megragadta, és egyetlen rántással visszaszerezte pisztolyát. Amikor azonban felállt, hogy körülnézzen, a holdfény nélküli sötétségben már csak egy görnyedt futással mene-

külső alak hátát látta, a süvöltő szélben még a léptek dobogása sem hallatszott. Ezután úgy határozott, hogy az övvel a derekán alszik. Miután azonban két nappal később valaki, akinek menekülés közben szintén csak a hátát láthatta, éjszaka, míg aludt, megpróbálta kihúzni táskájából, a pisztolyt derékszíjára erősítette, s ezt begombolt inge alatt viselte, erre cipzárás tábori zubonyát vette fel, amire kívül a töltényöv következett. Ez meglehetősen kényelmetlenné tette az alvást, de miután az alvás Makapuuban így is, úgy is kényelmetlen volt, nem sokat törődött vele. Ha már pisztolya volt, mindenáron meg is akarta tartani.

Érdekes lett volna elgondolkozni azon, miért kívánta meg egyszerre mindenki azt a bizonyos pisztolyt, s Mast gondolkozott is ezen egy keveset. Természetesen, mindki mindenki szeretett volna pisztolyt szerezni, most azonban érezte, hogy ezenfelül még valami más is van a dologban. Egészében azonban nagyon elfoglalt volt; egész nap dolgozott, éjszaka aludni próbált, és azon volt, hogy megőrizze pisztolyát, úgyhogy alig maradt ideje bármiről is komolyan elgondolkozni.

Természetesen nagy része volt a dologban annak a ténynek, hogy a pisztoly szabad volt, és senki felszereléséhez sem tartozott. A gépfegyveres szakasz valamennyi tagja szintén viselt pisztolyt, nekik azonban joguk volt erre, és ezért senki sem kísérelte meg ellopni tőlük. Ez céltalan lett is volna, hiszen valamennyi sorszámmal volt ellátva. Mast azonban vette az övét (Vette? Igenis! Vette. Határozottan vette.), nem elismervényt írt alá érte, ennek folytán nem volt számon tartva, és ezért ha valaki megszerezte volna, meg is tarthat'a volna magának.

És mégis, e fontos pont ellenére is, volt itt valami, amit Mast nem tudott teljesen felfogni. Mindenki szinte megőrülni látszott a pisztolyért. Mindezt sem megérteni, sem megmagyarázni nem tudta.

Mast csak azt az érzést ismerte, amit a pisztoly neki adott, s ez mindenért megvigasztalta. Amikor két takaróba és ponyvába csavarva feküdt, miközben a sziklás talaj bordáit és lágycákát bökdöste, s a szél fejét és füleit korbácsolta, vagy amikor vállig zsibbadt karral a makacs szögesdrót kifeszítésének soha véget nem érő műveletét végezte, egyetlen vigasza a pisztoly volt. Neki ez jelentette az üdvösséget. Egy nap pedig ez fogja megmenteni. Az a személyes biztonságérzet, amit kölcsönzött neki, mérhetetlen volt. Az egész jelenetet maga elé tudta képzelni: Sebesülten, elhagyatva fekszik, puskáját elvesztette, jártányi ereje sincs már, győztesen hajol föléje egy japán őrnagy, kezében kivont karddal, készen arra, hogy kettéhasítsa; és ekkor csak a pisztoly mentheti meg. A világ eresztékeiben recseg ugyan, de ha meg tudja tartani pisztolyát, megmaradhat számára a menekülésnek az a lehetősége, amit ez a szép kis kékesen csillogó, golyókkal töltött acélszerkezet tartogat neki, s minden veszély elől megmenekülhet.

III.

Az első nyílt eltulajdonítási kísérletet, amely lényegesen különbözött az éjszakai lopási kísérletektől, ugyanaz a nagy darab, komor,

esetlen O'Brien nevű ír követte el, aki a teherautóban meg akarta vásárolni Masttól a pisztolyt. Körülbelül egy héttel a támadás után, egy éjszaka történt, amikor mindketten őrségen voltak. A minden percben várható invázió okozta feszültség ekkor még nem hagyott alább.

Természetesen az volt a parancs, hogy minden bunkerban — vagy „lyukban”, ahogyan általában nevezték őket — egy embernek mindig ébren kell lennie, és szemfájdító erőfeszítéssel nézni a hegyfok alatt sötétlő tengerre, s figyelni, feltűnnek-e a partra szállni készülő japán csapatok, amelyeknek nyomuk sem volt. Tekintettel azonban az állás helyzetére és arra, hogy a sziget belseje felől sebezhető volt, a fenti óvintézkedéseken kívül még úgynevezett sétáló őrszemeket is rendeltek az előretolt állások közelébe.

Ezen a bizonyos éjszakán Mast és a másik lyukhoz tartozó O'Brien, akinek területe szomszédos volt az övével, sétájuk során több ízben összalálokoztak, s egy ideig beszélgettek a vadul nyangalászó jeges szélben. Az egyik ilyen találkozás alkalmával történt, hogy egyszerre mindkettőjüknek úgy rémlett, mintha a süvöltő szélben valami zajt hallottak volna, s az úgy hangzott, mintha egy lezuhanó kődarab hangja volna.

— Mi volt ez? — suttogta Mast. — Hallottad te is?

— Igen — sügta vissza O'Brien. — Igen, hallottam.

Mindketten lelapultak, egy ideig hallgatóztak, de semmit sem hallottak. Holdfény nem volt, s a vaksötétben semmit sem lehetett látni, de azért mindketten tudták, mi van előttük. A csupasz szikla, amelyen álltak, még vagy tíz yardnyira terjedt, azután egy kerítés következett, ez egy vékony földréteggel és ritkás fűvel borított területet határolt el, mely egy fehér gyáros tulajdonát képezte, de egy szorgalmas, csendes japán ember bérelte, aki marhalegelőnek használta. A kerítésen túl balra, a szikla meredeken emelkedett felfelé, majd egy alacsonyabb hegytetőbe ment át, jobbra pedig a mező szelíd lejtéssel egészen az országútig húzódott.

— Úgy hangzott, mintha éppen innen jönne — suttogta Mast, miközben a szél szinte elsodorta szavait, és az emelkedő szikla felé mutatott.

— Igen — válaszolta O'Brien, nem valami bátorító hangon. — Egészen biztosan innen jött.

Egy ideig még hallgatóztak.

— Nem tudom — felelte O'Brien. — Mit gondolsz, mit kellene tennünk?

Mast meglepődött. A nagy, kemény O'Brien, akit annyiszor látott hősies ökölvívó küzdelmekben részt venni, egyszerre őt kérdezi, mit kellene tenni. Ez érthetően hízelt neki. — Azt hiszem, nem mehetünk el innen, hogy ki ne vizsgáljuk a dolgot — suttogta elszántan, és elővette pisztolyát. — Te nem gondolod? — tette hozzá.

— De így gondolom — mondta O'Brien minden különösebb lelkesedés nélkül. — De hogy csináljuk?

Mast nyugodtan hátrahúzta pisztolyának závarját, s a tárból egy töltényt csúsztatott a csöbe. Ezzel a pisztolyt lövésre kész állapotba helyezte.

— Vigyázz ezzel a vacakkal, Mast — súgta O'Brien idegesen.

— Vigyázok — ígérte meg Mast, mintegy óvatosságra intve saját magát. Az állásokban senkinek sem volt szabad csőre töltött fegyvert viselnie, a töltények csak a tárból lehettek. Mast most akarata ellenére valahogy bűnösnek érezte magát, mintha valami rosszat követett volna el azzal, hogy a töltényt a csöbe továbbította. — Lehet, hogy csak egy tehen — fűzte hozzá.

— Nem lehet — pusmogta O'Brien. — Egy héttel ezelőtt mind az öt tehenet elvitték innen.

— Akkor én most egy kis terepszemlét tartok — mondta Mast keményen, de egyszerre ugyanazt a kellemetlen, bizonytalan idegességet érezte, mint a támadás napján, hátizmai ismét rángatózni kezdtek. Ezt azonban nem akarta O'Brien tudtára adni. — Fedezz innen a puskával. Van a csövében golyó?

— Nincs.

— Akkor tegyél bele egyet. De az istenért, légy óvatos. Az isten szerelmére, belém ne lőj.

Amint arcuk a sűrű sötétségben alig néhány hüvelyknyire volt egymástól, Mast az O'Brien arcán látható nyilvánvaló idegesség ellenére is egy hirtelen felvillanó, nagyon halvány, ravasz fényt tudott az ír halványzöld szemében felfedezni.

— Tudod mit — suttogta O'Brien —, add ide a pisztolyodat, hagyj engem előre menni és körülnézni, s te fedezz engem a puskával.

A pisztolyért érzett aggodalom önkéntelenül és automatikusan járta át Mast egész lényét. — Nem — mondta gyorsan. — Nem tehetem. Én akarok előremenni.

— De én sokkal nagyobb vagyok nálad. És erősebb is.

— Az semmit sem jelent, amíg megvan a pisztolyom. No, rajta, fedezzél. Csak belém ne lőj, az istenért. Lehet, hogy hosszabb ideig távol leszek, így, ha nem hallasz engem, ne aggódj, ne lőj és . . .

— Ne félj, öreg haver — válaszolt súgva O'Brien. — Itt leszek ezen a helyen, a hátad mögött, és minden bajtól megvédelek.

Mast egyszerre melegséget érzett társa iránt, s amikor előre kúszott, egész bátornak érezte magát, habár kissé ideges is volt; hallotta, amint a Springfield závarja halkán visszacsapódik, és töltény csúszik a csöbe.

Valójában semmit sem talált. Amikor a kerítésnél minden pillanatban azt várta, hogy rálőjenek, felállt, hogy átmásszon, Mast az kívánta, bárcsak kölcsön adta volna O'Briennek a pisztolyt, és hagyta volna őt előremenni. Vagy öt percig kúszott a gyepen, arcát fűszálak verdesték, orrába fűmag hatolt, ruhája pedig átnedvesedett a harmattól. Semmit sem látott, és semmit sem hallott. Végül felállt, s először óvatosan, azután nyíltan, egészen fölegyenesedve visszament a kerítéshez, kissé neveltségesebben érezte magát, de közben mégis félt, hátha O'Brien rá talál löni.

— Én vagyok! — szólt rekedt suttogással. — Ne lőj, az isten áldjon meg.

— Gyere — szólította O'Brien halkán.

Ez volt Mast első tapasztalata az ellenséggel vívott küzdelemben, ha ugyan ezt annak lehet nevezni, s úgy érezte, nagyon jól megállta helyét. Még ha ki is sült, hogy nincs semmiféle ellenség a közelben. Meleg baráti érzés öntötte el O'Brien iránt, akivel együtt élte át ezt a kalandot.

— No, találtál valamit? — kérdezte O'Brien, amikor visszaért hozzá. Kezében puskájával, még mindig a földön kuporgott.

— Semmit — mondta Mast normális hangon.

O'Brien kivette a puskacsőből a golyót és fölállt. Nevetett, még mindig kicsit idegesen, és súlyos kezével Mast hátára csapott. — Nem szégyellem kimondani, egész ideges lettem.

— Én is — mosolygott Mast melegen.

— Az efféle pisztoly nagyszerű dolog ilyen esetben — mondta O'Brien irigyen.

— Az igaz. — Mast kivette belőle a tölténytárat, s aztán tenyerébe csúsztatta a csőben lévő golyót. Ez mindig ügyetlen, piszmozgó művelet.

— Várj, segíték — ajánlkozott O'Brien. — Tartom, amíg te visszarakod a golyót a tárba.

— Rendben van — mosolygott Mast, és átadta a pisztolyt. Ekkor történt. Mikor a töltény visszahelyezése után Mast felpillantott s kinyújtotta kezét, észrevette, hogy O'Brien két lépéssel odébb húzódott, s a pisztolyt övébe dugta.

— Ejnye, mit csinálsz, gyere ide — tiltakozott Mast. — Hagyd abba a hülyéskedést — és a pisztoly után nyúlt. O'Brien még néhány lépéssel távolabb ment, s azután szemtelenül vigyorogva megállt.

— Most nálam van — mondta. — Meg is akarom tartani. Ugyan mit tehetsz most ez ellen?

— De ilyesmit mégsem tehetsz: — kiáltotta Mast. Már a család és becstelenség pusztja ténye is mélyen és őszintén megbotránkozott. Néhány pillanattal ezelőtt még igazi bajtársak voltak, együtt osztották meg a veszélyt. Még mindig nem tudta elhinni, hogy O'Brien tényleg ilyet tehessen. Bizonyára tréfál. — Ezt igazán nem teheted meg — erősítette.

— Miért ne? — vigyorgott O'Brien önelégülten. — Már megtettem, vagy nem? Mit tehetsz most? Nem veheted el tőlem. Ezt te magad is tudod. Te nem tudsz megverni, engem, Mast — ismét vigyorgott. — No, nézzük, mit tehetsz most?

— Szólhatok Pender őrmesternek — felelte Mast, s ugyanakkor haragudott magára, amiért ezt mondta, de a tehetetlen düh, minden mérgek legrosszabbika, egészen hatalmába kerítette.

O'Brien továbbra is csak vigyorgott: — Miért szólhatnál? Azért, mert elvettem tőled egy pisztolyt, amire nincs is jogod? Ez a pisztoly nincs a listán, ezt te is tudod. Azt mondod, vetted. Tehát: a pisztolyt valaki ellopta a hadseregtől. Legfeljebb az történe, hogy Pender mind a kettőnkől elvonná. — O'Brien még egyszer elégedetten elvigyorodott, és a pisztolyt még mélyebbre az övébe tolt. — Különböztetek, ne légy olyan balek, és ne köpj be. Mert akkor kiverem belőled a lelket. Azt pedig nem szeretném megtenni.

Mast gyökeret verve állt, minden erkölcsi norma megrendült benne. Nemcsak azért, mert társa ilyen alávaló módon rászedte, hanem azért is, mert ez közvetlenül azután történt, hogy előzőleg bajtársiasan, közösen szálltak szembe a veszéllyel, amely különben komoly is lehetett volna. Mindez hihetetlen volt. Egyenesen érthetetlen. És a tetejében még veréssel fenyegeti. Mert az a tény, hogy semmi esélye sincs, hogy a verekedésből győztesként kerüljön ki O'Briennel szemben. A tehetetlen düh lángja egészen elborította Mastot.

— Lehet, hogy megverhetsz. Lehet, hogy meg is teszed. De végül is nem fogod megtartani a pisztolyt, arról biztosíthatlak. Az enyém! Én vettem. És vissza akarom kapni.

— Ugyan hagyj ezt, Mast. Ezt te sem gondold komolyan. Inkább add ide a táskát és a töltényeket. A pisztoly nélkül úgysem érsz velük semmit.

— Sohasem kapod meg tőlem őket. Vedd el, ha akarod. De előbb elhajtom őket a sziklán túlra. — A gondolatra, hogy pisztolyát elvesztette, elvették tőle, s ezzel megmenekülésének lehetősége is odalett. Mast gyomrában valami mérhetetlen üresség keletkezett, és rosszsullét környékezte. — Az összes hazug, csaló, hitvány gazember közül te vagy a legaljasabb, O'Brien. Te viszed el valamennyiök közül a pálmát! — Ezek a szavak azonban hiábavalóak vagy még annál is rosszabbak voltak. Ugyan mit is érnek ilyenkor a szavak?

O'Brien nyilván ugyanezt érezte, mert továbbra is Mast képébe vigyorgott. — Nevezd, aminek akarsz. Add ide a golyókat és a táskát!

— Nem adom.

O'Brien vállat vont. — Rendben van. Akkor majd szerzek máshol. Fő, hogy nálam van, ami a legfontosabb, a pisztoly... Nézd, Mast. Megpróbálok veled értelmesen beszélni. Próbáld te is értelmes lenni. Jó? — O'Brien kifeszítette vállát, vigyorgott, megsimogatta újonnan szerzett pisztolyát, és igyekezett megértetni magát. — Neked nincs szükséged erre a pisztolyra, Mast. Minek neked ez a pisztoly? Te egyszerű őrzető vagy a harmadik szakasz harmadik rajában. Én azonban első számú felderítő vagyok a szakaszomnál. Tudod te, mit jelent ez? Mindig én vagyok az első pasi, akárhová megyünk, én meg a társam, a másik felderítő. Nekem kell minden bokorba elsőnek bebújni, minden pillanatban belém lőhetnek. És mi lesz, ha elfognak? Hallotál már azokról a samuráj kardokról, amit a japán tisztek viselnek? Tudod te, mit csinálnak a foglyokkal? Kettéhasítják őket a kardjukkal. Én felderítő vagyok. Nekem *szükségem van* erre a pisztolyra. Egy nap talán éppen ez mentheti meg az életemet. Valóban, egyszer még tényleg az életemet mentheti meg. *engem* menthet meg. — O'Brien kis szünetet tartott, várva, hogy izgalma alábbhagyjon egy kissé. — Tudod te, mit jelenthet ez egy felderítőnek? — Újra szünetet tartott — Neked pedig, aki csak egyszerű gyalogos vagy, méghozzá iskolázott is, ugyan miért lenne fontos? Te még akár valahol a parancsnokságon is dolgozhatnál mint hivatalnok. Ez lehetséges. Miért ne dolgozhatnál a parancsnokságon? Minek hát neked ez a pisztoly? — Abbahagyta a beszédet, kezével erőteljesen a csípőjére csapott, mintha ezzel akarná alátámasztani érveit.

Mast dühös, elkéseredett megdöbbenéssel hallgatta. O'Brien komolyan azt gondolja, hogy joga van az ő pisztolyára. Hogy joga volt elvenni tőle. O'Brien meggyőzte saját magát, hogy álcázatlan tolvajlása erkölcsileg jogos. És nemcsak azt hiszi, hogy jogos, amit tett, hanem még becsületesnek is képzei magát. Dühének hevében Mast azt kívánta, bárcsak elég erős volna, hogy megverhesse és visszavehesse tőle a pisztolyt. Erre azonban semmi kilátása sem volt.

— Nézd, Mast, szeretnék becsületesen eljárni veled szemben — mondta O'Brien. — Igazán szeretnék. Az ördögbe is, tíz dollárt adnék érte, ha nem vesztettem volna el pókerem majdnem az egész pénzemet. Most legyél jó fiú, és add ide a golyókat meg a táskát.

— Sohasem kapod meg őket. — Mast agyán hirtelen egy ötlet villant át, ravasz ötlet. Egy alkalommal moziban látott ilyesmit. Igaz, hogy nem tudja megverni O'Brient, de ez nem jelenti azt, hogy nem tud túljárni az eszén. Úgy téve, mint aki belenyugodott a vereségbe, hátralépett s megfordult, hogy felvegye puskáját, amely O'Briené mellett hevert a földön. — Ha megpróbálok elvenni tőlem őket, isten bizony keresztüllőlek. — Míg beszélt, lehajolt, jobb kezével felvette puskáját, baljával pedig egy nagyobb meglazult kódarabot emelt fel, amelyet rejtegetve a combjához szorított. Azután lehangoltan elindult visszafelé.

— Ne félj — vigyorgott O'Brien fölényesen. — Golyókat mindig tudok szerezni hozzá. — Ő is a puskájáért ment. — Meg ne próbálj bármit is tenni, annyit mondok. Nem szeretnék elagyabugyálni. Ami pedig azt illeti, hogy belém-lősz — folytatta képmutatóan —, én magam sohasem gondolnék arra, hogy rálőjek egy pasasra, aki az én hazám oldalán harcol a háborúban. — Vigyorgva, testi fölényének tudatában, arra fordult, ahol puskája feküdt. Most háttal állt Mastnak.

Ez volt az a pillanat, amire Mast várt. Gyorsan felemelte karját és a nehéz követ O'Brien feje fölött áthajította a kerítésen, majd lövésre készen, bal kezével is megragadta puskáját. A kódarab nagy robajjal gurult lefelé a sziklás lejtőn, hangja még a süvöltő szél ellenére is jól hallható volt. O'Brien, lekapva puskáját, előreugrott.

— Mi volt ez? — suttogetta.

— Te is hallottad? — súgta Mast. Csendesesen egy lépéssel előrébb húzódott, majd kissé előrehajolva, jobb kezével O'Brien jobb karja alá nyúlt, amely a lövésre kész puskát tartotta. Kirántotta pisztolyát O'Brien övéből, aztán gyorsan visszahúzódott.

O'Brien megfordult, és hüledezve nézett Mastra.

— Egy lépést se! — sziszegte Mast. — Mert szétverem vele a koponyádat. Ez olyan biztos, mint a halál. — Azután, mintegy válaszul a ki nem mondott kérdésre, hozzátette. — Én voltam az. Én dobtam át a követ a fejed fölé.

O'Brien lassan arra fordította nagy, nehéz fejét, amerre a szikladarab legurult a lejtőn, azután arcát újra visszafordítva, halványzöld szemével Mastra meredt. — Te piszok disznó! — mondta nekivadultan. Egy pillanatig úgy tetszett, hogy ledobja puskáját és nekiront. — Te piszok disznó, aljas, hazug csalo! — Az ütésre készen felemelt pisztoly Mast kezében azonban éppen elég volt arra, hogy bárkit távol tartson magától.

— Gyere ide — gúnyolódott Mast, akibe O'Brien habozása egyszerre önbizalmat öntött. — Gyere ide, O'Brien. Akarod a pisztolyomat? Megkapod. Egyenesen a pofádba. — Előbbi dühe újra felforrnt benne, úgyhogy egy pillanatil azt kívánta, bárcsak O'Brien tényleg nekiron-tana, hogy a pisztollyal fejbe vágghassa.

O'Brien lustán felegyenesedett, puskájának tusát a sziklás földre támasztotta, azután könnyedén a csőre támaszkodott; igyekezett nem-törődömnek mutatkozni, ez azonban egyáltalán nem sikerült neki. — Agyafúrt fickó vagy — ez volt minden, amit mondott. — Átkozottul agyafúrt fickó. — A veszteség feletti bosszúságát azonban nem sikerült teljesen eltitkolnia. Úgy érezte, a rövid ideig, míg a pisztoly nála, az övében volt, s megnyugtató biztonságérzetet kölcsönzött neki, a tulaj-donává vált, s ezt most Mast elragadta tőle.

— Nálad mindenesetre agyafúrtabb vagyok — jegyezte meg Mast, akinek már arra is volt bátorsága, hogy vigyorogjon. — Ez min-denképpen tény. Most pedig eredj az őrhelyedre, a dolgod után, és ne gyere közel az enyémhez. Tolvaj!

— Eredj a pokolba, ügyes fiú — szolt O'Brien megvető mosollyal. — És vigyázz magadra, ügyes fiú, annyit mondok neked.

— Vigyázni is fogok — kiáltotta Mast. — Rád különösen fogok vigyázni.

Csupán attól a lélektani ténytől is boldogan, hogy újra magáénak mondhatja, de ugyanakkor még lángolva a dühtől, és minden erkölcsi normát meggalázottnak érezve, valahányszor arra gondolt, hogy O'Brien megpróbálta elvenni tőle, Mast néhány pillanatil szeretettel simogatta és vizsgálta a pisztolyt, s közben érezte, mint tér vissza bele vigasz-talón a megmenekülés lehetőségének az az érzése, ami pisztoly nélkül nem lehet meg az emberben, annak tudata, hogy meg van mentve. Ré-mület szállta meg, ha arra gondolt, milyen közel állt ahhoz, hogy tényleg elveszítse. Néhányszor ide-oda tologatta a kakast úgy, ahogy a hadseregben tanulta, hogy meggyőződjön, nincs-e elfelejtett golyó a csőben, azután betolta a töltényektől súlyos tárat a pisztoly agyába, majd néhányszor megemelgette, mintha a súlyát akarná lemérni.

Istenemre, de gyönyörű! Ezután Mast egy utógondolattól vezérelve, elővette zsebéből egyetlen zsebkendőjét, amellyel fegyvereit szokta töröl-getni, s erőteljesen végigdörzsölte vele a pisztoly egész felületét. Minden szennyeződést el akart távolítani róla, ami O'Brien zsiros, izzadt kezétől származhatott.

Mast talán először ismerte fel igazán, mennyire óvatosnak kell lennie, ha nem akarja elveszíteni. A hét vagy nyolc vásárlási ajánlat, a két éjszakai lopáskísérlet igazán előkészíthették volna arra, amit ma éjjel O'Briennel élt át. Nagy hiba volt, hogy erre nem készült fel kel-lőképpen. De mátol kezdve óvatosabb lesz. A pisztolyt nemcsak hogy egy pillanatil sem szabad szem elől tévesztenie, de kezéből sem szabad kiengednie. Elszántan, öntudatosan, Mast visszatette táskájába, és rá-zárta a fedőlapot. Vállára vetette puskáját, s miközben tovább járkált őrhelyén, magában többször elismételte önmagának tett ígérletét.

Varga Zoltán fordítása

Nyári pillanattörések

Burány Nándor

Nyár: por, meleg.

*Keményhúsú szőke lány.
Nadrágban villával
A silókombájn után.*

*Forró augusztus
A dubrovniki Excelsior-strandon.*

*Az akolban,
Unatkozó tehének legyeskednek.*

*Nyár: nadrág, villa.
Néhány letett talicska.*

*A birtok előtt félbehagyott
Befejezetlen út.*

*

*Régi napszemüvegem
egy tanyai gyereknek*

*Nyagda bicskám vissza
az acatolóknak*

*Bosztány földek fölé
ijesztőnek a kalapom*

*Traktor-vájta kátyúk
pocsolya-tükrre
Ellenem esküdve is
kezem teszik a szívükre*

•

Kiszáradt, csonka barackfa.
Nyakában szürke rongydarab.

Szavaimban is kutya:
félelek, hogy megharap.

Láncnak nehéz az okosság,
villámhárítónak gyöngye a kezem.

Egy este mégis
hiába tettem a szívemre.
Igaz, vert, de idegen ütemre.

Kiszáradt barackfára
mosolyog a tavaszi nap.

•

A kémény is árnyékot vet a tetőn,
röptükben a galambok is.

Üresen maradt tanyák
egetverő öröme

Túl kicsi a szívemnek
kevés a világ

Félig felvert házfalak
az áztató esőben

(Milyen banális:)
Magam vagyok a furcsa vád.
Nevetve hallgatom
öreg nádtetők
csorgó panaszáit.

•

Esti csordából kivált
kapunyitásra váró tehén

Jegyzőztást váró kisdíák

Susogni vágyó
szeletkiváló jegenyék
Nem elég.

A káromkodás is kevés.
A hit, a tudat? Az őszinteség?
Kevés. És nevetséges
a merészséged, az ideálad.
Bátorságod is csak gyávaóságod
méri.

S mit ér, hogy tette kész
a kar s az ész?

s mit, hogy nyugodtan
mindenről beszámolhatsz,
hogy nem félsz, majd füllönfognak?
Mit ér, hogy nem elégszel meg a felelettel?
Nem mindegy:
villa, kalapács vagy toll
van a kezében?

* * * * *

*Beszakadt kanális-híd
Rozsdás hátú szalmakazlak
Bozótos esztendőik tüskés gallyai
Bújócskáznak a gyerekek a sarkon*

Közéjük álljak

*Nagy vagyok már
Higgyék hogy legbátrabb is
Merészen nekifogok humni*

Közéjük állok

*Egy hang
Mit akarsz hisz
Önmagad se látod*

*Nehéz de
Merészségnek kevés bevallani
Önmagammal bújócskázok*

Közöttük állok.

Első bál

Fehér Ferenc

Ajánlás: Az „Iszony” szerzőjének.

*Öltöztetik. Ráhull ruhája habja.
Csoszognak körötte, mint halottnál.
Estikék hajóján szállna, s csak ott áll...
Oldalán a porkoláb — az anyja.
Az óra üt. Lobban a lámpa hamva.
A kopogó járdákon vacog már.
Áldozatra érlett lilomszál,
s szép fejét engedelmesen lehajtja.
Borszag. Máglyafüst. Egy dob fölpereg.
Halált reá! sziszegik vén szemek,
s elborzad: ott egy kos fej megremeg;
nem veszi le róla hüllő, híg szemét,
csak jön, jön, kinyúl, és se szó se beszéd,
derekára ejti szőrös, nagy kezét...*

Vasárnapdélután

Fehér Ferenc

*Magányos parki út. Árnyékkal villóz.
Opál füst. Levél-gyöngyök. Tenyészet.
Korhadt pad. Két bácsika beszélget.
Most botjukra ejtve le álluk, titkos
hunyorral összenéznek: egy ringlós-
mellű zsenge lányon legelészget
értő szemük. Kakukk... Az egészet
újrakezdeni? Opál füst. Csend. Titkok.
A kuncogó jelenés ellibeg.
Villózó út. Csendjét ki érti meg?
A fák nem sírnak senkinek,
csak meginganak, mint az istenek,
s lombjuk földre szórják le téveteg,
melyből felnyúló vágyuk vétetett.*

Tanítónő

Fehér Ferenc

*Cseléd csak, nem számít hálára sem,
nem is emlékeznek majd nevére.
Népe itatósán szippan föl vére. S bére:
harisnya, melyen fölszaladt a szem...
Vasárnak. Harmonikázó járdák.
Pingált falak, ó nyoszolya nyírka.
Asztalán regény, halomnyi írka.
Póznák hegyén az öszvégi hárfák.
Postára ballag egy-egy levéllel;
ahová vágyott, tán már nem ér el,
arcán megfészkel mégis egy mosoly...
Átfut minden út a végtelenbe,
s Apáczait sejtí válla terhe,
amint a táblához zarándokol...*

Téli halál

Varga Zoltán

A mikor az eröművész nehézkesen nyögve föltápáskodott a havas járdáról, első gondolata az volt, hogy visszamegy a kocsmába, ahonnan kidobták, és szétút az ott lévők között, pozdorjává zúz mindent, s megmutatja a hitvány társaságnak, hogy ő nem akárki, vele nem lehet csak úgy egyszerűen elbánni. Kidobták, kidobták, kidobták — visszhangzott alkoholtól átítatott agyában az elszenvedett vereség megaláztatásának mérge. — Vele bántak el így? Vele, az egykori súlyemelő bajnokkal, a későbbi világhírű eröművésszel, akinek mutaványait valaha ezek lesték visszafojtott lélegzettel, csodálkozástól tágra meredt szemmel, jutalmazták kitörő tapsviharral; vele, akiért egykori híres cirkuszok versengtek, hogy velük kössön szerződést? Most pedig ez a bamba, málészájú népség nem akarta elhinni mindazt, amit magáról mesélt, kötekédtek, gúnyolódtak vele, felingerelték. Nem akarták elhinni, hogy bejárta a nagyvilágot, Párizsban is járt, Londonban. Rómában, New Yorkban, meg mindenütt. Kétkedni mertek a szavában. Ezek, akik semmit sem láttak a világból, némelyikük talán nem is járt a város határán túl. Fülében még ott csengetek az egyik tejfeles szájú siheder szavai: „Nem voltál te eröművész soha, öreg. Álmodtad te azt. Mese az egész.” Szentelenül vigyorgott hozzá, kacsintott és oldalba bökte társát. Látszott rajtuk, hogy szándékosan fel akarják dühíteni, ki akarják hozni a sodrából, s amikor rendre akarta tanítani őket, az egész kocsmá összefogott ellene, gáncsot vetettek neki, és kilökték az ajtón. Csakhogy ő nem mondta még ki az utolsó szót, ezt nem hagyhatja megtorolatlanul, visszamegy és ...

Néhány másodpercig szédülten és ingatagon állt a ritkán hulló hópelyheket sodró jeles északi szélben. Ez kissé lehűtötte harci kedvét, valamennyire elfújta indulatait, melyeket egy ideig még mesterségesen igyekezett életben tartani magában, hogy legyen bátorsága szembe szállni a túlerővel. Azután úgy gondolta, elég, ha egy követ vág az ajtóhoz és bezúzza az üvegtáblát, körül is nézett, de nem volt éppen kódarab a közelben, erre legyintett, ernyedten, szomorúan. Minek?

Lassan megindult. Az idült alkoholisták viszonylag biztonságos, rutinos tántorgásával haladt. Amikor kikerült a széles fénynyalázból, mely a kocsmá üvegajtaján át vetődött ki az utcára, s belefúrta magát a vaksötétbe, igyekezett a fal mellett maradni, amely biztonságot nyújtott, készen arra, hogy bármikor meg lehessen kapaszkodni benne, vagy neki lehessen támaszkodni. A járda csúszós volt, vigyáznia kellett, a talaj minduntalan ki akart csúszni a lába alól. Háta mögött egyre inkább elhalkult a kocsmá ricsaja, a hangos borízű beszélgetés fozslányai, az időnként nekikeseredő óbégatás, a nyekergő harmonika hangja. Az utcán a szél vonítása volt az úr, amely a fák csupasz ágai között süvített. A havazás erősödött. Az előbb még csak ritkán szállingózva hullott, csak itt-ott érte egy-egy hópely az arcát, gyengén simogatva, most azonban már egyre sűrűbben estek a pelyhek, a szél által hajtva, keményen, szürösen a képébe vágódtak, meg hátul a nyakába estek, kellemetlenül csiklandozták, majd utóbb elolvadva, jeles patakként végigfolytak a hátán. Kesztyűtlen keze meggémberedett a hidegtől, a napvilágnál bizonyára kékespiros színben játszana.

... Holnap előkeresi a régi, elsárgult újságlapokat, amelyeken róla írnak, meg a fényképeket, és elviszi őket a kocsmába. Az érmeit is elviszi, melyeket még mint súlyemelő bajnok nyert fiatalkorában. Bebizonyítja, hogy igaz, amit mondott, hogy követ törtek kalapáccsal a fején, kavicsokat zúzott szét az öklével, vastag láncokat tépett, vasrudakat hajlított. Akkor szóljanak valamit, ha tudnak, akkor jártassák a szájukat. Majd akkor meglátják, milyen ember volt ő valaha, ki volt ő tulajdonképpen. Bár meg sem érdemlik, hogy megtudják. Nem érdemlik meg, hogy szóba álljon, foglalkozzon velük, arra sem érdemesek, hogy gondoljon rájuk. Minek is mesél nekik? Minek is törődik velük? A koszosok. Mit bánja ő, mit gondolnak róla. Úgyis tudja magáról, kicsoda, úgyis tudja. Legjobb egyszerűen nevetni rajtuk. Haha, nevetni, persze, nevetni...

Mikor a sarokra ért, és a fal biztonságot nyújtó folytonossága megszűnt, egyszerre úgy érezte, súlyos feladat előtt áll, talányra mered, nem tudja, merre menjen. Bár itt egy utcai lámpa égett, amelynek fénye különössé, kísértetiesé, nem e világból valóvá tette a kavargó hópelyhek képét, melyeknek tánca néha sajátos, még ki sem alakuló és máris szertefoszló képeket látszott formálni, ez nem sokat segíthetett rajta. A sűrű hófüggöny miatt úgyszólván semmit sem lehetett látni. Az, hogy nem tudja az utat, nem izgatta túlságosan, az ilyesmi nem volt újdonság számára, máskor is történt már vele hasonló eset. A bosszúság, amelylyel a tényállást tudomásul vette, ismerős volt előtte.

Néhány percig tanácstalanul állt, ormóttan, elnehezült, zsákszerűen elformátlanodott alakja imbolygott a lámpafényben. Szitkozódva, tekin-

getett jobbra-balra, szeretett volna kérdezősködni, de egy árva lélek sem mutatkozott az utcán, aztán váratlanul tudni vélte, merre kell mennie, sőt csodálkozott előbbi bizonytalanságán. Az irány, amerre elindult, a lehető legtermészetesebbnek látszott. Most meglehetősen gyorsan járt, a hátszél segítette, vitte, toltta magával, minden hópehely lökött, taszított rajta egy parányit, a hóáradat sodorta, mintha hullámozó folyó árja volna, amellyel ha akarna sem tudna szembefordulni. Hazaviszi a szél meg a hó. Haza, haza...

Az áthatolhatatlan sötétségben semmit sem látott, ösztönének láthatatlanul tapogató csápjaira volt utalva. Az egyetlen, amiről ezekben a percekben tudomást vett, a hideg szél volt, mely átfújtt vékony, szakadozott öltözetén, melyet jóformán csak a likacsaiban felhalmozódott ragadós szenny tartott össze, s egészen átítatta, valósággal birtokba vette testét. Semmi egyebet nem kívánt, mint minél előbb felmelegedni.

Otthon, így, ahogy van, ruhástól fog végigdőlni az ágyon, cipőstől, piszkosan. Nem vetkőzik le. Minek? Így szokta ezt ő, mindenestől hanyatt veti magát az ágyon, öt perc múlva már alszik is. Ha az asszonynak nem tetszik, tegyen róla. Ha pisizzenni mer, akkor kuss! Vén szipirttyó. Otthon ő azt tesz, amit akar, különben szedheti a sátorfáját és mehet. Nem is igazi felesége, akkor rúgja ki, amikor akarja. Okos ember volt ő mindig, nem nőszült meg soha. Világjáró ember volt, hol ide ment, hol oda, egyszer itt kötött szerződést, máskor ott, nem is ért rá ilyesmire. Az volt ám az élet, haha, micsoda élet! Még ha ott a kocsmában nem is hiszik el neki. Vagy talán csak úgy tettek, mintha nem hinnék, hogy bosszantsák. Bánja is ő, mit hisznek, mit nem. Tegyenek, amit akarnak.

A talaj váratlanul, orvul, minden bejelentés nélkül tűnt el a lába alól, valami mélységbe bukkott, melyről már és közben tudta, csak árok lehet. Szája és füle tele lett hóval, puhasága csökkentette az ütés erejét.

Mikor megmozdult, hogy valahogy kilkecmeregjen az árokból, váratlanul éles fájdalom hasított a bokájába, és arra kényszerítette, hogy néhány percig mozdulatlan maradjon. Várta, hogy elüljön a lüktető fájdalom, de az egy újabb mozdulatra ismét és az előbbinél sokkal nagyobb erővel jelentkezett. Ismerős, ijesztően ismerős volt ez a fájdalom, egyszer már érezte, amikor hét-nyolc évvel ezelőtt lábára ejtette a súlyt, és összezúzta lábfejét. Pontosan ilyen fájdalom volt, pontosan ilyen...

Néhány kísérlet után úgy találta, nem képes egyedül kikászolódni az árokból. Most szinte teljesen józannak érezte magát, a szél kizavarta agyából a mámort, s így semmi sem akadályozta abban, hogy a maga valóságában fogja fel a helyzetet. Egészen világos volt előtte, mit jelent hófúvásban az árokban feküdni. Hátára fordult, felült, és rekedten segítségért kezdett kiáltozni, a süket éjszakából azonban semmi válasz nem érkezett, az utca továbbra is teljesen kihalt volt, a jajongó szél nem engedte messze eljutni hangját, a számtalan kavargó hópehely pedig megfojtotta, szétszórta, mintegy felaprította kiáltását, elvette hangjának erejét. A házak némák és sötétek voltak körülötte, lakóik

valahol az álom legfenekén lehettek. A szabályos időközökben megismélt kiáltások szüneteiben azonban, amikor pattanásig feszült figyelemmel várazkodott, néha mégis emberi hangokat vélt hallani, de ezek nem erősödtek és nem kerültek közelebb hozzá. Maga is rájött, hogy mindez csak képzelődés, érzékeinek csalóka játéka. Az egyedüllét, a tehetetlen magárahagyatottság dermesztő érzése egyre inkább karmaiba ragadta, néha percekre úgy rémlett, hogy körülötte nincsenek is házak, valami kietlen, ember nem járta vidékre vetődött, ahol semmi sincs, csak hó és szél. Egész testében reszketett, szíve hevesen dobogott, valósággal dörömbölt belülről a mellkasán, s közben nem tudta, mindez a félelem vagy a hideg miatt van-e így. Az egész valóját átítató terület hatására egy gyermekkori élmény kelt életre benne: Talán tizenkét éves lehetett, mikor egyszer egymagában a folyóparton járt, ha jól emlékszik, szép kora tavaszi délután volt. A vízállás igen magas volt, a szennyes-zavaros hullámok mindenfélét sodortak magukkal, fadarabokat, ágakat, tuskókat, kisebb-nagyobb gerendákat — valahol talán árvíz lehetett. A part közelében egy gerenda feküdt a vízben, ez nem úszott a többivel, egyik végével valahogy beékelődött, megakadt a part egy kiugró részében. Rámászott, óvatosan ment rajta, ki, egészen a vízbe mélyen benyúló végére — próbára akarta tenni bátorságát. A víz erősen ringatta a gerendát, s ő váratlanul lecsúszott róla. Úszni nem tudott, kétségbeesetten kapaszkodott a gerendába, amely azonban az esés pillanatában erősebben elmozdult, s az ár magával ragadta. A víz jéghideg volt, ugyanolyan hideg, mint most a hó meg a szél, ő pedig segítségért kiáltozott, ugyanúgy, mint most. Akkor sem volt senki a közelben. Nem emlékszik, mennyi ideig és milyen messzire vitte magával az ár sodrától elragadott gerenda, neki azonban örökkévalóságnak rémlett, míg végül is egyik vége egy vízből kimeredő cölöpbe ütődött, úgyhogy a gerenda megfordult rövidebb tengelye körül a víz színén, s az a vége, amelybe kapaszkodott, váratlanul a part közelébe került, és ő egyszerre szilárd talajt érzett a lába alatt. Ez az élmény olyan elevenséggel támadt fel benne, hogy szinte a maga fizikai valóságában élte át újra. Úgy érezte, most is szegény, védtelen, segítségre szoruló gyermek, akit csak a véletlen menthet meg.

Ennek ellenére igyekezett összeszedni magát, világosan látta, hogy nem számíthat segítségre, bárhogy is, ki kell másznia az árokból, azután majdcsak hazavánszorog valahogy. Megpróbált ültében csúszni, kezével és épen maradt lábával tolta magát előre lassan az árok havas fenekén, törött lábát óvatosan tette mindig odébb, fogai közben csikorogtak a fájdalomtól, szeméből minduntalan kibugygyantak a könnyek, halkán nyögdecselt. Úgy sejtette, hogy előtte néhány méternyire az árokparton egy fának kell lennie — ha elérné és megkapaszkodhatna benne, segítségével kivonszolhatná magát az árokból.

Keze közben véletlenül a kabátzsebéhez ért, és valami lapos, négy-szögletes tárgyat tapintott ki. Váratlan öröm járta át, úgy üdvözölt a kis lapos, pálínkával töltött üveget, mintha az volna a segítség, amelyre vár. Az ám, az üveg, melyet mindjárt az elején, kocsmába érkezése után töltetett meg, hogy hazavigye, legyen az asszonyoknak is, mert ő is szereti, hiába álszenteskedik, éppúgy iszik, mint ő. Iszákos, vén lotyó . . .

No, mindegy. Az a fő, hogy itt az üveg, az életmentő kis üveg, melytől új erőre kap, és nem érzi úgy a fájdalmat. Hogy is feledkezhetett el róla? Összeszedi ő magát mindjárt, nem adja fel egykönnyen a harcot. Csak átmelegedjen egy kissé.

Gémberedett, érzéketlenné vált kezével lecsavarta a valamikori orvosságosüveg fedelét, és egy hajtásra majd a felét kiitta. A testében szétáradó szesz hazug melege azonban megfosztotta attól a képességétől, hogy reálisan mérje fel helyzetét, és letorkolta előbb még harcra kész életöszönét, a hazatérés megszűnt kívánatos és hön óhajtott valami lenni a szemében, teljesen fölöslegesnek és értelmetlennek látszott, sőt a gondolat egyenesen undorítótnak tűnt fel neki. Mint a nyers erő embereitől általában, távol állt tőle minden finnyásság, mégis, otthonának agyába feltóduló képe most mérhetetlen utálattal töltötte el. Miért is térjen vissza abba a koszos, bűzös szobába, a nyirkos, dohos falak, rozoga, mállott festésű bútorok közé, miért nézze a szutykos zsinóron lógó ernyőtlen, gyenge fényű villanyégőt, amely még most is magán viseli a tavalyi legyek nyomait, és feküdjön a szennyes, füledt, nyekergő matracú ágyba? Miért pillantsa meg másnap ébredés után elsőnek a falon lévő térképszerű penészfoltokat? Megúnta ő ezt, megcsömörlött mindentől. Az egész házat utálja, a háziasszonyával együtt, aki fent lakik az utcai lakásban, folyton a virágoskertjét gondolja, a virágait félti, meg a macskáját dédelgeti, egy ronda kövér kandúrt. Egyszer elmenőben hallotta a megjegyzését, hogy ő így meg úgy rezeges, más-kor meg naplopónak nevezte. Csak jártassa a száját, egyszer még agyonüti a macskáját, és összetapossa a virágait. A másik lakót is utálja, Szincszakot, a borbélyt, ezt a kis mitugrasz, fontoskodó alakot, aki azt hiszi, csakis ő tud valamit. Legjobban azonban a feleségét utálja, a lompos, szurtos ruháját, a bamba, vizenyős tekintetű, táskás szemét, hiányos, sárga fogait, ragadós, mosatlan haját. Ezekben a pillanatokban egyenesen képtelen volt felfogni, hogy is tudott ilyen nővel egy fedél alatt élni: mérhetetlen igazságtalanságnak érezte, hogy vele kell élnie. Pedig micsoda ember volt ő, micsoda női voltak! És hol nem járt, mit nem élt át! Most pedig itt van a havas árokparton, elhagyottan, kitaszítottan, tehetetlenül, egyedül...

Teljesen hatalmába kerítette az önmaga iránt érzett szánalom. Ez abból eredt, hogy mostani és valamikori sajátmaga közt vont párhuzamot. Sírni kezdett, csukló, bőfögő, részeg zokogással siratta magát, a könnyek végigfolytak borotvátlan arcán, a szél odafagyasztotta őket a bőréhez. Kivülről nézte magát, bukott tragikus hősnek tűnt fel a saját szemében, igazságtalanul megalázott, kicsúfolt, sárba tiport embernek, akit kidobtak, kitaszítottak a hideg éjszakába. Most nem érezte magát erősnek, egyáltalán nem, inkább gyengének, segítségre szorulónak. Babusgató szavak, simogató, meleg női kezek után vágott. — Ó, Dolores, ha láthatnál ezekben a percekben! És milyen jó, hogy nem lát-hatsz! — Kiitta a maradék pálinkát az üvegből, és hátrahanyatlott a hóba.

Most a hátán feküdt, arcára, mellére, hasára sűrűn záporoztak a hópelyhek, egészen beborították már, időnként gépies mozdulattal lesöpörte arcáról a havat. Nem fázott már, érzékei nem közvetítették

többé agyának teljes intenzitással a külvilágot, még tudta, hol van, de helyzetének nem tulajdonított már különösebb fontosságot, még furcsának sem találta. Természetesnek tetszett neki, hogy itt van, és lassan belepi a hó, amely többé nem volt hideg, nem is látszott valódi hónak, inkább mérhetetlen mennyiségű puha fehér tollpíhének; mindez szinte megnyugtatólag hatott, mintha így volna jó, csakis így, és nem is történhetne másként. Valahogy megszabadult a küzdelem kényszerétől, attól a parancsoló szükségszerűségtől, hogy élete megmentéséért harcoljon. Tudata — ha ugyan még annak volt nevezhető — nem kényszerült többé arra, hogy egy meghatározott és halaszthatatlan feladattal foglalkozzon, hanem korlátaitól megszabadultan, akadálytalanul futkározhatott a múlt élményeivel benépesült tájakon:

... Volt egy kis osztrák lány, bécsi volt, ha jól emlékszik, apróka, könnyű, mint a pehely, az volt a helyes benne, hogy olyan csöpp volt, egészen elveszett alatta. Fehér bőre volt, annyira fehér, hogy mindig félt a napra menni, rögtön tele lett szeplővel. Kötéltáncosnő volt, könnyedén mozgott a kötélén, egyik kezében mindig tarka napernyőt tartott. Csendes lány volt, alig merete kinyitni a száját, folyton lesütötte a szemét, mintha szégyellné magát. Affektált persze. Tőle mindig félt egy kicsit, félt dörgő hangjától, haragjától, váratlanul fellobbanó dühétől. Mindig mulattatta a félenksége, szeretett néha haragot tettetni, váratlanul ráijeszteni. Csak unalmas volt, folyton azt szerette volna, ha dédelgetik. Hogy is hívták? Nem jut eszébe a neve. A legtöbbször nem jut eszébe a neve. Elza? Á, dehogya. Elza másik volt, igaz, hogy annak is fehér volt a bőre, de vörös haja volt, festett haja. Múlovarnő volt, és egyébként is magasabb. Magas és karcsú, le-föl ugrált a nyeregből, állva is lovagolt, fekvő meg arccal hátrafelé. Izmos, formás combjai voltak, szép hosszú fehér combjai. Egy gazdag svéd ügyvéd lánya volt. Ő legalábbis így mesélte, családja állítólag kitagadta. Lehet, hogy volt is valami igaz ebben a mesében, mert Elzára időnként rájött a boldodóra. Ilyenkor ledobta magát az ágyra, a párnát harapta, és elátkozta az életét. Ilyenkor mindig kiment és magára hagyta, később konyakot hozott neki, ettől megvigasztalódott. Szegény Elza. Egy este törölni kellett a számát a műorból: felakasztotta magát. Különös, reggel még semmi sem látszott rajta, sőt egész délelőtt jókedvű volt. Mi baja lehetett, mindene megvolt! Furcsák ezek a nők, a fene érti őket. Pedig neki sok volt, értett hozzájuk. Értett hozzájuk, és mégsem értette őket. Érdekes, mi? Igaz, nem is igyekezett nagyon megérteni őket, nem szerette ő sohasem a nyavalygást meg a hosszú dumákat. Nem volt ilyesmire szüksége soha, jöttek anélkül is, egyik a másik után. Hehe, mennyi nője volt! Azoknak ott a kocsmában együttvéve sem volt annyi. És milyenek! Olyanokat azok még csak nem is láttak, nem is szagoltak ... Volt aztán egy kis zsidó nő, alighanem Csehszlovákiából származott. Talajtornász volt, olyan, mintha gumiból volna, mintha nem lett volna hátgerince vagy egyáltalán csontjai. Úgy összekeverte magát, hogy az ember nem tudta, melyik része hová tartozik. Ha székre állítottak egy poharat, álltából hátrahajolt, megfogta a fogával, és úgy itta ki. Ha fellépett, mindig csillogó, fényes trikót viselt. Folyton nevetett, állandóan röttyörészett, mintha csiklandoznák, akár volt rá oka, akár nem. Csak a

számai alatt volt komoly. Rómában ismerkedett meg velem, egy ideig egy cirkusznál dolgozott. Jobb lapockáján egy kis szívalakú barna anyajegy volt. Ezt most egészen tisztán látta maga előtt, még arra is emlékezett, milyen volt, amikor az ujjáival megtapogatta: egészen kicsit kidomborodott, alig észrevehetően emelkedett a bőrfelület fölé. A férje zsonglór volt, karikákat forgatott a kezén, lábán, nyakán, labdázott három labdával is egyszerre, meg hasonló dolgokat művelt. Miatta két hónapot ült: kirobbant az ügy a feleségével, és a bolond, felelősségre akarta vonni. Ilyen tökfejút! Hát nem látta, hogy fasírozott húst csinálhatna belőle? Nem ütötte meg nagyon, igazán nem, csak egész kicsit sózott oda neki, éppen csak hogy észre térítse; mégis rövidebb időre kórházi ápolásra szorult. A feleségének később megbocsátott. Mulatságos pali volt, azt hitte, kivételes, rendkívüli eset volt, ami történt. Egy csöppet sem ismerte a feleségét. Hehe, hogy az miket mesélt magáról! Kár, hogy a felét elrohogta, és nem lehetett rendesen megérteni. Különben is nehezen értették egymás szavát, németül nyögdécselve, azért mégis egyszerűen mulattak. Volt egy kis hawaii táncosnő is egy időben. Kicsit molett volt, ha fellepett, mindig fehér margarétát viselt a hajában, folyton a farát riszálta, akkor is, ha nem táncolt; megszokta, ebből élt... Sok volt, ki tudja hány, egy részüket egészen elfelejtette már, ha akarná sem jutnának eszébe...

... Egyedül Dolorest nem felejt el. Teljesen maga elé tudja idézni, mintha látná, különösen, ha iszik. Főleg akkor. Sőt ilyenkor néha akaratlanul is megjelenik neki. Valahogy előlép a múltból, testet ölt, mintha kísértet lenne. Azért is iszik, hogy lássa, hallja a hangját. Ó, Dolores! Micsoda nő volt! Spanyol nő. Légtornász volt, trapézművész. Tulajdonképpen nem is hívták Doloresnak, csak a plakáton, az igazi neve Mária volt, de hát Mária akármilyen nemzetiségű lehet, és ha már spanyol valaki... Különben ő a magánéletben is mindig csak Doloresnak szólította, a lány is ezt a nevet szerette jobban. Micsoda nő volt! Sima barna bőrű, kemény húsú. Isteni nő! Pontosan emlékszik mindenére, az arcára is. Igen, az arcára: nagy, fekete szeme volt, kissé túl sűrű szemöldöke, enyhén duzzadt ajka, szép fehér fogai. A többiek arcára nem emlékszik, úgyszólván egyáltalán nem. Tudja, milyen volt a nyakuk, a hátuk, a mellük, a combjuk, de az arcukra alig emlékszik. Talán nem is volt arcuk. Csak Doloresnak volt. Bizonyára azért, mert szerette. Még csak nem is szégyellte, hogy szereti, még mások előtt sem. A többi nem szerette, azok őt szerették. Hogy miért szerette annyira, nem tudja. Talán mert lelke volt? Lelke. Nem érti egészen, mit jelent ez, de így volt. Lelke volt. Csak Doloresnak volt. Hogy tudott repülni egyik trapézzal a másikkal, hogy tudott repülni! A lelke vitte. Az adott szárnyakat neki. Különös lelke volt, néha nem tudta megérteni. A munkáját szerette mindennél jobban. Még nála is jobban. Egyébként ma sem tudja, hogy Dolores valóban szerette-e. Csak azt tudja, hogy folyton *drága medvé*nek becézte. Ez néha kedvesen, néha fölényesen hangzott. Semmi esetre sem szeretete ügy, mint a munkáját. Minden gondja az volt. Ünnepeket, nagy trapézművész volt, mégsem volt soha meglepődve magával, néha viharzó tapsorkán után sírógörcsöt kapott valami jelentéktelen mozdulat miatt, ami szerinte esetlen volt, pedig azt más

sohasem vette észre. Bizonyára nem is volt semmi észrevenni való, csak képzelődött. Ő sohasem tudta ezt megérteni, ilyenkor csak simogatta, becézgette, olyan gyengéden, mint addig még soha senkit, és hagyta, hogy kisírja magát a vállán. Mindig valami új mutatványon túrta a fejét, sokszor képes volt értékes szerződéseket elszalasztani, hogy valami új számot tanulhasson be. Folyton valami újat, eddig még nem látottat akart. A taps nem tudta meggyőzni, hogy jó volt. Egyszer az mondta: „Értsd meg, én tulajdonképpen önmagamnak játszom, magamnak lépek fel. Az a fontos, hogy *én* legyek megelégedve magammal. A siker meg a pénz másodrendű. Ezt különben te úgysem érted.” Ezt ő valóban nem érti, nem tudja, mit jelenthet. Igaz, ő is örült, ha elért valamit, de ő azt szerette, ha csodálták, és az elragadtatástól tátva felejtették a szájukat. Szerette, ha megbámulják az izmait, az erejét, és hüledezve, nem tudják felfogni, hogy is lehet képes valaki ilyesmire. Ő ezt szerette: a figyelem központjában lenni. Hiába azonban sohasem erőltette volna meg magát. De hogy mit jelentsen az „önmagának játszani”, azt sohasem tudta felfogni. Egyszer meg is kérte Dolores, magyarázza meg neki, de ő csak nevetett, vállat vont, és annyit mondott: „Ez túl magas neked, öregem, tulságosan a földön jársz hozzá.” Ilyen furcsa válaszokat tudott adni, csak úgy félvállról. Másoktól nem is túrt volna el ilyesmit, de Doloresnak sok mindent meg tudott bocsátani, olyasmit is, amit másnak esze ágában sem lett volna elnézni. Azt is, hogy időnként megcsalja. A két év folyamán, amíg együtt élt vele, ez többször is megtörtént. Egyszer egy olasz szemfényvesztővel csalta meg, és utána nyíltan, bátran a szemébe mondta, semmi jelét sem mutatta a félelemnek; ezt rajta kívül egyetlen nő sem merte volna vele megtenni, és ő még csak nem is foglalkozott komolyan a gondolattal, hogy megüsse. Szinte nem is érti, miért, de ez valahogy képtelenségnek tűnt fel a szemében. Csak mély szomorúságot érzett, megvert kutyának érezte magát, megalázottnak, de ebben a megaláztatásban is volt valami érthetetlen furcsa gyönyör, amit csakis Doloresszel lehetett átélni. Vele nem lehetett úgy bánni, mint a többiekkel, vele szemben nem lehetett kegyetlen parancsoló zsarnok. Neki lelke volt, ő mindenben más volt. Róla nem is lehet úgy beszélni, mint ahogy a többiről szokott a kocsmában. Azokról sokat beszélt, mindent elmondott róluk, még azt is, milyenek voltak az ágyban. Doloresról nem lehetett így beszélni, még csak a nevét sem említette soha előttük, pedig az összesek közül a legtöbbit rá gondolt, csakis rá akart gondolni, a többi csak úgy véletlenül jutott eszébe. Ilyen furcsa, érthetetlen nő volt Dolores. De ő éppen ezt szerette benne. Ez volt a lelke. A lelke, amely repülni akart...

Mindig nagyon féltette, ha fenn volt a trapézon. A többieket sohasem féltette, egyiket sem. Tudta, ha végük, hát végük, majd jön helyükbe más. De ha Doloresnak vége, akkor őt senki sem pótolja. És vége is lett. A lelke ölte meg.

Dolores ötlete volt, hogy együtt lépjenek fel. Általában minden az ő ötlete volt, amit csináltak, minden. Arra, hogy neki magának valaha valami ötlete lett volna, nem emlékszik. Dolores eszelte ki a nagy mutatványt. Egy hosszú rudat csináltatott, amelynek végére keresztben egy kisebb rúd volt erősítve, azon pedig egy trapéz lógott. Ezen torná-

szott. Az egész tákolmányt neki kellett tartania. A lány időnként átvette magát a másik trapézra, amely a mennyezetről lógott le. A mutatvány legveszélyesebb része az volt, amikor a lány visszaugrott, ilyenkor minden az ő vasizmaira épült. A rúdnak nem volt szabad megrezdülnie a kezében, mikor Dolores súlya hirtelen ránehezedik. Gyűlölte ezt a mutatványt, mindig alig várta, hogy vége legyen, utána mindig szakadt róla az izzadság. Nem az erőlködéstől, hanem az izgalomtól. Soha addig nem érezte, hogy idegei vannak. Folyton kérte, hagyják már abba, vegyék le a műsorról, de Doloresszel nem lehetett beszélni. Rögeszméjévé vált ez a mutatvány. Néha úgy érezte, a lánynak csak azért van rá szüksége, mert rajta kívül senki mással nem tudja megszínálni. Csak nevetett rajta: „Ne félj! Ez a mi nagy számunk, drága medvéim. Én bízom benned. Nem érzed, milyen nagyszerű ez?” Ő nem érezte, csak félt, nagyon félt. Aztán bekövetkezett, amitől rettegett. A lány keze nem érte el a trapézt, csak ujjá hegyével érintette, aztán tovább repült. Nem emlékszik, elmozdult-e akkor, megrezdült-e kezében a rúd, vagy esetleg kicsit távolabb állt-e a kellesténél. Csak a sikolyára emlékszik. Néhány napig még élt a kórházban, de nem tért magához. Fején valami vas szorító volt. Koponyaalapi törést szenvedett. Így mondta az orvos.

Ezután mind többet ivott, mindig kisebb cirkuszokhoz szerződött. Akkoriban történt, hogy lábára ejtette a súlyt. És csúszott, mindig lejjebb és lejjebb.

A sötét, havas utca végleg eltűnt, s bár ő továbbra is fekvő helyzetben maradt, a táj állandóan változott körülötte. Először magas házak vették körül, rengeteg fényes ablakszem világított, úgy tetszett neki, egy nagyvárosban fekszik az úttesten, körülötte autók száguldoztak, reflektoruk fénye minduntalan a szemébe világított, minden percben úgy rémlett, eltapossák, a gumiabroncsok surrogva húztak el a füle mellett, de az utolsó pillanatban, ha csak haszálynira is, mindig elkerülték, végül egy autó mégis keresztülgázolt rajta, utána a többi is követte példáját; egymás után mentek át rajta, anélkül, hogy neki valami baja történt volna. Ezen különben egyáltalán nem csodálkozott, ilyesmi máskor is történt vele; egyik legnagyobb mutatványa volt, amikor a cirkusz porondján feküdt, és hagyta, hogy egy kis könnyű autó keresztülmegyen a testén; megfeszített acélizmai minden roncsolástól megóvták. Azután eltűnt a város, helyette valami bárban vagy éjjeli mulatóban találta magát, itt egy csoport mezítelen nő táncolt, feje egynek sem volt, egyikük jobb lapockáján kis szívalakú anyajegyvet látott; később az egész mulató kicsire zsugorodott össze, úgyhogy az egész elfért egy söröskancsóban, amely tele volt sörrel, az apró fej nélküli alakok a sörben uszkáltak. Megragadta, és egy hajtásra kiitta az egészet. Ekkor már trópusi táj vette körül, szélben lengedező levelű pálmákkal, liánokkal gazdagon benőtt fákkal, különös, soha nem látott tarka tollú madarak röppentek ágról ágra, majmokat is látott a fákon ugrálni, úgy tornásztak, mint a légtornászok. Érezte, Doloresnek is itt kell lennie valahol; nyomban utána meg is pillantott egy karcsú, légies alakot, csillogó trikóban, lobogó fekete hajjal fára szökkenni, de mindig szem elől tévesztette, hol eltűnt, hol újra megjelent, az arcát azonban sehogy

sem tudta meglátni, végül már feléje kiáltott erős hangján, kétségbeesetten; ekkor végre feléje fordította arcát, de az csúf, vigyorgó majomarc volt, szemtelen fintorokat vágott, érthetetlen majomnyelven csúfolódó szavakat kiáltott feléje, míg végül a „felesége” düledt szemű, bambán bámuló arca lett belőle. Hirtelen az olasz szemfényvesztő magas, szikár, kopaszodó, szürös tekintetű alakja jelent meg, frakkot viselt, mint általában mindig, amikor fellépett, varázspálcájának egyetlen suhintásával eltüntette az egész tájat, pálmástól, erdőstől, mindentől, majd egy zsebkendőt vett elő, egyik sarkára csomót kötött, bábót csinált belőle, amely azonban megelevenedett, fokozatosan valószínűs élő kislányalakká vált, a húga volt, nyolcéves korában. Különös. Hosszú éveken át nem gondolt a húgára, szinte teljesen elfeledkezett arról, hogy valaha is létezett, de most ott állt előtte, a szülei házának udvarán, a kerek kút mellett, szájában szalmaszál volt, szappanbuborékokat fúj. Mindig nagyon szeretett buborékokat fújni, legkedvesebb szórakozása volt. Egymás után szálltak fel a szebbnél szebb buborékok, az egyik különösen nagy volt, s röptében még növekedett, egyre nagyobb lett, egyre nagyobb, tarka szivárványszíneiből lassan egy kép bontakozott ki, a cirkuszporond képe, aztán már ő maga is a porondon feküdt, a fűrészpör majdnem egészen belepte. A porondon éppen a fókák száma ment, két kövér, fényes, barna testű fóka labdázott itt, óriási tarka gumilabdát ütögettek az orrukkal, szépen adogatva egymásnak, ügyelve, hogy le ne essen, de aztán mégis leejtették, a labda gurulni kezdett feléje. Amint közeledett, észrevette, hogy már nem is labda, hanem egy bukfencező emberi alak, amely később felállt, és úgy futott feléje. Apró, csupafej, karikalábú kis alak volt, bő fekete kabátot, csokornyakkendőt és keménykalapot viselt. Dudu volt, a törpe bohóc. Amikor a közelébe ért, megállt előtte. Csak nézett rá, de egy szót sem szólt.

Furcsa alak volt ez a Dudu mindig — emlékezett. — Az életben is bohóc volt, ebben különbözött társaitól, akik legtöbbször fásultak és unottak lettek, amikor kiléptek a porondról. Dudu ellenben folyton komédiázott, gúnyt űzött a saját törpeségéből. Volt egy különös szenvedélye: a színes krétákkal, amelyekkel festeni szokta magát, üres óráiban furcsa rajzokat készített, minden szabad percét erre fordította. Kék fákat, sárga eget, vörös vizet, meg néha különös torzképeket festett. Az egyedüli dolog volt, amit komolyan vett, és másoktól is megkövetelte, hogy komolyan vegyék. A rajzokat féltve őrizte, sokszor pedig arról beszélt, hogy abbahagyja a bohóckodást, és festő lesz. Egyszer pedig végképp érthetetlenül viselkedett, ez a jelenet sokszor eszébe jut. Hárman voltak együtt az öltözőben, Dudu, Dolores és ő. Dolores és ő beszélgettek, Dudu csak hallgatott és nézett, nagy kerek szemét meresztette a lányra, falta a tekintetével. Ezt ő nagyon mulatságosnak találta, és egy barackot nyomott a bohóc feire. — Kiesik a szemed, bikfic — mondta nevetve. Nem érti, mi történt akkor Duduval. Mintha megbolondult volna. Nekiesett és ütni kezdte, apró öklei zánorként szórták az ütéseket a gyomrára, mellére. Ő szinte meg sem érezte őket, ha izmait megfeszítette, ez olyan volt, mint valami védőpáncél. Meg sem kísérelte, hogy lerázza magáról a kis alakot, nevetve állta az ütéseket. A törpén dühroham vett erőt, egyre jobban nekivadult, végül

már rúgott és harapott, szája habzott. Mikor aztán két hatalmas kezével könnyedén lefogta, teste egyszerre elernyed, arca elkékült, úgy kellett felocsolni. Nem érti, mi a fene lehetett akkor vele. Most itt áll előtte és néz rá.

— Mondd, mi volt akkor veled? — fordult hozzá hirtelen.

A törpe gúnyosan felkacagott. Jobbra-balra hajladozott a nevetéstől.

— Hát még ezt sem érted? — kérdezte fuldokolva. — Mondd, mit értesz te akkor? Semmit sem értesz. Azt sem érted, mi az, ha valaki önmagának játszik, ha valakinek lelke van. Ugye, ezt sem érted?

— Ezt sem értem.

Dudu fitymálóan elhúzta száját, arca fölényesen megvető kifejezést öltött.

— Persze, hogy nem érted. Hogyan is érthetnél te ilyesmit. Ehhez neked is lelked kellene hogy legyen, de neked csak marhaerős izmaid voltak. *A fejed pedig másra sem volt jó, mint hogy követ törjenek rajta.*

Eszébe sem jutott megsértődni a bohóc pökhendi viselkedésétől. Még csak nem is csodálkozott rajta. Egyáltalán nem találta különösnek, hogy nem haragszik, pedig máskor sohasem túrt volna el ilyesmit. A törpe most valami különös fényben megvilágítva állt előtte, úgy látszott, mintha a lába el akarna válni a földtől.

— Mondd, Dudu — kérdezte tőle —, neked volt lelked?

A bohóc önérzetesen kihúzta magát, öklével a mellére csapott. Felépései során gyakran vette fel ezt a pózt, s ez mindig hihetetlenül komikusnak hatott, de itt most egyáltalán nem készítette nevetésre.

— Nekem volt — felelte büszkén. — Bár te úgysem tudod, mit jelent ez.

Az erőművész úgy érezte, valami végtelen szomorúság vesz rajta erőt.

— Te tudod, Dudu? — kérdezte.

— Persze, hogy tudom.

— Akkor magyarázd meg.

A törpe arcának megvető kifejezésébe most láthatólag gyűlölet is vegyült, mint aki élvezi fölényét, s mint valami győztes öklölvívó, örömet talál abban, hogy ellenfele tehetetlenül fekszik előtte.

— Semmit sem magyarázok! — mondta kegyetlenül elutasító hangon. — Magadtól kellett volna rájönnöd. Ha eddig nem jöttél rá, *most* már igazán fölösleges. — Néhány gúnyos torz fúrtort vágott, azután kissé megszelídülve hozzátette: — Inkább pihenj. Nyugodj békével.

Fejéről levette a keménykalapot, és az erőművész arcára borította. Sötét lett. Csend lett. Semmi lett.

A hó most aprón, porcukorszerűen, nagyon sűrűn hullott, a megszámlálhatatlan parányi jégkristály valami sziszegő-zizegő-susogó hangot hallatott. A fák, csupasz, sötétbe markoló ágai nyöszörögtek a szélben.

Mikrofabulák

Deák Ferenc

1. AZ APA

- Hé, öreg! Miért veri azt a kutyát!?
- Miért!? Hát elment... négy évvel ezelőtt...
- A háború kezdetén...?
- Négy éve már... de nem egyedül ment el...
- A háború kezdetén...
- A fiammal ment el... és most egyedül jött vissza, a gyalázatos!
- Ne sírjon, öreg, most ősz van...
- De egyedül jött, hol a fiam?
- A kutyának bundája van... el mer indulni.
- De hát hol van ő?! Hol a fiam? Négy esztendeje!
- Majd ha kitavasodik, bácsikám... akkor biztos megjön ő is.
- Ha virágzanak a fák...
- Igen, ha virágzanak a fák...
- Igaz, most én sem indulnék útnak.
- Hol lakik maga, bácsikám?
- Fönn a szőlőhegyen, egy présházban. Ott akad venyige is...
- Járnak föl tüzelőért innen a városból is sokan.
- És hogy jött át a folyón?!
- Hát nem látja, hogy befagyott?
- De hiszen akkor már nem ősz van, bácsikám!
- Tél!
- Már tél!

— És utána jön a tavasz...
 — Hogy néz ki onnan föntről a város?
 — A közepén van egy nagy fekete horpadás...
 — Nem szereti nézni?
 — Nem... Könnybe lábad a szemem... Az idő úgy telik a legjobban, ha az ember sír! Nem akarok sírni. Érti?!
 — De hisz csorognak a könnyei.
 — Nem, nem! Nem akarom, hogy teljen az idő.
 — De bácsikám, maga mégiscsak sír.
 — Akarom, hogy minél előbb tavasz legyen. Sirok!
 — Hé, öreg! A kutya fut át a jégen!
 — Megyek én is... Mert ha itt ér a tavasz, nem juthatok át, nincs egy csónak sem, és a hidat is fölrobbantották.

Miére a folyó közepére ért az öreg bácsi, kivirágoztak a fák, s gyönyörű tavasz lett... A háború utáni első szép tavasz... A jégnek híre-hamva sem volt...

2. MAGÁNY

A kicsi majd hogy észre sem vette, milyen súlyosan csapódott rá az autó ajtaja. Vidáman mosolygott ki a délutáni sétálókra, és nyugodt volt, valami titokzatos mélységből fakadó büszkeség árasztotta el, s ez az érzés tartotta jó ideig veszteg. Az autó mellé odakanyarodott még néhány csillogó nagy kocsi. S a gyerek már csak az elülső és hátsó ablakon nézhette a gyönyörű, érett fényben káprázó délutáni teret. Ahogy esteledett, az ő lelkére is valami kis árnyék osont, s a büszke alakoskodó kicsiből bánatos, durcás lurkó lett.

Fehér, forró kis homlokát az elülső ablakra hajtotta, s lassan végigjáratta tekintetét a szemben lévő katedrális nyúlánk boltívein. A nagy, piszkos, sárga építmény azonban sehogyan sem fogadta magába a gyermek könnyörgő tekintetét. Hidegen nyújtózott föl a rózsaszínű égbe. A gyerek tekintete azonban szakadatlanul ott motoszkált a boltívek félhomályában, s ni! onnan csillámló fehér galambok kanyarodtak elő, s a tér közepén trónoló hatalmas bronzszobor előrelendülő bal kezének görcsös ujjaira ültek. Az öreg bronzpolitikusnak azonban nincs szíve, üres a szobor, s a madárkák a városháza homlokzatán repdeső gipszangyalok dundi homlokára ereszkedtek.

A gyerek könnyei akkor eredtek meg, amikor a fehér, csillámló szárnyú galambok hirtelen megsokasodott raja odaszállt a vörös márványlapokkal kirakott térre, közvetlenül az autó elé. Három kislegény futkosott a fehér madárseregben, de a galambok épp csak hogy egy kicsit fölrebbentek, s utat engedtek a pajkos gyermeki kedvnek. A kicsi ott bent minden erejét latba vetette, de az ajtó oly súlyosan rázárult, hogy szinte egybeforrt az autó többi vasrészével. A kilincs szép játék volt már csupán, más haszna nem volt belőle. A három lurkó észrevette a kicsit ott benn az autóban, s odasomfordált hozzá, a kicsi ott belül még mindig sírt. Akkor az egyik valami viaszkrétát húzott elő zsebéből, s a csillogó ablakra fölírt egy szót. Talán nem is tudott semmi mást leírni, s talán a kocsiban ülő kicsi el is tudta volna

olvasni. De hiába: értelmetlen hanyatt vágódó jelek voltak azok az ő számára. Pedig ott kívül a kislegény azt írta föl egész olvashatóan, hogy: *gyere*.

Mikor a kicsi továbbra is csak vállát vonogatta, akkor azok ott kint beszélgetni kezdtek, s mindegyikük színes krétát húzott elő a zsebéből. Odaálltak egy-egy ablakhoz, és rajzolgatni kezdtek a tiszta, csillogó üvegre.

A kicsi arca földerült. Ezeket a kis színes rajzokat most már megértette...

Már csak a katedrális tornyán csillogott a hatalmas kereszt a késő délutáni napfény sugaraiban. A városra lassan puha homály feküdt. S ez a homály hamarosan megfosztotta a nagytemplomot is gyönyörű ékétől, s az aranykeresztből rozdsaszín, alig kivehető jel maradt csupán.

A gyerekek minden ablakot telis-tele rajzoltak, s a kicsi tapsikolva nézte végig újra meg újra a színes pálcika-figurák gyönyörű táncát... Az autó benépesedett e naiv, színes vonalsereggel. De az elvonuló nép semmit sem vett észre.

Már késő este volt, s a három lurkó lehajtott fővel távolodott a tarka ablakú autótól. A kicsi megint sírva fakadt. S ekkor a három gyermek felől egy finom, síkált szép piros kavics röpített át a légen. Olyan kavics volt ez, amilyet az ilyen botorkáló kislegények évekig őrizgetnek a zsebükben, mint valami talizmánt. S a gyönyörű kavics öklömnyi rést ütött a színes figurák között az üvegen.

Amikor az autó ajtaja éjfél tájt végre kinyílt, a nagytemplom órája mintha megbolondult volna: egyre vert... biztosan már harmincnál is többet kondult.

Az apa szörnyülködve nézte a telirajzolt ablaküvegeket. Azt gondolta, belülről kenték össze az üveget, s már a fenyítés gondolata motoszkált agyában, mikor az anya elhűlve látta, hogy a kicsinek se híre, se hamva. Csupán az elülső üvegen tátongott egy öklömnyi véres rés.

— Ki gondolta, hogy a mi gyermekünk ilyen kicsi? Hisz csak öklömnyi a rés.

3. A FIÚ ÉS A LÁNY

— Drágám, hova vezetsz? A létrának sehol sincs vége... Miért vezetsz állandóan fölfelé? — kérdezte a fiú.

— No, még egy kicsit, és megérkezünk... Vigyázz jobb karodra, le ne zuhanjon. Látod, alig tartja valami... — szólt a lány.

— Drágám, engedd, hogy visszamenjek, odalenn tavasz van, és virágoznak a fák, engedd, hogy visszamenjek... Hozok neked egy csokor virágot...

— Nem is tudod, milyen virágot szeretek... Különben is oda-lenn még nincs tavasz. Az dér ott lenn a fákon... Ne menj vissza, nem lesz erőd, sem időd utánam jönni.

— Mi ez, drágám? Nem látok... Káprázik a szemem.

— Nem látod? Egy kávéház...

— De drágám, hogy menjünk be? Nem látod, hogy csupa vérző seb vagyok, és te is halvány és rongyos vagy. Bal vállad összecsolva...

— De hisz nekünk jogunk van ide belépni... Mi azért jöttünk, mert hívtak bennünket...

— Nyiss be, neked megvan a jobb kezed...

— Nézd, oda ülünk a sarokba, biztos ott a helyünk...

— Hányas az asztal száma?

— Nem látom.

— Drágám, engedd, hogy megcsókoljam gyönyörű hajad... Húsz évig ápoltad, hogy erre az alkalomra szép legyen...

— De hisz itt nem találjuk a számunkat...

— Hol a meghívó?... Azon rajta van az asztalszám is. Itt azt írja, ha elkészünk a fogadásról, akkor az ezerkilencszázhatvanas asztalok szabadok.

— Uram és hölgyem! Bocsánatot kérek, hogy megzavarom önöket eszmecseréjükben, de: én vagyok a pincér, és közölhetem önökkel, hogy mivel már alaposan megkéstek... s különben sem valami szalonképes állapotban jelentek meg, kénytelen vagyok önökkel szemben erőszakot alkalmazni, és kidobni innen mindkettőjüket...

— De uram, ez csak jelmez!

— Igen, uram, ez csak jelmez!

— Ó, az más. Akkor, kérem, foglaljanak helyet bármelyik asztalnál... Amint látják, a kávéház üres.

— Köszönjük, köszönjük... De kérem, mit fogyasztottak itt legtöbbet az urak és a hölgyek? Szeretnénk a tradíciót folytatni...

— Mivel ez nem tartozik a történelemhez, elárulom: az urak vörös-bort, egy pisztollyal... a hölgyek vermutot arzénnal... Mellesleg: Én nem is vagyok pincér, ez csupán a mellékfoglalkozásom. Jobban mondván: kedvtelésemm. Mert, ugyebár, minden érdekesebb embernek van hobbyja. Mindenesetre ez nem tartozik a történelemhez, és biztosítom önöket a diszkrécióról. Ó, boldog fiatalok!

4. UNALOM

— Azt hiszem, megértesz! Nem hallgathatom tovább meséidet a halálról. Hát nincs ezen a világon okosabb dolog?! Értem azt, hogy tegnap, tegnapelőtt rossz hangulatban voltál. De kérlek, légy tekintettel az enyéimre is. Te vagy az egyetlen ember, akivel naponta elbeszélgetek, és íme, te is cserbenhagytál.

Az ember elhallgatott, aztán óvatosan célzott és meghúzta a ravaszt.

— Én viszont téged kérek könyörögve, hogy ne gyilkolj tovább. Akkor nyugodtan alhatsz, dajkameséimből kimaradnak a halottak... Végtére is minnek tartasz engem? Ötven esztendeje formálom újra meg újra ezt a buta viaszfigurát és öntöm tele üresen hagyott belsejét pezsgővel, hogy te belelőhess. Igazán nem értelek! Én már beleuntam a művészetembe! Valamikor nagy jövőt jósoltak nekem. Azt mondták, ilyen tehetség minden évszázadban csak egy születik — s

a szobrász törölgetni kezdte szemüvegét, aztán hanyag mozdulattal fölhajtott egy pohár konyakot.

Az öreg most gondosan megtisztította karabélyát, s a szögre akasztotta. A szobrász emelt hangon folytatta előbbi mondókáját:

— Értsd meg, hogy nekem nem elég a te barátságod... Végteére is szabad ember vagyok, s te nem gátolhatsz meg abban, hogy örökre eltávozzak...

— Valóban nem! Senki sem gátolhat meg téged elhatározásodban... S én e különös passziómnak véget vetek. Naponta kijársz a városba, emberekkel beszélgetsz, amikor visszatérsz vacsorára, újból és újból elmesélsz valami történetet, melyben mindenki meghal. Öregszel, barátom... Meséid szereplőinek öltözékét, hangulatát elfelejtjed aprólékosan leírni. Valamikor én abban nagyon élveztem, most viszont igyekszel mesédben gyorsan a tragédiáig jutni, és azon túl... Azt mondtad, hogy a halál az egyetlen bizonyosság, s szeretnél vele barátkozni... Hát kedves barátom, én ezt nem hiszem el. Hazudsz! Vén vagy és vaksi! Igaz, hogy örökké az voltál. Sohasem tudtad, mit csinálsz...

— Nem értelek. Sohasem értettelek. De meg vagyok győződve róla, hogy te vagy a legbolondabb ember, akit életemben ismertem. Sohasem akartam megmondani, kit ábrázol ez a viaszfigura, melynek sebeit nekem kell „gyógyítgatnom” reggeli és esti lövöldözésed után. Nekem kell bendőjét pezsgővel hűsíteni, hogy bugyogjon belőle, ha beelész. Nem tudom, kit utálsz annyira, hogy hasonmását naponta gyilkolod...

— Csak a tehetségtelen embereket utálok... Tessék, mehetsz, nyitva áll az ajtó előtted, senki sem tart vissza.

— Most kirúgysz, most, amikor már vénember vagyok, s képtelen, hogy valamit is fölmutassak az emberek előtt. Jellemző rád: ez a te barátságod...

— Sohasem mertél elindulni az életbe, mert tehetségtelen vagy... Ez a viaszszobor téged ábrázol... De szemed sincs, hogy fölismerd magad!

E beszélgetés reggel zajlott le. A szobrász este újból beszólt az öregúrnak, hogy a viaszfigura elkészítve várja...

Az öreg lassan beballagott a vadászterembe, leemelte karabélyát, megtöltötte és lőtt. Egymás után kétszer. S ni, a viaszfigura elvágódott, s görcsösen vonaglott pár percig.

Az öreg gondosan megtisztította puskáját, s fogai közt ezt morogta:

— Erre nem kellett volna várnod öven évig. De mit tegyünk, sohasem voltál szellemes, sem leleményes. — Erre fogta a pezsgősüveget, hogy pár korty italt öntsön a finom metszésű kristálypohárba, de nagy meglepetésére az üveg üres volt. Akkor almosolyodott, megcsóválta fejét s hozzátette:

— Úgy látszik, abban az utóbbiban tévedtem! Most az egyszer...

Plágium

Kopeczky László

A bíró az újságban nem találta a novellát.

— Középe táján... — motyogta az író.

— Tizenhatodik oldal, alul — utasította fölényes mosollyal a felperes nyergesmester.

— Ez itt?

Az író közelebb lépett. Megnézte. Bólintott.

— Elhagyatva, az a címe — oszlatta el a fennmaradó kétségeket a nyergesmester.

A bíró szája halkán mozgott. A novella ügyet most „elpillanatolta”, mert az Apró érdekességek hazánkból című rovat egyik cikke ragadta meg figyelmét. Intett a várakozóknak: — Mindjárt...

Farkas támadott meg két vukotiçi gazdát. Éppen a piacra igyekeztek, báránykát vezetve szíjvégen. A megtámadottak közül az egyik elfutott, a másik a közelben lévő szilvafára mászott. A farkas a bárányra vetette magát. Ebben a pillanatban lövés dördült, s a gazda holtan bukott le a fáról.

Ötvenezer dinárért vett magának feleséget — csábította a következő cím, de felülkerekedett benne a hivatalbéli lelkiismeret. Gépíronője elé tolta a lapot:

— Olvassa!

Lilike a vajaskifli maradékot piciny fiókjába csúsztatta. Rákönyökölt az újságra. Megköszörülte torkát:

— ... Elhagyatva...

Halkan peregték a szók krémes puha szájáról. Láthatatlan púder-szemcsék táncoltak orra körül. A nyergesmester elégedetten bökte oldalba első számú tanúját, a kövér jegyszedőnőt.

A bíró fél fülére könyökölt, és azon gondolkozott, ki lőhetne le a fára mászó atyafit. — Egy első világháborúból idetévedt golyó — ez volna a leegyszerűsített bírósági eljárás. Vádlott: Az Emberiség. Tárgyalás — elnapolva. Az író hangja riasztotta fel.

— Attitűd, nem átütöd.

Lilike sértődötten vont a vállát, és beolvasott a könyöke alá.

— ... szeretsz szeretlek akkor szökjünk meg jó de mit szól majd atyám válassz ő vagy én veled a világ végére és mégis ...

Lélegzetet sem vett. Mintha selyem pántlikák kötötték volna a szóhoz a szót. Az író úgy kapkodta a fülét az elzúgó szavak után, mintha ezer őszi muslinca közt lámpaholdas éjen keresne egy igazit, amely másképp zümmög, mint a többi.

A nyergesmester kabátját hátulról meghúzta második tanúja, a leszerelt tűzoltó, civilben jegyüzér.

— Nem mondtad, hogy ilyen hosszú lesz! — Majd kísérőjéhez, a piros kabátos, tornacipős hölgyhöz fordult: — Várni kell — súgta.

Az írónak is volna egy tanúja. Olivér, a költő. De, úgy látszik, elaludt.

„Apa — biztatta még tegnap is —, ne állj össze ezekkel vitatkozni. Vágj a pofájukba, és kész. Biztosan ott leszek, ha mondom. Most hazamegyek, szétszedem a vekkert, aztán villámtempóban összedobom. Reggelre csörgési rohamai lesznek. Mi az, hogy csörgési! Még a kávémat is megfőzi!”

Lilike elhallgatott. Felkapta a fejét. Ijedten nézett az íróra.

— Jaj! Mi lesz?

Az író egyik lábáról a másikra nehezedett.

— Nem tehettem, kérem, mást... ha az ember úgy érzi...

— Úgy érzi, úgy érzi! — dohogott a nyergesmester. — Maga, fiatal barátom, nem érzett semmit. Magának korábban kellene felkelnie ahhoz, hogy érezzen valamit... Hanem én, kedves nagysád... Maris, mondd meg a... ööö...

— Kisasszony, még kisasszony vagyok.

— ... a kisasszonynak, hogy mit éreztem én akkor. No, mondd!

— Bizony — helyeselt a jegyszedő mély meggyőződéssel.

A jegyüzér alumínium pénzét csörgetett markában.

— Rossz volt ránézni!

— Sok van még? — vakaródzott könyökvédője alatt a bíró.

— Most jön az, hogy egyedül marad — magyarázta szolgálatkészen az író.

— Igen, igen — bólogatott Lilike. — Ott állt az örvénylő habokat nézve...

Ötvenezer dinár. Két havi fizetés. Nem mondom. Leértékelt nő lehetett az — ereszkedett vissza gondolataiba a bíró.

„Hogy adja, bácsi?

Ötvenezer.

Negyvenért. Lehet?

Nekem is többen van. Vigye
el, no. Ne nézzen arra a ron-
gyos tízezerre. Még csak ez
az egy van. Hadd mehessek háza.
Messze lakom.
Jó, jó, de előbb körülnézek.
Nem akadok meg mindjárt az
első árusnál.
Garantált...
Szép, szép, bácsikám, de én
olyat szeretnék, akinek hátul
... meg elől..."

Felkapta a fejét.

— Lilike! Sir?

És a piros kabátos hölgy is a szemét törölgette.

— Nem kellett volna — szipogta. — A nő szerette...

— Szerette, szerette — morfondírozott a jegyzér. — Jaj, hogy
az apuka meg ne tudja. Ti csak bögni tudtok, s nem akkor beszéltek,
mikor kell, de azután sokat.

— Ne sértegesse a hölgyeket — dörögte a bíró. — A nőket tisztelni kell!

— Jó — mondta a jegyzér bizonytalanul, és megcsodálta az igazságszótó emelkedett arckifejezését. — Csak aztán, hé, abból a tiszteletből valami apró vissza is jár...

A jegyszédőnő úgy rázta meg, hogy az aprópénz magától csörgött már markában.

— Neked sosem elég a tiszteletből. — Fülébe ordított. — Mi kéne még?

Lilike összehajtogatta az újságot, és újból elővette a maradék kiflivéget.

— Nos hát — kezdte a bíró, feljebb rántva karvédójét. — Itt hallottuk az inkriminált írást. Ismételje el panaszát — fordult a nyergesmesterhez.

— Kérem, én tizenkét éves korom óta komolyan foglalkozom irodalommal. Tessék!

Zsebéből újságkivágásokat húzott elő.

— Szerkesztői üzenetek. Jelige: *Nárcisz*. Tessék. Ez én vagyok:

Sokat kell fejlődnie. Kérjük, a jövőben úgy írjon, hogy el is tudjuk olvasni.

Fikusz. Nagy-Csát. (Ez is én vagyok.)

Magára is vonatkozik a három héttel ezelőtti véleményünk.

Aztán meg ez itt: *Porcfű*. N. 104.

*A novelláért mi fizetünk,
s nem magának kell fizet-
nie. Bár ha fizetne se tud-
nánk közölni.*

A bíró legyintett.

— Ugyan kérem! Ez nem bizonyít semmit.

— Neem? Magának semmit sem bizonyít, ha az ember megjelenik a Szerkesztői üzenetekben? — A jegyszédőnőhöz fordult: — Gyere haza, Mariskám. Itt ma nekünk nem szolgáltatnak igazságot. A bíró úr talán még azt sem hiszi el, hogy én vagyok a Fikusz.

— De igen. Mért ne hinném?

A nyergesmester odament a bíróhoz, hálásan megrázta a kezét. — Nahát akkor tudja meg, hogy az a lány, aki az apjától félt: az Mariska. A fiú, aki a kútba ugrott: az vagyok én! Kérem, én a művészetemet megvédem. Ha kell, a Legfelsőbb Biróságig megyek! Ez az éhenkórász megkaparintotta a bevétel-kiadás füzetemet...

— A bevétel-kiadás füzetet?

— Igen, mert tetszék tudni, az a füzet hátulról visszafelé tele van írva, majdnem fedőlaptól fedőlapig, tudja, bíró úr, nagyon kevés a bevétel és kiadás. Oda, abba a füzetbe bejáratos volt, aki csak akart. Ez a tyúktolvaj firkász...

— Maga nyomta a kezembe — védekezett az író.

— Hogy olvassa, de nem hogy írja! — torkolta le a nyergesmester.

— Így volt? — kérdezte a bíró szigorú hangon.

— Hát — motyogta pirulva az író —, Shakespeare se maga jött rá a Rómeó Júliára.

A bíró megvakarta fejét.

— Nézzék. Én azt ajánlom: egyezzenek ki. Magának nem volt ötlete, író úr, maga meg, nyergesmester uram, úgysem tudta volna olvashatóan megírni.

— De a Szerkesztői üzenetek... — tiltakozott a nyergesmester.

A bíró nagyot nyelt.

— Osszák el a honoráriumot és...

— Azt nem lehet — tiltakozott most már az író is.

— Már mért ne lehetne — kapaszkodott a dicsőség innenső oldalába a nyergesmester.

— Elköltöttem.

Csend lett.

Hümmögve bámultak egymásra.

A tornacipős hölgy nagyot sóhajtott:

— Csak azt a szerencsétlent sajnálom, hogy kútba vesztette magát.

Műhelyforgácsok

Bori Imre

1.

A jegyzetek, amelyeknek anyagát rendezgetem, egy évvel ezelőtt kerültek papírra. Akkor Ady Endre, József Attila, Radnóti Miklós verseinek szerb nyelvű kiadásán dolgoztunk, most a jegyzetek mellé kerültek az ízléses, szép kiállítású kötetek is, hirdetve a kiadó szándékát, törekvéseit: méltó köntösben, s ha lehet, méltó fordításban is, közreadni a magyar költészet java termését szerbhórvát nyelven.

Az alábbiak nem a bírálat sorai. Inkább annak a szerény műhelynek a forgácsai, amelyben formálódott, alakult a kiadás, készült a válogatás, kovácsolódtak a szempontok, a szemlélet, mely alapján a fordításokat elbíráltuk.

2.

A szerb költészetnek van egy nagy fordítója: Zmaj. Működése a magyar irodalom szempontjából igen jelentős, s tiszteletre méltó a teljesítménye is: kisebb költemények mellett a János vitéz, a Toldi és Az ember tragédiája fordítása beleépült a szerb irodalmi köztudatba, emlékeként annak az eleven szellemi cserének, amely a múlt század derekán s a második felében is a két kultúra között folyt. S nem lebecsülendő szerepet játszottak ezek a fordítások — a maguk módján hézagpótlóak voltak. A Vukkal és Branko Radičevićyel feltört szerb népi

kultúra, a szerb népiesség nem a regény felé tájékozódott, hanem, akárcsak a magyar irodalomban, kedves műfaja a verses epika maradt, anélkül, hogy epikus természetek jelentkeztek volna a szerb irodalomban, hasonlóan a lírikus Radičevićhez, aki a szerb népdalokon ihletődött. Zmaj a János vitéz és a Toldi lefordításával azt a magas művészi rangra emelt népies epikát közvetítette a szerb olvasók felé, amelynek igénye Vuk és Radičević fellépte óta állandóan ott élt az irodalmi köztudatban, s amelyet Vuk népköltési gyűjtése nem tudott pótolni. Ugyanakkor nagyon jellemző, hogy ugyanez a Vuk gyűjtötte epika Njegoš drámai költeményében válik műköltészetté. Zmaj, akire a jelek szerint a feladat várt, nem érzett annyi erőt magában, hogy ezt megvalósítsa, s az akkor még oly hasonló két irodalom szelleme alapján, könnyűszerrel nyúlt a kéz-közélben lévő magyar irodalomhoz.

Mondjuk, hogy azóta sem akadt Zmaj törekvéseinek méltó folytatója? Valóban, nem. A XX. század már egymással szemben álló kultúrák fejlődését mutatja. Đisalović fordítja a Hegyek koszorúját, s az első Ady-kötetre évtizedekig kell várni, mert minden nép maga gondoskodik értékeinek terjesztéséről. Így történt meg, hogy míg Zmaj a kortárs szemével olvasta Petőfi, Arany, Madách szövegeit, s azok szemléletben is harmonikusan illeszkedtek a fordító irodalmi tudatába, addig századunkban hasonló törekvést alig tudunk felfedezni mind a jugoszláv, mind a magyar irodalom relációjában. A közvetlen, kortársi kapcsolat megszűnt, a népek egymás feje felett néztek el Nyugat felé, s nem táplálták egymást. Ez a helyzet csupán az elmúlt másfél évtizedben változott meg — örvendetes módon.

3.

Nem néztük meg, pedig ki kellene kutatnunk, Ady verseinek útját a szerb és a horvát irodalomban. Ady prezentálása sürgős kiadói feladat, s inkább a köztudatra támaszkodunk, mint a kutatásokra, amikor Krleža tanulmányához vagy Mladen Leskovac fordításaihoz nyúlunk, hogy tájékozódjunk. A legtermészetesebb volt átnézni Szenteleky levelezését. A vajdasági magyar irodalom e lelkes munkása figyelt minden olyan megmozdulást, amely a két nép közeledését, egymás megismerését szolgálta. Leskovac, kinek nevével nem egyszer találkozhatunk e levelezésben, szerénykedett: fordításai nem formahűek. S ha verseket nem is találtunk, a Leskovac—Szenteleky levelezésből egy Ady-kötet kiadásának a tervéről értesülhetünk. Az akkori körülményekre éppen úgy fényt vetnek e levelek, mint arra, hogy negyven esztendővel ezelőtt a fordítástörekvések milyen akadályokba ütköztek, hogyan néztek akkor a szerb Ady-kötet megjelenése elé.

Már az első, a kötetben található Leskovachoz írt levélben olvasuk: „... tudom jól, hogy Ady igazi ismertetése nem tőlem, hanem egyedül Öntől függ, akinek ez művészi hivatására válik. Nagyon, nagyon boldog lennék, ha megérném azt, hogy egy kötetnyi Ady fordítás jelenik meg az Ön finom megértő átültetésében. Talán nem oly sápadt s olyan távoli ez az álom”. (1927. jan. 17.) Február 9-én ismét az Ady-kötetről

levelez: „Először is Adyról, illetve az Ady fordításokról szeretnék írni. Jól tudom, hogy a könyvkiadás ma mindenütt szomorú válságban van s hogy egy Ady könyv Belgrádban nem jelenhetne meg, mert senki sem vállalná a kiadását. Én úgy hiszem, hogy Ady szerb ismertése nem lehet az Ön magánügye, hanem egy magyar kiadó vagy kultúregyesület kötelessége. Kérdés persze csak az, hogy Ön hajlandó lenne-e fordításait átengedni nagyon szerény honorárium fejében egy ilyen könyvkiadó társaságnak, mondjuk a szuboticiai Minervának. Ha igen, úgy hiszem, hogy a dolog menni fog és a sápadt álomból valóság is lehet.” Novemberben ismét felbukkan az Ady-kötet ügye: „Mellékelek egy csomó Ady vers-cimet, melyet sietve kiválogattam a fordítás céljaira. Véleményem szerint 30-nál több verset nem kellene összegyűjteni a szerb Ady kötetben, mert az már fárasztó és felesleges dolog lenne. Így hát Önnek is válogatni kell az én válogatottaim közül, sőt a kívül állók közül is egyéniségéhez és hajlandóságához mérten. Beszélt már Manojlovittal arról a dologról? Nagyon érdekelne minden tervezet és elindulási-akarasé, hálás lennék, ha ezekről beszámolna.” S nem néztünk a másik munkás, a fentebb említett Todor Manojlović fordításai után sem — ott lappangnak az egykori újságok, folyóiratok hasábjain.

S amikor úgy látszott, hogy minden törekvés, amely Ady megismertetését célozta, meddő marad, Miroslav Krleža írja meg tanulmányát 1930-ban Adyról, s közöl beiktatva tanulmányába majd húsz Ady-verset is, néhányat teljes egészében, a többi pedig pár versszak kiragadásával (A Halál rokona, Sírní, sírní, sírní, Egyedül a tengerrel, és eljárt szott öregség, Magyar jakobinus dala, A magyar Messiások, A Duna vallo-mása, Nekünk Mohács kell, Nótázó, vén bakák, Kurucok így beszélnek, Krónikás ének 1918-ból, Két kuruc beszélget). Cím szerint a versek Ady gazdag „mitológiájának” lelényegesebb motívumait szólatatják meg, és ha még ehhez hozzátesszük Krleža sikerült stílusegoldásait, sajnálnunk kell, hogy tanulmánya megírása után nem vállalkozott az Ady-versek fordítására, mert benne Ady talán leginkább rokonára talált volna, hiszen mind a ketten hasonló környezet szülöttei és neveltjei, mind a kettőjükben az indulat hőfoka is hasonló. Ezek a fordítások két nagy tehetség találkozását örökítették volna meg a Dráva „két partján”. Nagylélegzetű tanulmánya (1930-ban jelent meg, s azóta még öt kiadását ismerjük), bár egyes megállapításaival nem érthetünk egyet, jó propagátora volt Adynak azok között, akik Krleža olvasóinak vallják maguk.

1953-ban a Matica srpska jelentet meg egy kötet Ady-verset Ivan Ivanji fordításában, Todor Manojlović, a hajdani Holnap kör tagja, Ady személyes ismerőse tanulmányának a kíséretében. 74 Ady-vers szerb nyelven — impozáns szám, a fordítások azonban már nem töltenek el bennünket lelkesedéssel. A fordítóból éppen az hiányzott, ami Adyban tombolt: az indulat. Fordításai simák, fésültek, és egy szelíd, „dekadens”, világfájdalmas költő arcéle bontakozik ki a szövegből. Szemmel láthatóan Ady verseinek ismerői nem ezt az egyoldalúan megválogatott Adyt szerették, s nem az ilyen Adyt szerették volna a szerb olvasónál látni, akinek kezébe már 1910-ben eljutott a Vér és arany című vers szövege, és Veljko Petrović is fordított annak idején (Paul Verlaine álma).

A kérdés ez: lehet-e a készülő kötetekben érvényesíteni a magyar fordításirodalomban kialakult elveket? Jogunk van-e ragaszkodni ahhoz a tartalmi és formai hűséghez, tehát a teljes versekhez, amelynek igényét a legjobb magyar fordítók emelték oly magasra, amikor egy másik nyelven alkarjuk az annyira nyelvében élő Adyt, a fogalmi tisztaságú József Attilát, vagy a klasszikus mértékekbe menekült Radnóti-i költői élményt közvetíteni? Mert az Ady-vershez tartozik, szervesen beleépült az a zengés is, amely szófűzésének, költői hang- és szótanának, mondatának sajátos tömörítéséből ered, és amely a magyarok fülében is egyszerre ad a szavaknak ősi ízt és egészen modern jelentést. S akad-e fordító, aki indulatból és nyelvi leleményből jelesre tud vizsgázni Ady szerb nyelvű verseivel? Ragaszkodjunk-e Ady gazdag rímeihez, József Attila bravúros megoldásaihoz, Radnóti időmértékéhez, amely a halál közeledését mérte? Az Ady-szavak energiás szavak, meg tudja-e tölteni fordítónk a szerhorvát nyelv szavait azzal az indulattal, amely egy Krležában tombol, tud-e tömöríteni, fel tudja-e használni a szerb költői nyelv eredményeit, vagy pedig versvázakat kapunk csupán, s úgy járunk, mint a Bánk bán nyelvével, más nyelvre áttéve semmitmondókká válnak, azok a helyek a legszürkébbek, amelyeket mi a legerősebbeknek érzünk.

József Attila és Radnóti esetében a problémák egy másik csoportja ugrik elénk: az egyik higgadt tisztasága, kristályosan áttetsző nyelve, amelyben a melankólia és a pátosz váltja egymást, az elégikus és az ódai hang, de ennek a hangnak semmi köze sem Mušicki ódáihoz, sem Vojislav Ilić, Rakić vagy Dučić, hogy közelebbi példát vegyek, stílusához; Radnóti pedig időmértékével támaszt szinte megoldhatatlannak látszó feladatot: a szerb nyelv nem bírja az időmértéket, s a költők nem tudnak úgy bánni vele, mint ahogy mi megszoktuk. Az időmérték a magyar költészet anyanyelvévé vált, hiszen Fazekas Mihály Ludas Matyja hexameterével kisebb feltűnést keltett, mint Petőfi a magyaros ütemű népdalaival!

S mégis: ragaszkodni kell a tartalmi és a formai hűséghez, magasra szabott igényként, amelyet a fordítónak meg kellene ostromolnia minden fordításában, még akkor is, ha a félúton megáll, mert nem bírja lélegzetvétellel. Egy pillanatban azon kaptam magam rajta, hogy keresem az analógiákat; költőinket melyik szerb költő nyelvén kellene fordítani. Ady mellett egy Krleža—Nastasijević ötvezetet, József Attilához Davičo (?), Radnótihoz egy Miodrag Pavlović költői nyelvét kellene köcsönkérni. De vajon célt érnénk-e így, a stílus ilyen mimikri-jével?

Egy azonban bizonyos: modern nyelv kell, senkihez és semmiféle költői nyelvhez nem hasonló, egy sajátos nyelv, amely a mai szerb költői nyelv minden eredményével bír, s mégis egyszerre három nyelven szól, árnyalataiban is hozzá a három magyar költő stílussajátosságait, az egyénítés magasiskolájaként.

Ezeket a jegyzeteket rendezve olvastam el Antić nyilatkozatát fordítói tapasztalatairól, amelyeket Fehér verseinek átköltése közben szer-

zett. Problémánk megvilágításához álljon ez is itt: „Engem megtanított magyarul. Más szóval: megtanított arra, hogy gimnazistaként beleszeressek anyanyelvembe, és vizsgálni kezdjem, tanulmányozni. Mert a magyar nyelvnek hallatlanul gazdag a szókincse. Fehér nyolcvan árnyalatban mondta ki a szél szót, én meg ugyanerre a szóra alig találtam tíz adekvát kifejezést.” Igen, ez az alapvető probléma, a fontos pedig csak az, hogy szerb nyelven is Ady, József Attila, Radnóti szóljon, ne pedig halvány és vértelen árnyuk kísértsen a versekből. A kötetekben majd lemérjük, törekvésünk milyen eredménnyel járt.

5.

A válogatás szempontjairól. Ha az előbb a fordítások problémáival találkoztunk, mondjuk így: „elvi sikon”, most a fordíthatóság képez akadályt, hogy szabadon szemezgessünk költőink termésében. Nem csak arról van szó, hogy ezt vagy azt a verset föltétlenül fel kell vennünk gyűjteményünkbe, hanem arra is gondolnunk kell, meg tud-e fordítónk birkózni vele. A nehézségek, tudom, relatívak, hiszen ha bőségesen állna rendelkezésünkre idő, talán minden fontosnak tartott vers fordítására találnánk embert is. Ugyanakkor arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy vannak versek, amelyekhez a nyelvnek érnie kell. Dantet a XIX. század nem tudta tolmácsolni, még egy Arany sem, el kellett jönnie a Nyugat nyelvi forradalmának, hogy az Isteni színjáték tercinái magyarul is Dante-versek legyenek, Homérosz „magyarításához” szükséges volt egy Illyés Gyula nyelve is, amely a népiesnek egy egész magas s választékos formáját jelenti. Babits vállalkozását az urbanizálódó magyar nyelv támogatta, de egy Homérosz áténeklésének akadályá lett volna ugyanez a nyelv.

A három magyar költő így a fordíthatóság szempontjából is ugyanannak a kérdésnek három arcát mutatta felénk. Adynál a már említett nyelvi nehézségek mellett nehézségeket okoztak Ady nagy betűs jelképei s a magyar történelemben ágyazott asszociációs fogalomköre is. A jelképek nem internacionálisak — mint első pillanatra gondolhatnánk. Ha a költői nyelv már maga tömörítés és kiválasztás, úgy egy költő jelképrendszere, s ha az a költő egy Ady Endre, ennek a kiválasztásnak egy még tömörebb megnyilvánulását jelenti. S ha logikai, lélektani vonatkozásai a jelképet egyetemesítik is, nyelvi realizációja még szorosabban köti ahhoz a nyelvhez, amelyben megszületett. Íme a példa, s itt kövessük a kötet rendjét:

A Hortobágy poétája — Pesnik Hortobađa

A sok zengésű magyar verscím s egyben jelkép, szemmel láthatóan több, mint amit a fordítás mond. Elveszett például a vers egészére is vonatkozó ellentét, amely a „híres magyar Hortobágy” és a „sok-sok méla vágy” kínozza poéta (nem költő!) szembeállításával keletkezik. A szerb fordítása éppen az ellenkezőjét mondja, mint amit az Ady-vers címe szuggerál. Ady *nem* a Hortobágy költője akart lenni, hiszen az a Nagy Parlag, az árvalányhaj, a csikós, a gulyás, a nacionalista roman-

tika rezervátuma a szemében, a betyárok földje, s ő gyűlölte a betyárságot átvitt értelemben is. Hortobágy a maradiság jelképe szemben a már-már affektáltságot kifejező *poéta* szóval, amely egy polgárosult világ költőjét jelenti az ő szótárában. Ady tudatosan használta a *poéta* szót, ellentétben a közhasználatú *költő* kifejezéssel, mintegy elkülönülését fejezve ki kora költőivel szemben. A versben Ady mondanivalójának lényege: az az atmoszféra sikkadt el, amely a nagy álmok temetőjét, a magyar elmaradottságot hordozza, és amely ellen Ady harcolt. Az már a fentiekből következik, hogy a második versszak s talán az egész vers legmerészebb szószerkezete: a *csorda népek nomadi grubi* kifejezéssé szelídült.

Héja-nász az avaron — Brak jastreba nad ševarom

A Léda-versek jellegére mutató „héja-nász”, az egymást marcar, góli szerelmesek jelképe, a tömör kép hígult fel. Nem héják nászáró van szó, hanem héja-nászról, a nyelvi kifejezés nem bürtokos jelzős szerkezetet, hanem összetett szó képét mutatja. A fordító körülírta, s így elikkasztotta a vers leglényegesebb képét, amelyből az egész mondanivaló fejlett ki.

Az űs Bizonny — ?

Izvestan sam samo u siguran pad — mondja a szerb szöveg, egyszerűen, simán, egész mondatos körülírással. Ady mitológikus élet-szőrnyéből nem maradt semmi, hiszen a jelkép jelentésének csak egy egész kicsi, morzsányi része került át a szerb szövegbe — egyetlen atom a jelkép-molekulából.

Az Értől az Óceánig — Od Era do Okeana

Átmenteni mindazt, amit az Ady emlegette *Ēr* jelent, szinte lehetetlen. Az *ér* kis patak is, földrajzi fogalom, de a kezdetet is jelenti, s Adynál azonosult a szülőfölddel — *Ērmindszenttel*, amelynek a nevében benne van e szó. A szerb szöveg a jelentés e villódzását, a tetten ért fogalom-teremtést, jelképesítési munkát nem érzékelteti, nem tudja megmutatni.

Az idézett jelképek természetesen Ady jelképrendszere aránylag egyszerűbb rétegét képezik, s már itt legyőzhetetlennek mutatkoznak a felvetett problémák. Külön esetek a magyar történelem jelképesített nevei, utalásai. Az Ady-versek gazdag orkesztrációjában fontos helyet foglalnak el a magyar történelem nemesi szemlélete ellen csatázva született jelképek, nagyobbik részük negatív előjelet kapva, fonákjáról mutatja Ady korának nemesi történelemtudatát. A lefordított versekben találkozunk *Árpád*, *Mohács*, *Majtény*, *Késmárk* nevével. Ha pusztán nevek maradnak ezek, a magyar történelmet nem ismerők nem asszociálnak hallatukra, a költő mondanivalója csonkultán jut el az olvasóhoz, vagy hosszas magyarázatba kell fogni minden ilyen utalás kapcsán, s megtoldani a fordító munkáját a lábjegyzetek tömegével. *Mohács* neve, tegyük fel, ismert, de nemcsak a sok csatatér egyikét jelenti, hanem az országos pusztulás képe is felidéződik tudatunkban, s az asszociációk hozzákapcsolják *Kisfaludy Károly Mohácsát* éppen úgy, mint a század-

vég romantikus festményét, a Cselepatákba fúló II. Lajosról, mint ahogy Árpád neve hozza Feszty millenniumi körképét és Anonymus misztifikációját is a honfoglalásról — a nemesi Magyarországról. Ezek után, azt hiszem, világos, mennyire meg kell fontolnunk, hogy olyan verset ajánljunk fordításra, amelyben egy Pusztaszer, Csák Máté, Werbőczy neve szerepel.

S mit kezdjen a fordító a nyelvújító Adyval? Csorda népekről beszél A Hortobágy poétája című versében, s a fordító tehetetlenül áll meg. Az eredmény: a *nomadi grubi* kifejezés, s az összetettségből sima jelzős szerkezet lett; a *szép ámulásuk szent városa* kifejezésből *lepih obmana sveti grad* (s itt még az ámulások szónak a szerb megfelelőjét sem találta meg), mint ahogy nem tudta megközelíteni az egy Fárosz lángol kifejezést sem, s lett belőle dalmát tengerparti idill: *jedan feral trepće*.

József Attila versei nemcsak más stíluseszmény szülöttei, más a nyelv, amelyen a költemények zengenek. S más a költő kép-világa is. József Attila a nyelv nagy nyence volt: egy-egy jelzős szerkezete, metaforája, hasonlata, rim-megoldása nyelvi bravúr magyar nyelven is, mekkora nyelvi leleményt követel hát akkor a fordítótól!

*Az idő lassan elszivárog,
nem lógok a mesék tején,
hörpintek valódi világot,
habzó éggel a tetején.*

*Vreme će polako da mine,
al' mleko mi basne ne treba.
Ja zahvatam iz dubine
života, zajedno sa penom neba.*

(*Ars poetica*)

Íme az eredeti és halvány lenyomata, egyetlen példán József Attila fordításának nehézségei. A magyar szöveg látszólag a lehető legegyszerűbb, csak le kell fordítani: a nyelv mai, nincsenek a szavaknak mellékzöngéi, csak szavak vannak s egy metafora. De az idő *elszivárog* — mondja a költő, s egyetlen ige megállítja a fordítót. Az idő valóban elmúlik, leegyszerűsítve így foghatjuk fel a sor értelmét, de a költő az elszivárog igét írva le, az idő múlásának sajátos, egyben nagyon érzékletes módját fejezi ki. Jelentésében benne van az észrevétlenség, a folyékonyság, az öregedés fogalma is: az idő hajszálereken át tűnik el, belopja magát az ember sejtjeibe — a gyermekből felnőtt lesz —, „nem lógok a mesék tején” — mondja József Attila. A fordításban a metafora átmentődött, de az ige ismét elsikkadt. A fordító a mesék tején „lógásra” nem talált adekvát kifejezést, és így elszegényítette a képet. A *lógok*nak van egy jasszos, zsargonszerű jelentése is: nem vagyok már gyerek — szuggerálja a költő, s a fordító, hogy megőrizze a metaforát, kénytelen volt lemondani az egész kép érzékletességének, valódi tartalmának a visszaadásáról. A versszak két utolsó sora még nehezebb feladatot jelent, a szerb fordításban csak a habzó ég kifejezés maradt

meg, a teljes kép: a valódi világ, a habzó söröskorsóból hörpintő felnőtt azonban elsikkad, hiányzik a kép univerzalitása is, a világgá nőtt söröskancsó képzete, mint ahogy a hörpintek ige funkcionális szerepe, vizuális képzetekkel átszótt hangfestése nincs meg a fordításban. Bárhol nyúlunk is a versekhez s végezzünk mélyfúrást, a megoldatlan nyelvi kérdések sora áll előttünk. Vegyük most elő az Elégia befejező szakaszát, hogy lássuk a fordító vállalta feladat nehézségét:

*Tudod-e,
milyen öntudat kopár öröme
húz-vonz, hogy e táj nem enged és
miféle gazdag szenvedés
taszít ide?
Anyjához tér így az a gyermek,
kit idegenben löknek, vernek.
Igazán
csak itt mosolyoghatsz, itt sírhatsz.
Magaddal is csak itt bírhatasz,
óh, lélek! Ez a hazám.*

*Znaš li
kakvog me saznanja radost nemušta
mami, pa me ovaj predeo ne pušta,
kakva me bogata patnja
jednako ovde drži?
To je povratak zlostavljenog sina
u zagrljaj majke iz tuđina.
Istinski
samo se ovde možeš smejati, plakati
i sebi samoj spokoj dati,
o dušo! To mi je otadžbina.*

Az első, összetett mondat, szemlátomást szegényebb, mint az eredeti. Az öntudat szónak nem találva meg pontos mását az egészen másrt jelentő *saznanjeval* fordította, s így csak áttételek feltételezésével lehet az *öntudat* oly fontos mondanivalót hordozó szerepéig eljutni, de így is csak a magyar szöveg ismeretében. A szerkezet második fele, a kopár öröm kifejezés önmagában jól tükröződik a *nemušta radostban*, de a kopár szó hangulati és jelentésbeli funkciója elvész, a szerb mondatforma pedig aligha szerencsés itt: *kakvog me saznanja radost nemušta*... A harmadik sorba átkerült állítmányi rész ismét az eredetihez hűtlen fordítást mutatja. A *mami* ige egyszerűbb, mint József Attila összetett szava a *húz-vonz*, amely maga is, eredeti formájában: *húz-von* nehézséget jelent ikerszó volta miatt, amelyet József Attila még meg is told, s analógiával megteremti a *húz-vonz* igét, asszociálva a föld vonzóerejére. Hasonló a következő állítmány esete is. A fordító arról beszél, hogy a költőt *itt tartja* a gazdag szenvedés, az eredetiben a gazdag szenvedés *taszítja* a költőt a tájhoz. A költőnél a kép dinamikus, a fordításban statikus éppen az elsikkadt igei rész miatt. A költőnek a

maga életére utaló hasonlata az idegenben élő gyermekekről a fordításban leegyszerűsödött, az eredeti szöveg két igéje: küt idegenben *löknek, vernek*, elmaradt, s helyettük jelzős szerkezetet alakított ki a fordító: to je povrataak zlostavljenoj sina. S mert itt az igék jelentettek szinte megoldhatatlan nehézséget, a fordító nem tudta azt a szimmetriát sem felállítani, amely e szakasz igéiben fellelhető, s amelyek összekötik, a két mondatot egyetlen képpé formálják: a harmadik sor hűz-vonzó igéjére felel a hetedik *löknek, vernek* igéje — ezek ellentéteire épült az egész versszak, s így a költő eredendő mondanivalója, a vers mélyebb rétege marad kifejezetlen a fordításban.

Növekednek a nehézségek, ha egy zártabb formában s a rímek gazdagabb hangszerelésében jelennek meg a fent jelzett nyelvi, kifejezésbeli problémák, amelyeket itt néhány ige kapcsán vetettünk fel. A most elemzett versszak aránylag szabad és laza rímkezelése nem kötötte a fordítót, de az egyetlen s fontos rímpárt már nem sikerült átmentenie a fordításba: az *igazán... ez a hazám* összecsengése nem zárja le a verset a megtalált bizonyosság erejével, mint az eredetiben.

Radnóti Miklós sok verse a „metrum tajtékos taraján” ring, és ha a fordító hozzájuk nyúl, vizsgáznia kell anyanyelve ismeretéből, hiszen az addig jelzett nehézségek mellett még egyet kell vállalnia: az időmértékét, amelynek különösen a szerb irodalomban alig van hagyománya, s a fordítónak, hacsak nem akar Lukijan Mušickire támaszkodni, új csapáson kell elindulnia: a mai szerb nyelv hangszerelésében, modern költői témákhoz időmértékkel mérni szavait.

Költőnk ugyanis a metrum nagy értője volt, azt a csodát tudta megcsinálni, ami keveseknek sikerült, azaz a megcsontosodottnak hitt antik sémákat bűvészként kezelte; azt, ami állandónak és változtathatatatlannak látszott, folyékonyra, hajlíthatóvá tette, egy-egy versképlete a változatok gazdagságában kapott egyéni veretet, és bebizonyította, hogy az időmérték is hajlékony kifejezési eszköz, lehet benne is otthonosan mozogni, s nem túlozunk, ha azt mondjuk, hogy benne a magyar költészet klasszikus hagyományai mintegy összefoglálódtak, és — megdagodva — beleépültek a mai költői nyelvbe.

De van még egy ok, amely miatt Radnótit fordítva nem lehet mellőzni az időmértéket. Legnagyobb verseiben az a mondanivalóhoz a megszokottnál is döntőbb módon tapadt: mondanivalóvá vált, és ahányszor felcsendül a metrum, megszólal költészetének egyik vezérmotívuma: a halál árnyékában a költő az elveszett boldogságra emlékezik az *elégia pasztell* hangjaival, ahogyan az *A la recherche...*-ben írta:

*Verssorok úsztak a lámpák fénye körül, ragyogó zöld
jelzők ringtak a metrum tajtékos taraján és
éltek a holtak s otthon voltak a foglyok, az eltűnt
drága barátok, verset írtak a rég elesettek...*

Fordítónk tudta ezt, s dicséretére legyen mondvá, az adott körülmények között sikeresen meg is oldotta, ha nem sikerült is neki teljes mértékben „formában fordítani”, de éreztetni tudta az időmértéktől idegenkedő anyagban, a hangsúlytörvényekben oly rigorózus szerb

nyelv keretei között, hogy itt az időmérték nem formai játék, hanem lényeges része a versnek, s egy-egy nekifutásában maga is szárnyakat adott a szavaknak, sőt Radnóti fojtott patetikájából is mentett át a fordításba:

*Stihovi su jatom lepršali u blagoj svetlosti lampi,
lebdela su blistave, zelene
metafore u zapenjenoj kresti metra, a
mrtvi su bili još živi, robovi su bili u domu svom, nestali
dragi prijatelji, oni što su već pali — pisali su pesme.*

A kísérlet persze nem mindenütt járt egyforma sikerrel, árnyalása nem olyan gazdag színekben, mint Radnótinál, sokszor a megnövekedett szótagszám jelzi a fordító birkózását, néha a sánta lábak a nyelv győzelmét a fordító szándékain, nem egyszer Radnóti csodálatosan szép, de nehezen fordítható jelzői szürkülnek meg. Hiba lenne azonban a megvalósulást elvonatkoztatva vizsgálni, legjobban, ha a vállalt feladat nagyságához mérjük, s a legyőzendő nehézségek mellé állítjuk. Ha így teszünk, a fordító eredményei is megmutatják a maguk értékét.

6.

Az akadályokat jeleztük, és mondanom sem kell: a versek kiválasztása éppen úgy „gúzsba kötött táncot” jelentett, mint maga az átköltés. Eszményi megoldás lett volna, ha a Szenteleky emlegette harminc Ady-verssel sikerült volna a *teljes Adyt* idéznünk, szövegeit, egész orkesztrációját bemutatnunk. Ady költészetének kiteljesedésével együtt a fordítás nehézségei is nőnek, s a legkönnyebben fordítható verseknél kellett megállapodnunk — ezek pedig elsősorban Ady pályája un. „párizsi szakaszában” találhatóak. De úgy látszik, maga a fordító is ezekhez a versekhez vonzódott leginkább, ahogy a *Delo* című folyóiratban megjelent párizsi útirajzából látom, ezek beleépültek élményvilágába is, a politikussá Ady azonban nem vonzotta annyira. Így borult fel a kívánt egyensúly, s ezért lehet elégedetlenségünk is nagyobb az Ady-válogatás miatt, hiszen az objektív okokat a fordító szubjektív vonzódása is megtoldotta egyfel. József Attila esetében sikerült ugyan legtöbb nagy versét felvennünk a kötetbe, néhány kimaradását azonban joggal fájlalhatjuk. A fordítások alapján a róla alkotott összkép, azt hiszem, mégis harmonikusabb, bár nem mutatjuk be a *teljes* életművet, mert a hangsúlyt az 1932 utáni költői termésre kell helyeznünk, ha a válogatás egy adott s meglehetősen szűkre méretezett keretét kell kitöltenünk. Ezekben a versekben az időszerű József Attila mutatkozik meg, mint ahogy Radnóti is halhatatlan témáival szólalt meg szerb nyelven.

A három kötet természetesen értékben sem jelent egyforma eredményt. Fordítónk, a fiatal és rokonszenves Danilo Kiš, Adyhoz vonzódott, s én paradox módon a Radnóti kötetet érzem a legsikerültebb-

nek, legegyszerűsebbnek, a legtöbb kívánni valót talán az Ady kötet hagyja maga után.

Egy azonban bizonyos: egy nagyobb lélegzetű mű, gazdagabb változás, több erő összefogása nagyobb sikert biztosított volna. Ezekben a kötetekben az első lépést tettük meg, hiszem, nem is eredménytelenül.

Egy életmű koronája

„Ha leitta magát, előrántotta revolverét, s mint valami vadnyugati cowboy, lövöldözött ránk... Ritkán találkoztam ilyen intelligens, ugyanakkor ilyen boldogtalan emberrel.”

George Gross, a nagy német expresszionista festő jellemzi így mozgalombeli útítársát, Franz Jungot, s az idézetet a *Monat* legutóbbi száma közli abból az alkalomból, hogy megjelent Jung *Weg nach unten* (A lefelé vezető út) című legújabb könyve. A könyv — önéletrajz, és tekintettel a fenti idézetre, egyáltalán nem csodálni való, hogy telis-tele van izgalmas részletekkel. A heves vérmérsékletű Jung az expresszionizmus legszélsőségesebb és gyakran — a szó rosszabbik értelmében — legtevékenyebb képviselője.

Már kamaszkorában lázadozott apja, egy órás ellen, inni kezdett, kártyázott, és — írt. Miután többször eredménytelenül próbálkozott meg valamelyik egyetem elvégzésével, egy berlini közgazdasági kiadóvállalatnál kapott állást. Amikor felesége a vállalatban — mindenki szeme láttára — megpofozta, Münchenbe költözött, és 1912-ben megírta első könyvét, a *Trottelbuchot* (Ügyefogyottak könyve).

Élete végletek között, botrányok és irodalmi alkotások között folyt. Gazdasági tárgyú disszertációt írt, tagja volt egy anarcho-szindikalista csoportnak, csavargó, majd koldus szerepében tetszelgett. A müncheni *Revolution* című lapban írt cikkeivel kiharcolta, hogy Otto Gross, a pszichoanalitikust, kiengedjék az örültekházából. Amikor a háború kitört, tüntetett a vérontás ellen, és megszökött a hadseregből. Emiatt a spandaui fogházba zárták, és itt, a börtöncellában, három regényének részleteit írta meg. A fogházból elmeógyintézetbe került, majd jó nevű újságíró lett. Elutasította S. Fischer, a legtekintélyesebb német könyvkiadó meghívását, spartakista és dadaista lett, 1918-ban kiadta *Gnadenreiche, unsere Königin* (Kegyes királynőnk) című könyvét, a német expresszionizmus egyik alapvető alkotását. Az 1918-as forradalom idején elfoglalta a Wolf távirati ügynökséget, a forradalmi csapatok azonban egyszerűen kidobták. A forradalom bukása után fölszállt a Schröder nevű halászhajóra, és kényszerítette a legénységet, hogy a murmanskzi kikötőbe vigyék. Kun Bélával együtt tért vissza Németországba, és vele meg másokkal együtt eredménytelen fölkelést szervezett. 1925-ben újra Orosz-

országba menekült, és megindította a termelést a novgorodi, valamint a leningrádi gyufagyárban. Itt sem volt nyugta; újfent Németországba utazott, és szindarabokat írt. Darabjai meghökkenették a közönséget, de sikert nem ért el, mert az expresszionizmus ekkor már „tövéig korhadt fa” volt. Piscator dramaturgja lett, kiadta a *Der Gegner* (Az ellenfél) című folyóiratot, közgazdasági újságíróként dolgozott és spekulált. Finanszírozta Brecht szindarabjának bemutatóját, és egy devizabotrány közepette teljesen tönkrement. A hitlerizmus elől Prágába, Bécsbe, Párizsba, később Genfbe menekült, majd egy budapesti biztosító társaság megbízottjaként dolgozott mindaddig, amíg Magyarország is be nem lépett a hadviselő államok sorába. Az új háborút egy olasz gyújtótáborban vészelte át, s a főszebadaulás pillanataiban népkönyhát rögtönzött.

Jung ma San Franciscóban él, 70 éves. Új könyve csupa keserűség, sőt undor az egész emberiség és önmaga iránt.

„Régóta nem érdekel már — írja —, hogy lesz-e belőlem híres író, nagy üzletember, körülrajongott szerelmes, sőt még az sem, hogy ebben a romlott társadalomban — becsületes legyek.”

Alfred Liede azonban azt állítja a *Monatban*, hogy Jung a *Weg nach unten* megírásával nagy irodalmi művet alkotott; megteremtette vele nyugtalan, elhibázott életének koronáját.

Az új békekorszak küszöbén

Pierre Seghers kiadásában a közeljövőben jelennek meg Paul Eluard fiatalkori levelei és eddig meg nem jelent költeményei. A könyv címe: *Lettres de jeunesse, avec de nombreux poèmes inédits* (Ifjúkori levelek és kiadatlan költemények). A *Cahiers du Sud* mintegy 30 verset közöl a kötetből. 1915 és 1920 között keletkeztek ezek a versek, abban a korban, amikor Eluard ifjúból költővé érett, az első világháború korszakában, mely döntő befolyást gyakorolt ennek a nemzedéknek az életére. Ha elolvassuk Eluard leveleit, nyilvánvalóvá válik, hogy a költő egyetlen pillanatig sem gondolt arra, hogy háborús élményeit miszifikálja, amint kortársai, Apollinaire és Paul Claudel tették.

A levelek egy békés, egyszerű, életvágó ember írásai, olyanok, mint Eluard művei általában, miután átvészelte dadaista és szürrealista korszakát. A levelek Eluard apjához, anyjához, A. G. Gonon nevű barátjához szólnak, sok adatot szolgáltatnak a költő katonáskodásáról és hozzátartozói iránt érzett gyöngédségéről. Gyakran betegeskedett, a levelek nagy részét kórházban írta, mégsem feledkezett meg arról, hogy óva intse ugyancsak katonáskodó, de vaseszségű édesapját: „Jól takaróddz be, nehogy meghülj. Két pár harisnyát húzz, és jól zsirozd be a cipődet, nehogy átnedvesedjék.” Anyjához, aki néhány évvel túlélte, így ír: „Vigyázz magadra! Attól félek, hogy most, amikor mindketten távol vagyunk, nem eszel eleget. Süssél magadnak bifszteket, fekdj le korán, és későn kelj.” Akkor sem feledkezett meg a harctéren vérző, pusztuló katonákról, amikor őt magát irodai munkára osztották be. „Szegény emberek — írja —, szegény öregek, fiatalok!” Később egy más helyen ezt írja: „Borzadok a háborútól.” Egy újabb levelében azonban kijelenti: „Nem vagyok lázadó.” Feltűnő, hogy ezekből a levelekből hiányzik mindenfajta ifjonti romantika, érzelem, általában a költői hang. Egy levelében leírja, milyen megrázó hatást tett rá egy megvakult katona

látványa („Szeme csak két aludtvér- és gennycsomó”) s miután megállapítja, hogy „gyalázat itt lenni”, az utóiratban arra kéri édesanyját, a levélhez mellékelt fényképet juttassa el meny-asszonyához.

Ez a sok részlet mind arra utal, hogy Eluard szerette az életet, nem önző módon, de leplezetlenül. A költészet? Ezekben a napokban háttérbe szorult, a második helyre került. Eluard leveleiben csak a háború után olvashatunk patetikus sorokat: „A háborúnak vége, okosak, józanok vagyunk. Ezután a boldogságért küzdünk, miután az életünkért harcoltunk” — írja 1918. november 3-án kelt levelében, a dátum alá pedig ezt írta: „Az új békekorszak küszöbén.”

Pontosan ezen a napon halt meg Guillaume Apollinaire.

Szökevényirodalom

A hitlerizmus alatt tanúsított magatartás — a német szellemi életnek ez a folyton felszínre vetődő komplexusa — tükröződik Franz Schonauernek éppen erről a korszakról írt könyvében, és abban a fogadtatásban is, amelyben a könyvet a *Merkur* legutóbbi száma részesítette.

Schonauert egyébként Stefan George-ról írt monográfiájáról és fejedvadász bírálatáról ismerik. A *Deutsche Literatur im Dritten Reich* (A német irodalom a Harmadik Birodalomban) című művében nemcsak a korszak úgynevezett pártirodalomával számol le, hanem minden olyan művel, amely a hitlerista Németországban jelent meg. A *Merkur* megvádolja Schonauert: annál keményebb bírálatot gyakorol, minél kevésbé nacionálszocialista egy-egy mű, hogy bebizonyítsa: a zsarnokság idején csak egyetlen helyes magatartás volt — a zsarnok elleni harc. A *Merkur* ebben az utólagos lázadásra szólító felhívásban holmi neurozist lát, amely — állapítja meg a lap — jellemzője Schonauer egész nemzedékének. Ezt a generációt ifjúkorában Ernest Jünger bővölte el, aki az akkori jelenségek szubtilizálásával igyekezett indokolni elfogadtatásukat egy magasabb, intellektuális szinten. Ez a nemzedék úgy élte ki Oidipusz-komplexusát, hogy megkövezte a hitlerista Németország úgynevezett belső emigrációját.

Jellemző — állapítja meg a *Merkur* —, hogy Schonauer az egész „pártirodalmat” egy mindössze húszoldalas fejezetben intézi el, ugyanakkor kirohanást indít Carossa, Jünger és Wiechert ellen, akik a nehéz időkben időszerűtlen problémákkal foglalkoztak. Schonauer „szökevényirodalomnak” nevezi munkásságukat, és álláspontjukat így határozza meg:

„Elmenekülni idillikus, úgynevezett egyszerű és időszerűtlen emberi problémák közé, a hagyományok közé, a régi igazságok hangsúlyozása — mindez nem más, mint szökés egy biztos és éppen ezért problémamentes talajra.”

Érdekes — szögezi le a *Merkur* —, hogy ez a meghatározás úgyszólván pontosan egyezik Lukács Györgynek a polgári irodalomról megformált ítéletével. Mindkét ítélet azt követeli az alkotóművészekről: szívvel-lélekkel foglaljanak állást, s ne törődjenek vele, hogy egy ilyen állásfoglalás a totalitáris rendszerben az öngyilkossággal egyenlő, s azzal sem, hogy az egyénnek a diktatúrák idején minden lépését és szavát meg kell fontolnia, nemcsak azért, hogy megőrizze életét, hanem azért is, hogy ne ártson a szabadság ügyének.

Schonauer idézi Erich Kaestnert, a hitlerizmus egyik „belső emigránsát”, aki 1945-ben *Notabene 45* című naplójában az öt vallató amerikai hírszerző tiszték magatartását írja le. Kaestner valóban mesteri képet fest a kihallgatásról: két tiszt hallgatja ki, csapdákat állítanak neki, jegyeznek, cigarettáznak, a harmadik meg, aki nem tud németül, az erkélyen gumit rágszál, és maga elé köpköd. Kaestner — a megriadt európai polgár — az igazat mondja nekik. Az amerikai tiszték nem értik, miért nem emigrált, hiszen 1938-ban Londonban tartózkodott. Akkor rökönödött meg csak igazán, amikor megtudták, hogy Kaestner 1942-ben néhány napot Svájcban töltött.

— No de miért nem maradt Zürichben? — kiáltotta az egyik tiszt meglepetve. — Talán csak nem hitte, hogy Hitler megnyeri a háborút?

— Nem, nem hittem! — hangzott Kaestner válasza. — Ha ez lett volna a peleményem, minden bizonytal Svájcban maradok.

A várakozás regénye

Margueritte Duras-t a *Hirosima, szerelmem* című film scenáriumára tettem híressé, de regényeket is írt, méghozzá nem is keveset. A modern irányzat híve — ezt az írói jellemvonását igazolja a *L'Après-midi de monsieur Andesmas* (Andesmas úr délutánja) című regénye is, amelyről az *Express* legutóbbi számában olvashatunk.

A regénynek nincs cselekménye, egyszerűen csak állapotot ír le, tulajdonképpen egy várakozás képét adja. A várakozó ember Andesmas úr, egy 08 éves, testes és nehéz mozgású férfi. Ott üldögél cifra háza előtt, amelyet Valérie nevű 17 éves leánya kívánságára vásárolt meg. Megveszi a tóig vezető ösvényt is, és — ugyancsak leánya kívánságát teljesítendő — teraszt is építtet a ház elé. Most is a mérnökre vár, hogy elhozza a terasz tervét. A várakozás eseménytelenségét csak néhány apró-cseprő dolog zavarja, de ezek is belesimulnak a történés nélküli helyzetbe. Egy kutya poroszkál el a ház előtt, majd egy leány, a mérnök lánya érkezik, és közli, hogy apja késni fog. A 16 éves leányt éppen úgy elhanyagolja apja, mint ahogy Andesmas urat elhanyagolja a leánya. Andesmas úr tartóztatja a fiatal lányt, szeretni szeretné, hamarosan rájön azonban, hogy képtelen erre az érzésre, rabja saját leánya iránt érzett szeretetének. Csak öt szeretheti, mert egyszer, amikor még gyermek volt, látta Valérie meglepően szép szőke haját, s azóta képtelen bármi vagy bárki más szeretni.

Az álló, mozdulatlan idő regénye ez a könyv, amelyet Andesmas úr végtelen várakozása jellemez. Az író egy ízben megkísérli, hogy véget vessen ennek a mozdulatlanságnak: megérkezik a mérnök felesége. Az asszony tudja, hogy férje Valérie-val táncol lenn a faluban, és megmondja az öregnek az igazat: férje, a mérnök beszélte rá Valérie-t, hogy vetesse meg apjával a házat meg az ösvényt, hogy teraszt csináltasson, tehát a mérnök az oka, hogy tétlenül, meddően kell várakoznia. Az igazságnak azonban már nincs hatalma Andesmas úr fölött, az asszony, a féltékeny feleség is csatlakozik hozzá, s most már együtt várnak.

Ezzel fejeződik be a regény, a várakozás azonban — az olvasó tisztán érzi — az időtlen idő végéig tart.

Az érzések zűrzavara

Ezen a helyen már írtunk Jean Rhysről — abból az alkalomból, hogy egy rendkívül finom elbeszélése jelent meg a *The London Magazine*-ban. A folyóirat most az irónő újabb írását közölte, s az új elbeszélés is igazolja Jean Rhys tehetségét.

Az elbeszélés — *Let Them Call it Jazz* (Nevezzék ezt dzsessznek) a címe — egy kevert vérű, Londonba sodródott nőről szól. Egyszerű leány az elbeszélés hősnője, élményei is egyszerűek. Dolgozik, elveszíti állását, kidobják lakásából, ellopják megtakarított pénzét, egy Sims nevű úr fogadja magához, a szomszédok támadják erkölcstelen életmódja miatt, ő szembeszáll velük, fogházba kerül, szabadon bocsátják.

Jean Rhys megtalálja a módját, hogy a leányt és a róla szóló mesét — mindkét lehetőséget sokszor kiaknázták már szociális célzattal — nemessé és izgalmassá tegye. Első személyben írta az elbeszélést, a fiatal leány nevében beszél, az ő egyszerű mondataival fejezi ki egyszerű nyelven. Íme, így írja le a leány pénzének ellopása után előállott helyzetet:

„Nem hisznek nekem, s amikor a rendőr megjött, hallottam, mit mond neki a gazdasszonyom: »Amikor ebbe a házba tettem a lábát, egyáltalán nem volt pénze. A lakbért sem tudta előre kifizetni, holott az én házamban így szokás.« — Rettenetesen hazudnak az emberek — állapította meg magában a leány. — »Hazudsz, mert amikor kibérelted a szobát, magad mondtad, hogy hetenként vagy havonként fizethetem a bért.« — Azóta nem is beszél velem, és lehet, hogy pont ő lopta el a pénzt. Csak annyit tudok biztosan, hogy megtakarított pénzből egy pennym sincs, meg azt, hogy most mindenki úgy tesz, mintha sohasem lett volna pénzem, csak azért, mert nem sírok amiatt, hogy ellopták, de hát úgyszincs értelme. Az apám jutott eszembe, édesapám fehér ember volt, és sokat gondolok rá. Bárcsak láthatnám egyszer, hiszen nagyon kicsi voltam még akkor, amikor velünk volt, nem is emlékszem rá.”

Így, az érzések és a ki nem mondott, meg nem fogalmazott lázadás zűrzavara közepette folyik az elbeszélés hősnőjének külső és belső élete. Öserejű, naivitásában azonban gyenge élet kisugárzása a leány, akit eltípor a fehér emberek nagyvárosának fondorlatos gépezete. Tud-e alkalmazkodni hozzá, életben maradhat-e? Úgy látszik, nem. A fogházban, ahova ártatlanul került, csaknem megbolondul. A fordulat akkor következik be, amikor már mélyen apátiába süllyedve, egy dalt hall, egy fegyencnő énekét, rekedt, durva, de elemi erővel feltörő hangját. Olyan volt ez a dal, ez a hang, mint ő maga. Nincs hát egyedül, nem bolond hát — az élet ez! Fölgyógyul, és miután szabadon bocsátják, újra munkába áll. De föl kell áldoznia egyszerűségét, naivitásával kell fizetnie az életbenmaradásért. Amikor egy mulatságon elénekli a fegyencnő dalát, és egy fiatalember dzsesszesíti a melódiát, nem ellenkezik, nem tiltakozik, cinikusan belenyugszik. És ez a belenyugvás az elbeszélés befejezése.

Nincs bocsánat

Alfred Döblin, a legteljesebb modern német regény (*Berlin-Alexanderplatz*) szerzője, 1934-ben, párizsi emigrációjában *Pardon wird nicht gegeben* (Nincs bocsánat) címmel regényt írt, és később „berlini kisregénynek” nevezte el ezt a művét. Az ugyan-csak emigráns kézen lévő Querido Verlag adta ki annak idején ezt a könyvet, a háború után nem jelent meg újra. Csak most, a szerző halála után került a *Nincs bocsánat* Döblin *Összes műveibe*.

A *Neue Deutsche Literatur* legutóbbi száma megállapítja, hogy a *Nincs bocsánat* értékes irodalmi alkotás. A keletnémet folyóiratot természetesen erősen befolyásolta Döblinnek a regényben gyakorolt társadalmi kritikája, kétségtelen erénye azonban az írásnak az önéletrajzi nyíltság, közvetlenség, amit egyébként Döblin elvben megvetett.

A regény hőse Karl. Gyermekként kerül Berlinbe édesanyjával és öccsével, miután apja elherdálta vagyonát és meghalt. Nagybátyjuknál, egy gyárosnál találnak hajlékra, Karl édesanyjának azonban egymagában kell szembezállnia elhunyt férje hitelezőinek ostromával. Nem sok kell hozzá, hogy a gondok súlya alatt összeroskadjon, öngyilkosságot kísérel meg, de az a gondolat, hogy fia egyszer érvényesülni fog abban a társadalomban, amely most őt győzri, visszaadja életerejét. Karl ennek az ambíciónak az eszköze lesz, már mint gyermek pénzt keres, munkát vállal nagybátyja gyárában, gazdagon nőszül, sikeres üzletember lesz belőle, anyja büszkesége. De jön a gazdasági válság, és Karl erői nem elegendők ahhoz, hogy megbirkózzék vele. Elveszíti vagyonát, házassága felbomlik, embergyűlölő lesz, és már csak tivornyázni tud. Életútjának végén találkozik gyermekkori pajtásával, az anarchista Paullal, akit hajdan mint „erős, higgadt férfiút csodált, aki mindig tudja, mit akar, mindig az igazi úton jár.” Közeledni akar hozzá, Paul azonban visszautasítja. Belesodródik egy munkásfőlkelésbe, és Paul eszméit vallja magáénak. Eliesik, véletlenül, a két arcvonal között, és hogy az ellentmondás teljes legyen, „jó polgárként” temetik el.

Ismeretes, hogy Döblin is gyermekként, édesanyjával és bátyjával együtt került Berlinbe, miután apja elhagyta családját. Az is köztudomású, hogy bátyja tartotta el őket, nagy üzleti sikerei voltak, de a válság tönkretette. Mindez, továbbá Döblin néhány más művének részletei arra mutatnak, hogy a *Nincs bocsánat* írója bőven merített magánéletéből. Döblin jelszava egyébként ez volt: „Az epikusnak jó szemének kell lenni, hogy kitekinthessen önmagából.” Ezt az elvet — állapítja meg a *Neue Deutsche Literatur* — Döblin sutba dobta, a könyv azonban jelentős műve Döblinnek, és a jelenkori német regényírás számottévvé alkotása.

Az utolsó Utópia

Manapság — hazánkban is és az egész világon — hadjárat folyik a fenegyerekek, a huligánok, a feketeingesek, a teddy boyok és egyéb csirkefogók ellen. Érdekes hát elolvasni a *Nouvelle Revue Française*, a legismertebb francia irodalmi folyóirat *A fekete ing dicsérete* című cikkét. Willy Spens írta, s miután beszámol az effajta fiatalok elleni harcról, így folytatja:

„A feketeingesek megjelenése tulajdonképpen nem más, mint »visszatérés a forrásokhoz«, kísérlet, amelynek sok erkölcs-csősz lett volna zászlóhordozója, ha lett volna bátorsága a töltőtoll helyett bicikliláncot ragadni. A feketeingesek szinte szerzetesi egyszerűséggel mondanak le a korszak előnyeiről. Fogalmuk sincs a fizetett nyári szabadságról és a társadalombiztosításról, idegen számukra a profit és a jövedelem fogalma is. A feketeinges csak a kezét, öklét, törét, szíját, kerékpárláncát használja. Ha egy gépkocsi kormánykereke mellé ül, ez csak úgy történhet meg, hogy elvise az autót. Idealista, és elve: minden mindenké. A munka szeretete és a haszonlesés nem fertőzte meg ártatlan-

ságukat. Egymagukban szállnak szembe a mind koncentráltabb világgal, a politechnikai barbársággal, és a nukleáris fenyegetésekkel csak saját derűjüket helyezik szembe.

Amikor egy riporter megkérdezte őket, becsületesnek, helyenvalónak tartják-e, hogy huszonöten támadnak egyre, képmutatás nélkül így válaszoltak:

— Miért ne?

Az érzelmesség mérgébe mártott nyállal átfúrt szivektől távol, megvetve a bankszámlákat és az öregségi nyugdíjat, napfényrel táplálkozva, friss szerelmektől megittasodva, a fekete ingesek a maguk paradicsomában, az utolsó Utópiában élik életüket."

Az emberi faj

Richard Hughes 61 éves angol író. Írói hírnevét *A High Wind in Jamaica* (Erős szél Jamaikában) című regénye, egy gyermekrablás igaz történetének leírása alapozta meg. Még 1929-ben írta ezt a könyvet, időközben — 23 esztendővel ezelőtt — egyetlenegy regényt írt, érthető hát, hogy a kritika érdeklődéssel fogadta legújabb művét. *A The Fox in the Attic* (Róka a padlásán) című regény tulajdonképpen csak első része egy nagyra tervezett ciklusnak, vagy — ahogyan az író mondja — „egy hosszú történelmi regénynek, amely a második világháborúban éri el csúcspontját”, és amelynek *The Human Predicament* (Az emberi faj) a címe. *A Róka a padlásán* nemrég jelent meg New Yorkban, és mindössze egy hónapot, 1920 októberét öleli föl, az első világháború utáni helyzet tömör, drámai képét festi.

Ennek a helyzetnek, állapotnak Augustine Penry-Herbert a hiteles tolmácsolója. Akárcsak Hughes, 1900-ban született, és már az iskolapadban az a lidércnyomás gyötörte, hogy elesik a háborúban. Átvészeli a nagy világgéget, visszavonul walesi birtokára, innen azonban elűzi szomszédainak gyanakvása, hogy megölt egy kislányt. El akart utazni, messzire, s mivel abban az időben Németország távolibbnak tűnik fel Kínánál is, Bajorországba, unokaöccséhez megy. Tanúja lesz Ludendorff és Hitler sikertelen puccsának, s arra a meggyőződésre jut, hogy a németek kevésbé ábrándultak ki a háborúból, mint ahogyan hitte. Házigazdája egy régimódi, katolikus, királypárti bajor, fia, Franz azonban már a náciq útjára lép, és a kastély padlásán rejtegeti gyilkos elvtársát. Augustine beleszeret a család idősebb leányába, ez azonban megvakul, és karmelita apáca lesz, mire a vendégeskedő angol lelkében összetörve Párizsba utazik, és — itt véget ér a regény.

A New York Times Book Review kritikusja föltételezi, hogy a regényciklus további kötetei Augustine és Franz, Anglia és Németország ellentétét írja majd le, s közben megadja a címben jelzett „emberi faj” értékelését.

A Róka a padlásán egyik fejezete már ezzel a tárggyal foglalkozik: az író kimondja, hogy minden „énnek”, ha meg akarja őrizni józan esztét, el kell fogadnia egy számára megfelelő csoportot, hogy kimondhassa „mi”, hogy azután szemberüljön egy másik csoporttal, „azokkal.” Minden olyan kísérlet, amely meg akarja ingatni a szeretet és a gyűlölet egyensúlyát, szükségszerűleg nemcsak haszontalan, hanem romboló is. A kritikus azt állítja, hogy ez a fejezet a könyv legkevésbé meggyőző része, hozzátéveszi azonban, hogy más, sokkal nagyobb művek, például a *Háború és béke* is tartalmaz gyengébb részleteket. Hughes tömör stílusa,

rendkívüli jellemlátása, költői megértése az emberi sors tragikumára és komikumára iránt garantálják, hogy az *Emberi faj* — ha írója megőrzi alkotóerejét, melynek a *Róka a padláson című* regényben tanúbizonyságát adta — korunk nagy műve lesz.

Két új Remarque-regény a látóhatáron

A *Figaro Littéraire* legutóbbi száma rövid, de gazdagon illusztrált cikket közöl Erich Maria Remarque Párizsba érkezéséről. Mindenki, aki figyelemmel kíséri ennek a hajdan sokat ígérő tehetségnek elapadását, s közben mégis megőrzi az író kitartó munkássága és emigráns bátorsága iránti rokonszenvét, derűs, ugyanakkor szomorú sóhajtással olvassa ezt a cikket. Előbb minden bizonnyal a képeket nézi meg: Az egyikben Remarque éppen kiveszi a vele beszélgető nő kezéből a tollat, hogy egy könyvbe írjon valamit; a másik képen kényelmesen hátradőlve egy fotójában, egy nagyon szép, érett nővel beszélget, akiben nem nehéz fölismerni Paulette Goddard-t; a harmadikon szintén Paulette Goddard társaságában sétál — kalapja a kezében, felöltöje a karján — egy kis, szép, ódon házaktól körülvevő téren, s a kép szövegéből kiderül, hogy a Vendome téren készült a fölvétel. Remarque ugyanis Párizsban mindig a Ritz szállóban lakik. Erős, egyáltalán nem elhízott férfi, haja sötét, mozdulatai könnyedek, általában igen fiatalos 64 évéhez képest. Ilyenek, ilyen fiatalosak nyilatkozatai is:

— Itt (a Ritzben) úgy érzi magát az ember, mintha falun volna. Különösen hét végén, amikor az emberek elutaznak. Mi is meg voltunk hívva, messzire kellett volna utaznunk, de itt akarunk maradni, a Vendome téren, hogy élvezzük a csendet... Párizs — szükséglet számomra. Van itt valami, amit az ember sehol a világon nem találhat meg. Mindenütt a világon száműzetésben vagyok, Párizsban élek. A párizsiaknak erről fogalmuk sincsen. Ha meg kellene határozniok, mi is tulajdonképpen ez a város, bizony zavarba jönnének. Párizs? A világ minden faluja együttvéve.

Remarque-nak az a szándéka, hogy véglegesen Párizsban telepedjék meg.

— Szeretnénk egy szép kis kertes házat itt, Párizsban... hogy beszívhatjuk Párizs levegőjét, az én levegőmet. Néha itthagyjuk a házat, utazgatunk... Hiszen valójában csak Európát és az Egyesült Államokat ismerem. Az én koromban ideje már, hogy az ember világot lásson, és megtanulja jobban megérteni az embereket... Azután mindig hazatérünk... Az élet is olyan, mint a *Bresciából Bresciába* című regényem: az ember mindig hazatér...

A Remarque által említett regény a közeljövőben jelenik meg Párizsban, az író egyébként jelenleg *Lisaboni éjszakák* című új regényén dolgozik. Szorgalmasan ír. Erről így nyilatkozott:

— Kizárólag németül írok, de előfordul, hogy egy-egy mondatot angolul fogalmazok meg. Sokat írok, és sohasem vagyok elégedett. Csak a *Nyugaton a helyzet változatlan* írtam gyorsan, mindössze három hét alatt készültem el vele.

Paulette Goddard így egészítette ki Remarque nyilatkozatát:

— Nincs dolgozószobája. Legtöbbször a szalonban, a lakás középpontjában helyezkedik el, s én közben ki-bejárok. Mindez egyáltalán nem zavarja. Megdöbbenő módon egyedül tud lenni.

Remarque fölülményesen tudatában van erejének:

— Nem vagyok nagy író. Európai kaliberű írónak mondhatnám magam... A világ e pillanatban változik. A haladás Európából terjed. Párizs mindent átalakít. Önmagam iránti kötelességnek tartom, hogy itt legyek.

A nyilatkozat legjellemzőbb ténye szomorú dologra vet fényt: létének értelmét Remarque mindössze három hét alatt valósította meg, amikor mint ismeretlen, fiatal német hazatért az elveszített háborúból, és megírta a *Nyugaton a helyzet változatlan*t.

TARTALOMMUTATÓ

Josip Vidmar / Jegyzetek a Karamazovokról	— —	421
Major Nándor / A játék	— — — — —	432
Saffer Pál / Párbaj	— — — — —	444
James Jones / A pisztoly	— — — — —	449
Burány Nándor verse	— — — — —	467
Fehér Ferenc versei	— — — — —	470
Varga Zoltán / Téli halál	— — — — —	472
Deák Ferenc / Mikrofabulák	— — — — —	483
Kopeczky László / Plágium	— — — — —	488
Bori Imre / Műhelyforgácsok	— — — — —	492
KRÓNKA	— — — — —	503

**IRODALMI, MŰVESZETI, TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓ-
IRAT. 1962. MÁJUS. KIADJA A FÓRUM LAPKIADÓ VÁL-
LALAT — SZERKESZTŐSEG ES KIADÓHIVATAL: NOVISZÁD,
VOJVODE MISICA 1. — SZERKESZTŐSEGI FOGADÓÓRÁK:
MINDENNAP 10—12-IG. — KEZIRATOKAT NEM ÖRZÜNK MEG
ES NEM ADUNK VISSZA. — ELŐFIZETESI DIJ: BELFÖLDÖN
EGY ÉVRE 1000, FELEVRE 500, EGYES SZÁM ÁRA 100 DINÁR;
KÜLFÖLDRE EGY ÉVRE 1400, FELEVRE 700 DINÁR; KÜLFÖL-
DÖN EGY ÉVRE 2,33 DOLLÁR, FELEVRE 1,17 DOLLÁR. — KE-
SZULT A FÓRUM NYOMDÁBAN NOVISZÁDON.**

zet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom